

النحو في الكلام كالمطلع في الطالع

بلا اعراب

شرح مائة عامل

تأليف

الشيخ الإمام عبد القاهر الجرجاني

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله على نعمائه الشاملة والآئه الكاملة والصلوة على
كمال بفتح تمام وتمام شدن ۱۲

سيد الانبياء محمد المصطفى وعلى آله المجتبى، اعلم

ان العوامل في النحو على ما ألفه الشيخ الامام افضل علماء
لے المعبرة ۱۲ ش

الانام عبد القاهر بن عبد الرحمن الجرجاني سقى الله ثراه
لفظ ابن هرگاه در میان دو علم آید الف از کتابت بیفتد ۱۲

له بسم الله برائے استعانت یا الصاق واسم بکسر و ضم نشان و علامت چیزی و باصطلاح نحویان اسم کلمه کہ بے انضمام کلمہ دیگر بر معنی دلالت کند و پہنچ یکے از زمان ماضی و حال و استقبال مقارن نبود و بمعنی مقابل فعل و حرف است ۱۲ منتخب و بر این تقدیر در بسم الله اضافت من بیانی خواهد بود ۱۲ قوله بسم الله الخ با حرف جار اسم مضاف الله مضاف الیه موصوف الرحمن صفت اول والرحیم صفت ثانی موصوف با هر دو صفت مضاف الیه و او با مضاف مجرور جار گردید جار با مجرور بابتدائی فعل مقدر کہ واحد کلم است و انا ضمیر فاعل دائماً در مستتر متعلق فعل شد پس فعل با فاعل و متعلق خود جمله فعلیہ انشائیہ ابتدائیہ شد و اگر جار با مجرور متعلق ثابت گردانند در آن صورت خبر مبتدائی محذوف کہ ابتدا باشد خواهد بود و برین تقدیر جمله اسمیہ انشائیہ ابتدائیہ باشد ۱۲ الله نام ذات حق تعالی و دیگر اسماء اسمائے صفاتیہ ۱۲ منتخب اصل او الاله حرکت همزه کہ مابین دو لام واقع است نقل کرده بما قبل دادند و همزه را برائے تخفیف حذف کردند الله شد بعد لام اول را ساکن کرده در دوم ادغام کردند الله شد ۱۲ کذا فی عبد الرحمن ۱۲ رحمن و رحیم بختابندہ و این ہر دو از رحمت مشتق اند مثل ندامان و ندیم مگر رحمن خاص برائے خداست و تسمیہ باین اسم برائے غیر خدا درست نیست و برائے مسیلم کہ کذاب رحمن الیہامہ گفتہ میشود نہ صرف رحمن بخلاف رحیم کہ اطلاقش بر غیر خدا جائز است و لہذا رحمن را بر رحیم مقدم آوردند ۱۲ ترکیب ۱۲ قوله الحمد مبتدأ لا جار لفظ الله مجرور متعلق ثابت مقدر علی جار نعمائے مضاف باضمیر واحد مذکر غائب لاجتماع بجانب الله مضاف الیه موصوف گشت، الشاملۃ صفت موصوف با صفت معطوف علیہ و آخر حرف عطف الاء مضاف باضمیر واحد مذکر غائب عائد بجانب الله مضاف الیه موصوف گشت و الکاملۃ صفت او موصوف با صفت معطوف شد و معطوف علیہ با معطوف خود مجرور جار گردید جار با مجرور متعلق مذکور گشت و ثابت با متعلق خود خبر مبتدأ گردید و مبتدأ با خبر خود جمله اسمیہ انشائیہ ابتدائیہ شد ۱۲ نعمائے بفتح نون و مد و تعمیم ہر دو اسم جمع بمعنی نعمت است نہ جمع زیرا کہ فعلا را و فعیل از اوزان جمع نیستند و آن کہ جمع گفتہ جمعیت معنوی مراد گرفته باشد شرح عبد الرسول از الحمد لله علی نعمائے بالحمد لله علی النعماء مراد است جمیع محمود علیہ را واجب است کہ از افعال محمود باشد و نعمت از افعال محمود نیست بلکہ نعمت دادن کذا فی الشرح ۱۲ قوله والصلوة و آخر حرف عطف الصلوة مبتدأ علی جار سید مجرور مضاف الانبیاء مضاف الیه مضاف با مضاف الیه مبدل منہ شد و محمد موصوف با صفت المصطفی بدل مبدل منہ بادل مجرور جار با مجرور معطوف علیہ و آخر حرف عطف علی جار آل مضاف باضمیر مضاف الیه موصوف المجتبى صفت موصوف با صفت مجرور جار با مجرور معطوف معطوف علیہ با معطوف متعلق نازلہ مقدر خبر مبتدأ با خبر جمله اسمیہ انشائیہ معطوف گردید ۱۲ سید القوم رئیس آنها و باین معنی است کہ نبی ما افضل سائر انبیاء اند و تلخیص بقول النحضر است کہ انا سید ولد آدم و لا فخر و ولد آدم معنی بنی نوع انسان است ۱۲ لغات مصطفی و مجتبى ہر دو مترادف و بمعنی مختار و شیخ و پیر و خواجہ و در کتب نحو ہر جالفظ شیخ خواهد آمد ہمیں شیخ عبد القاهر مراد باشد امام آنکہ پیشوا باشد و دریں جا پیشوا در علم نحو مراد است نہ در علم دین زیرا کہ شیخ مذکور از متعصبین علمائے معتزلہ بود کنیت او ابو بکر ۱۲ ش قوله اعلم امر حاضر معروف ضمیر انت در و مستتر فاعل ان حرف مشبہ بفعل مقتضی اسم منصوب و خبر مرفوع العوامل ذو الحال فی جار النحو مجرور متعلق کائنۃ مقدر علی جار ما اسم موصول مجرور الف فعل ماضی و ضمیر واحد مذکر غائب متصل منصوب مفعول شیخ موصوف الامام صفت اولی و افضل مضاف بجانب علماء کہ مضاف بسوئی الانام است صفت ثانیہ مبدل منہ عبد مضاف بالقاهر مضاف الیه موصوف بن مضاف با عبد مضاف بجانب الرحمن صفت موصوف با صفت بدل و مبدل منہ بادل فاعل الف والف با مفعول بہ و فاعل صلہ موصول با صلہ مجرور جار با مجرور متعلق بہ کائنۃ مقدر مذکور و کائنۃ مقدر با متعلقات خود حال و العوامل ذو الحال کہ اسم ان است و مائتہ مضاف و میمزو عامل تمیز و مضاف الیہ میمز یا تمیز خبر ان با اسم و خبر در تاویل مفرد گردیدہ مفعول بہ اعلم با فاعل مفعول جمله فعلیہ انشائیہ ابتدائیہ است ۱۲ حل ۱۲ جرجان بہرب گرگان (بقیہ حاشیہ ص ۱۲ پر)

وجعل الجنة مثواه مائة عامل لفظية ومعنوية فاللفظية منها^{٥٢}

على ضربين سماعية وقياسية فالسماعية منها احد و^{٥٣}

تسعون عاملا والقياسية منها سبعة عوامل والمعنوية منها^{٥٤}

عددان وتتنوع السماعية منها على ثلاثة عشر نوعا^{٥٥}
اين هر دو جزئي بر شمع اند ١٢

النوع الاول

حروف تجر الاسم فقط وتسمى حروفا جارة وهي سبعة^{٥٦}
مبتدا ١٢ ميمز يا تميز خبر مبتدا ١٣

عشر حروف الباء^{٥٧} لا لصاق وهو اتصال الشيء بالشيء اما حقيقة^{٥٨}
مبتدا ١٢ متعلق ثابت كرويه خبر ١٣ بر آچيد تميز خبر ١٤

(بقية حاشية ص) از بلا و خوارزم يا از توابع استر آباد و قرية است از قريات شيراز ١٢ س ١٣ سقى فعل ماضى معروف با فاعل خود كه التلاست و مفعول به خود تراه كه مضاف و مضاف اليه است جمله فعلية انشائية معترضة شد و يحسن جعل كه فعله از افعال قلوب و مقتضى دو مفعول است با فاعل كه ضمير واحد مذكر غائب در مستتر است راجع بجانب اللاد مفعول اول كه الجنة باشد و مفعول ثانى كه مضاف و مضاف اليه است جمله فعلية انشائية معترضة باعتبار عطف كرويه كذا فى حل التركيب بادنى تصرف ١٢ ع الاثم جمع الى بالفتح و بالكسر بمعنى نعمت ١٢ ص ع اى بنا على ما لفظ ومنه رسائل مائة و تنمة و جبل ١٢ - (حاشية صفحه هذا) له قوله لفظية خبر مبتداى محذوف يعنى بعضها مبتدا با خبر جمله اسمية خبرية و يحسن معنى خبر مبتداى محذوف كه بعضها ١٢ ع فاللفظية مبتدا ذو الحال من جار يا مجرور متعلق كائنه حال على جار ضربين مجرور متعلق ثابت محذوف خبر مبتدا با خبر جمله اسمية خبرية ١٢ ع سماعية خبر مبتداى محذوف احد هما مبتدا با خبر جمله اسمية و قياسية خبر مبتداى محذوف تانيها ١٢ ع فالسماعية آه فاحرف عطف درين جابر لى بيان چنانكه در فاللفظية السماعية ذو الحال و مبتدا چنانكه المعنوية منها جار يا مجرور متعلق كائنه مقدار كرويه حال شد احد و تسعون ميمز يا تميز كه عاملا باشد خبر گشت چنانكه عددان مبتدا با خبر جمله اسمية خبرية مبنيه شد چنانكه والمعنوية آه باعتبار عطف ١٢ ع و اوحرف عطف تتنوع فعل مضارع معروف السماعية ذو الحال من جار يا ضمير واحد مؤنث غائب راجع بجانب مائة عامل محلا مجرور متعلق كائنه مقدار حال ذو الحال با حال فاعل شد على جار ثلاثة عشر ميمز نوعا تميز ميمز يا تميز مجرور جار يا مجرور متعلق فعل فعل با فاعل متعلق جمله فعلية خبرية معطوفة گشت ١٢ ع النوع موصوف با صفت الاول مبتدا احرف موصوف تجر فعل مضارع هي ضمير واحد مؤنث غائب مستتر راجع بجانب حروف فاعل الاسم مفعول به فعل با فاعل و مفعول جمله فعلية خبرية كرويه صفت گشت و موصوف با صفت خبر مبتدا شد و مبتدا با خبر جمله اسمية خبرية ابتداء كرويه ١٢ ع حروف عامله بر غير عامله مقدم شد بسبب اهتمام شان عامله و به جهت كثر حروف جار بر سائر حروف مقدم شدند شرح مع تصرفات ١٢ ع اسم فعل بمعنى انته و الفاء للتحسين جزاى شرط محذوف است تقدير عبارت اذا جررت به الا اسم فانتة عن تجعلها عامله غير عمل الجبر ١٢ ش تركيب ١٢ ع و اوحرف عطف تسمى فعل مضارع مجهول مقتضى دو مفعول هي ضمير واحد مؤنث غائب مستتر راجع بجانب حروف مفعول مالم لسم فاعله حروف فاموصوف با صفت خود جارة مفعول به فعل با مفعول مالم لسم فاعله و مفعول به جمله فعلية خبرية معطوفة كرويه ١٢ ع ضابطه معبر عنه يك حرفى باشد با اسم خود تغيير يابد چون با و لام و تا و كاف و واو اگر معبر عنه دو حرفى باشد يا زائد ربا يعيان خود كور مى گردد و چون من و فى و اى جاست كه در ضربت تاء فاعل است نه الى و بل حرف استفهام نه با و لام ميگويند ملخص مافى الشرح ١٢ ع و اوحرف عطف مبتدا اتصال مضد مضاف بجانب الشيء كه فاعل است با حرف جار الشيء مجرور متعلق اتصال و اتصال با مضاف اليه و متعلق ميمز يا تميز خبر مبتدا با خبر جمله اسمية خبرية معطوفة شد ١٢ ع مثواى (بقية حاشية ص پر)

نحو به داء و اما مجازا نحو مررت بزید ای التصق مروری بمكان
ترکیبش مثل اما حقیقه ۱۲ خبر مبتدا مثل الاصاق بواسطه عطف ۱۲

يقرب منه زيد وللاستعانة نحو كتبت بالقلم وقد تكون للتعليل
فعل با فاعل ۱۲ جار مجرور متعلق فعل وادبا فاعل جمله فعلیه مضاف الیه است نحو چنانکه گذشت ۱۲

نحو قوله تعالى انكم ظلمتم انفسكم باتخاذكم العجل وللمصاحبه
معنی تحقیق ۱۲ شماستم کرده اید بر جان های خود به سبب ساختن گوساله ۱۲ فتح العزیزه خبر مبتدا مثل الاستعانة ۱۲ و باینکه است هم نام دارد ۱۲ اش

نحو اشتریت الفرس بسترجه وللتعدية نحو قوله تعالى ذهب
همچو ترکیب که بالا گذشت ۱۲ خبر مبتدا که الباء باشد ۱۲ بروا الله تعالى

الله بنورهم ونحو ذهب بزيد ای اذهبته وللمقابله نحو
نور ایشان را که کسب کرده بودند ۱۲ فتح العزیزه

اشتریت العبد بالفرس وللقسم نحو بالله لا فعلن كذا ولا ستعطا
ف

نحو ارحم بزيد وللظرفية نحو زيد بالبلد وللزياة
نحو ۱۲ باعتبار عطف ۱۲ خبر ۱۲

(بقیه حاشیه ص) جلت آرام درین دو اشاره است بعدم تکفیر معتزله ۱۲ اش عه جار با مجرور متعلق ثابتا حال ۱۲ -
(حاشیه صفحہ ۱۲) مررت فعل با فاعل با حرف جار زید مجرور متعلق بفعل فعل با فاعل و متعلق خود جمله فعلیه خبریه گردیده مفسر بالفتح شد ای حرف تفسیر التصق فعل ماضی معروف مرور مضاف بجانب یا که ضمیر واحد متکلم است فاعل با حرف جار و مکان موصوف یقرب فعل مضارع معروف من حرف جار با مجرور که ضمیر واحد مذکر غائب راجع بجانب مکان است متعلق بفعل زید فاعل فعل با فاعل و متعلق خود جمله فعلیه خبریه گشته صفت شد موصوف با صفت متعلق بالتصق وادبا فاعل و متعلق خود جمله فعلیه خبریه مفسر بالکسر مفسر بالفتح با مفسر بالکسر مضاف الیه نحو وادبا مضاف الیه خبر مبتدایه محذوف است که مثاله باشد ۱۲ استعانت یاری کردن وخواستن ۱۲ تاج ای یاری خواستن فاعل از مجرور بابر تاء صدر فعل واین بابر آلت داخل میشود و بهمین جهت بآن آله نام اوست و بآن ادات و بهم صله فعل و تکمله فعل و گاهی بآن استعانت را در معنی بآن سببیه داخل میسازند و آله را بمنزله سبب می گردانند ۱۲ شرح عبدالرسول ۱۲ وادعطف قد حرف تحقیق تكون فعل ناقص ضمیر واحد مؤنث غائبه راجع بسوئی با اسم اولام جار تعلیل جار مجرور جار با مجرور متعلق تائید محذوف خبر او ۱۲ نحو مضاف قول مصدر مضاف بسوئی فاعل که ضمیر واحد غائب راجع بجانب الله که حکما مذکور است ان بکسر حرف مشبه بفعل کم اسم او ظلمتم فعل با فاعل مع مفعول که انفس باشد و متعلق که با جار است و مجرور و اتخاذا مصدر مضاف بجانب کم فاعل اوست و العجل مفعول به جمله خبریه شده خبر ان گردید و او مع اسم و خبر مقوله قول شد و او با مقوله خود مضاف الیه نحو که خبر مبتدا محذوف است ۱۲ برائے بآن مصاحبت دو علامت است یکی آنکه در موضع بالفظ مع مذکور شود دوم آنکه باندخول خود را با حال مشفی سازد و چونکه قد جار کم الرسول بالحق ای مع الحق و انحقا و یا نوح ابط بسلم منا ای مع سلم و سلم عليك شرح ۱۲ مراد از تعدیه تعدیه مطلقه است و این خاصه بآن است این معنی فعل را تغیر میدهد و فعل را متضمن معنی تفسیر میگردد چنانکه در سمره تضعیف پس معنی ذهبت بزید اذ هبته و صیرته ذاهبا بخلاف تمام حروف که تعدیه در آنها یعنی ایصال معنی فعل بسوئی مفعول او باشد ۱۲ اش که و بآن مقابله را بآن عوض و بآن بدل نیز نام نهند و باین معنی بر اعراض دایمی آید ۱۲ وللقسم کذا در بعض نسخ یافته شد و در اکثره چرا که حقیقت بآن قسم الصاق معنی قسم است بر قسم به مثل قسمت بالله و بساست که فعل محذوف سازند شرح ترکیب ۱۲ ۹ قول نحو بالله آه نحو مضاف با جار الله مجرور متعلق اتم و او فعل واحد متکلم انا ضمیر فاعل در و مستتر فعل با فاعل و متعلق خود جمله فعلیه گردیده قسم شد لام حرف تاکید افعلن فعل انا ضمیر فاعل در و مستتر کاف حرف جار با مجرور خود ذاملا متعلق با فاعل وادبا فاعل و متعلق خود جمله فعلیه گردیده جواب قسم شد و قسم با جواب خود جمله قسمیه انشائیة گشته مضاف الیه که نحو باشد شد و او با مضاف الیه خود خبر مبتدایه محذوف است که مثاله باشد ۱۲ ۱۲ قول نحو زید بالبلد زید مبتدا بالبلد جار با مجرور متعلق ثابت مقدار خبر و باقی همچو ترکیب بالا که گذشت ۱۲ کذا فی حل الترکیب ۱۲ -

نحو قوله تعالى ولا تلقوا بأيديكم الى التهلكة، واللام للاختصاص
عطف بر باء ۱۲
و ميندازيد و ستهائى خود را ۱۲
بجانب هلاکت ۱۲
متعلق ثابت و او خبر ۱۲

نحو اجل للفريس وللزيادة نحو المال لنزید
بالضم پوشش و ستور ۱۲
خبر باعتبار عطف ۱۲
جار مجرور متعلق به فعل ۱۲

نحو جئت لاکرامک وللقسم نحو لله لا يؤخر الاجل وللمعاقبة
فعل با فاعل ۱۲
اے برائے قسم باشد و تعجب ۱۲
متعلق یا قسم مقدر در و او قسم ۱۲

نحو لزم الشر للشقاوة ومن وهى لا ابتداء الغاية نحو سرت
چسپید او شر را پس بد بختی حاصل شد ۱۲
کذا فهم من الشرح ۱۲
مسافت و بعضی غرض مقصود را گفته اند ۱۲
شرح جامی
فعل با فاعل ۱۲

من البصرة الى الكوفة وللتبعيض نحو اخذت من الدراهم
جار مجرور متعلق فعل ۱۲
فعل با فاعل ۱۲
متعلق فعل ۱۲ مفسر ۱۲

ای بعض الدراهم وللتبيين نحو قوله تعالى فاجتنبوا الرجس
مفسر ۱۲
پس پر بهیز نمایید ۱۲
پلیدی را ۱۲

من الاوثان ای الرجس الذى هو الاوثان وللزيادة نحو قوله
و ان بتها باشند ۱۲

تعالى يغفر لكم من ذنوبكم والى لانتها الغاية فى المكان نحو
جار مجرور متعلق فعل ۱۲
گنا های شما ۱۲
مبتدا ۱۲
متعلق تا بشأ حال ست یا صفت ۱۲

له قوله نحو قوله تعالى ولا تلقوا، الى آخره و او حرف عطف لا برائے نهى تلقوا فعل با فاعل با حرف جار ایدی مضاف بجانب کم مجرور و جار مجرور متعلق بفعل شد الى حرف جار
بمجرور التهلكة متعلق فعل گردید فعل با فاعل و متعلقات خود جمله فعلیه انشائیة گشت ۱۲
بعد تعلق بفعل بر حصول مجرور دالات میکند لیکن این غرض مطلوب نمے باشد چون لزوم
الشر للشقاوة یعنی بعد چسپیدن بدی بد بختی حاصل شد و ای لام را لام صیروت و لام تعقیب نیز نام است ۱۲
نحو لزوم الشراء نحو مضاف لزوم فعل ماضی ضمیر واحد مذکر غائب
در و مستتر فاعل الشر مفعول به لام حرف جار بالشقاوة مجرور متعلق فعل شد و او با فاعل مفعول به و متعلق خود جمله فعلیه خبریه گردید و بعضی الشر را مفعول خوانند و فاعل قرار دهند
این غلط محض است ۱۲ و در بعضی نسخ لا ابتداء الغاية فی المكان نحو سرت من البصرة الى الكوفة و فی الزمان در بعضی صرف فی المكان و نسخه کتاب موافق شرح عبدالرسول
است ۱۲
قوله وللتبيين آه ای از امر پوشیده اظهار مقصود میکند و نشان آست که اگر بجایش اسم موصول نهند صحیح باشد چنانکه من الاوثان الذى هو الاوثان صحیح است
۱۲
نحو قوله تعالى فاجتنبوا فاعل با حرف عطف برائے تعقیب اجتنبوا

فعل با فاعل الرجس مفعول به من جار و الاوثان مجرور مفسر بالفتح ای حرف تفسیر الرجس موصوف الذى اسم موصول هو مبتدا الاوثان خبر صله موصول گردید و او با صله خود صفت
موصوف و موصوف و صفت مفسر بالكسر شد مفسر بالفتح یا مفسر بالكسر مفعول به فعل و او با فاعل و مفعول به جمله فعلیه انشائیة گشت باقی خود معلوم است ۱۲
کوفیان و اخفش در زیادتى من دو شرط نموده اند یکی آنکه در کلامیکه نفی یا نهی یا استفهام به هل باشد واقع شود چون ما رأیت من احد ولا یضرب من احد هل ضربت من احد دوم
آنکه مجرور او نکره باشد چنانکه از امثله ظاهر است کوفیان و اخفش هیچ شرط نمے کنند در استدلال بآیت کریمه یغفر لکم من ذنوبکم می آرند که من در کلام موجب یعنی کلامیکه
در نفی و نهی و استفهام نیست واقع است و مجرورش معرف است کذا فی الرضی و جواب از طرف سیدویه و غیره آنکه من درین جا برائے تبعیض است و اگر چه در آیت ان الله
یغفر الذنوب جمیعاً و عده مغفرت همه گناهاں ثابت شده لیکن حمل این آیت بر موافقت آن لازم نیست و آنچه در کلام عرب واقع شده و کان من مطر شاذ است ۱۲ -
عده بدانکه لام جار به بر غیر میسر می باشد مگر در ندامت یا لزید و یا للماء مفتوح و باضما تر هم ۱۲ عده یعنی حکم از دخول الی متجاوز نمے شود ۱۲ ش -

سرت من البصرة الى الكوفة وللمصاحبة نحو قوله تعالى ولا
فعل با فاعل ۱۲

مضاف بامضاف اليه مفعول به است ۱۲

خبر مبتدا باعتبار حرف عطف ۱۲

تاكلوا اموالهم الى اموالكم اي مع اموالكم وقد يكون ما بعدها
مخو ريد مالها يتيها، مع اموال خود ۱۲

مضاف مضاف اليه مجرور باجار خود متعلق فعل ۱۲

داخلا في ما قبلها ان كان ما بعدها من جنس ما قبلها نحو قوله
مضاف مضاف اليه مفعول به ۱۲

تعالى فاغسلوا وجوهكم وايدىكم الى المرافق وقد لا يكون
غسل با فاعل ۱۲

مفعول باعتبار عطف ۱۲

پس بشوئيد روئهاى خود و دستهاى خود تا آرنج ۱۲

ما بعد هاء اخلا في ما قبلها ان لم يكن ما بعدها من جنس ما

قبلها نحو قوله تعالى ثم اتموا الصيام الى الليل وحتى لانتهاى الغاية
پس تمام كنيد روزه ها را ۱۲

خبر ۱۲

مبتدا ۱۲

تا شب ۱۲

پس تمام كنيد روزه ها را ۱۲

له وقد يكون ما بعد هاء واو عطف قد حرف تحقيق برائى تقييل مضارع يكون فعلى از افعال ناقصه اسم مرفوع وخبر منصوب را میخواهد، ما اسم موصول بعد مضاف بجانب ضمير
واحد مؤنث غائب مفعول فيه فعل مقدر كه ثبت باشد واو با فاعل خود كه ضمير هو در مستتر راجع بجانب ماست وبامفعول فيه جمله فعلية خبريه گشته صله اسم موصول واو با صله خود اسم
يكون شد داخلا اسم فاعل فى حرف جار ما اسم موصول قبل مضاف بجانب ضمير واحد مؤنث غائب مفعول فيه ثبت مقدر واو با فاعل خود كه ضمير واحد مؤنث غائب باشد در مستتر
مفعول فيه جمله خبريه گشته صله موصول گرديد واو با صله خود مجرور جار و جار مجرور خود متعلق داخلا واو با متعلق خود خبر يكون و يكون با اسم وخبر خود جمله فعلية خبريه گرديد جزائى
مقدم گشت ان حرف شرط دو جمله را میخواهد كان فعل ماضى ناقص مقتضى اسم مرفوع وخبر منصوب ما اسم موصول بعد مضاف بجانب ضمير واحد مؤنث غائب مفعول فيه ثبت مقدر
كه فعل ماضى است و در و ضمير فاعل مستتر فعل با فاعل ومفعول فيه خود جمله فعلية خبريه گرديد صله موصول شد موصول با صله
خود اسم كان گرديد من حرف جار جنس مضاف بجانب ما اسم موصول قبل مضاف بجانب ضمير واحد مؤنث غائب مفعول فيه ثبت مقدر واو با فاعل كه در و ضمير مستتر است بامفعول
فيه جمله فعلية خبريه گرديد صله موصول گرديد واو با صله خود مضاف اليه مضاف واو مجرور من كه متعلق ثابتا مقدر است واو خبر كان واو با اسم وخبر جمله فعلية خبريه گشته شرط
مؤخر واو با جزائى مقدم جمله شرطية معطوفه گرديد و بهمين پنج تركيب قوله وقد لا يكون تا من جنس ما قبلها بايد گفت ليكن بعد لفظ قد لا حرف نفى و بعد ان شرطية لم جازم فعل مضارع
زائد است ۱۲ كذا فى حل التركيب ۱۲ بدانكه در دخول و خروج مذاهب است اول دخول از روى حقيقت و خروج از روى مجاز دوم بالعكس پس دخول مرافق برين مذ
بطريق مجاز باشد و در رضى است كه مذهب مختار همين است و در تلويح است كه اين مذهب اكثر نحاة است و در ايضاح است كه جمهور نحو همين بر آن اند سوم اشتراك اى
دخول و خروج هر دو بطريق حقيقت است چهارم آنكه الى بر دخول و خروج دلالت نمى كند هر يك مع الدليل دائرست و در تلويح است كه اين مذهب مختار شمار كرده شد و
ما سوائى اين مذهب مذاهب ضعيفه اند پنجم تفصيل چنانكه در كتاب است و مصنف از پنج مذاهب پنجم را بدو وجه اختيار كرد اول اين كه مذهب با ضابطه كه در كتب
اصول ذكر كرده اند موافقت دارد و آن اينكه غايت اگر او را صدر كلام شامل است پس زير مغياد داخل باشد مثل مرافق و اگر صدر كلام شامل نيست پس آن غايت خارج
خواهد بود مثل الى الليل دوم عمل به مذهب پنجم به نتيجه، مذاهب چهار گانه باشند زيرا كه اول و دوم موجب شك شده و همچنين اشتراك خواه لفظى باشد خواه معنوى موجب
شك است پس در صورت جنسيت بعد ثبوت شمول در خروج شك افتاد لهذا خروج ثابت نخواهد شد زيرا كه مشكوك فيه است و همچنين در صورت عدم جنسيت بعد
ثبوت عدم تناول در دخول شك افتاد پس دخول نخواهد شد زيرا كه مشكوك فيه است كذا فى الشرح ۱۲ ۱۳ و حتى بالعين لغت هذيليه است و ابن مسعود حتى حين
بعين خوانده اند و حتى بسه وجهى آيد يكى عطفه و آن مثل جارست در معنى انتها ليكن واجب است كه مدخول حتى جزئى از اجزائى ماقبل باشد مات الناس حتى الانبياء
دوم ابتدائيه و استينافيه هم نام دارد و حرف ابتداييز و آن حرف ابتداست كه پس او كلام مستانف غير متعلق بما قبل از روى اعراب باشد نه از روى معنى سوم جار
و آن اصل است و مقصود بالبيان ۱۲ عه تركيب آن از ماسبق ظاهراست ۱۲

فی الزمان نحو نمت البارحة حتى الصباح وفي المكان نحو سرت
 خپیدم شب گذشته تا صبح ۱۲ متعلق ثانیه مقدار که فی الزمان متعلق باوست ۱۲

البلد حتى السوق وللمصاحبة نحو قرأت وردی حتى الدعاء
 بازار ۱۲ خبر ۱۲ فعل با فاعل ۱۲ مفعول به است ۱۲ مفسر بالفتح ۱۲

ای مع الدعاء وما بعد ها قد یكون داخل فی حکم ما قبلها
 مفسر بالکسر ۱۲

نحو اكلت السمكة حتى راسها وقد لا يكون داخل فيه نحو
 خوردم ماهی را تا سراو ۱۲

المثال المذکور وهی مختصة بالاسم الظاهر بخلاف الی
 ای نمت البارحة حتى الصباح ۱۲

فلا يقال حتاه ويقال الیه وعلی للاستعلاء نحو زید علی السطح
 کما يقال والی زید ۱۲ مبتدا ۱۲ جار مجرور متعلق ثابت ۱۲ مثال استعلاقی

وعلیه دین وقد تكون بمعنى الباء نحو مررت علیه بمعنی
 مثال استعلائی مجازی ۱۲ مضاف بالباء مضاف الیه و جار متعلق ثابت خبر و مثل آن بالا گذشت برای تقبیل ۱۲

مررت به وقد تكون بمعنى فی نحو قوله تعالى ان كنتم علی
 فعل با فاعل ۱۲

۱۲ نمت در اصل نومت بود بعد سلب حرکت نون کسره واو بنون دادند و او را افکنده نمت شد ۱۲ ترکیبش از ماضی ظاهر الا اینکه اسم یکن مقدم است ۱۲
 ۱۳ قوله وهی مختصة آه و او حرف عطف هی مبتدا مختصة اسم مفعول با حرف جار اسم موصوف الظاهر صفت موصوف با صفت مجرور گردید و جار مجرور متعلق مختصة شد و او
 با متعلق بخبر اول با حرف جار خلاف مضاف الی مضاف الیه و آن مجرور متعلق ثابت خبر ثانی مبتدا با خبر دو خبران خود جمله اسمیه خبریه معطوفه گردید ۱۳ قوله فلا يقال آه فاعل
 عطف بر آه تعقیب لا حرف نفی يقال فعل مضارع مجهول حتاه مفعول مالم یسم فاعله فعل با مفعول مالم یسم فاعله جمله فعلیه خبریه نتیجیه گردید و همچنین و يقال باعتبار عطف جمله
 نتیجیه است ۱۳ قوله وعلیه دین و او حرف عطف علی حرف جار با ضمیر واحد مذکر غائب متصل مجرور متعلق ثابت مقدار گشته خبر مقدم دین مبتدا آه مؤخر مبتدا آه مؤخر
 با خبر مقدم جمله اسمیه خبریه گردیده مضاف الیه مضاف که نحو باشد بواسطه حرف عطف گشت ۱۳ لیکن چون الی بر مضمرة آید الفش بیابدل میگردد زیرا که هر الفی که
 در آخر حرف یا اسم غیر منتهی واقع شود وقت لحوق ضمیر در آخر یا منقلب میشود چو الیه وعلیه ولدی و در حقیقت اختلاف است مبرود کوفیا بنابر دخول او بر مضمرة اجازت
 دادند بقول شاعر مصرع فقی حتاک یا ابن ابی زیاد تمسک کردند و جمهور بشد و ذقول شاعر حکم کردند و گفتند که حتی هم بظاهر مختص است چرا که الی اصل است حتی
 فرع پس حتی به سبب انحطاط رتبه خود بر ضمیر نمی آید و اگر در آید بر طبق قاعده مذکور الفش را بیابدل سازند گویند حتی پس درین صورت الف را بغیر ضرورت
 متغیر ساخته باشند زیرا که حکمت بودن الی که اصل و وسیع الصرف است از حتی استغناست و اگر الفش بحال خود ماند عطف امثال که الی وعلی و غیره باشد
 لازم می آید ۱۲ شرح ۱۳ مثال استعلائی مجازی و از همیں قبیل است کان علی ربک حتما مقضیا زیرا که او تعالی از استعلائی شی برتر است ۱۲ کذا
 فی الرضی ۱۲ -

سفرای فی سفر و عن البعد و المجاوزه نحو رمیت السهم عن
 مفسر مبتدا ۱۲ خبر ۱۲ مفعول ۱۲ فعل بافاعل ۱۲

القوس و فی للظرفیة نحو المال فی الکیس و نظرت فی الکتاب و
 مجرور ۱۲ مبتدا ۱۲ خبر ۱۲ مثال ظرفیت حقیقی ۱۲ فعل بافاعل ۱۲ مثال ظرفیت مجازی ۱۲

للاستعلاء نحو قوله تعالى ولا صلیبکم فی جذوع النخل و
 خبر مبتدا باعتبار عطف ۱۲ البته بدانخواستیم کشید شمارا بر شاخهائی درخت خرما ۱۲

الکاف للتشبیہ نحو زید کالاسد و قد تكون زائدة نحو
 مبتدا ۱۲ خبر ۱۲ زید مثل شیر است ۱۲ ضمیر در و مستتر اسم تكون ۱۲ خبر تكون ۱۲

قوله تعالى لیس کمثله شیء و منذ لا بداء الغایة فی
 نیست مثل او چیز ۱۲ خبر مقدم ۱۲ اسم مؤخر ۱۲ مبتدا ۱۲ معطوف ۱۲ جار مجرور متعلق ثابتهان مقدر خبر ۱۲

الزمان الماضی نحو ما رأیتہ مذیوم الجمعة و منذیوم الجمعة

ای ابتداء عدم رؤیتہ ایاه کان یوم الجمعة الی الان و قد تكونان

بمعنی جمیع المدة نحو ما رأیتہ مذیومین و منذیومین

له قوله نحو قوله تعالى نحو مضاف بجانب قول که مصدر و مضاف است بجانب ضمیر واحد مذکر غائب موصوف و تعالی فعل بافاعل صفت و او حرف عطف لام حرف تاکید اصلین فعل انا ضمیر واحد متکلم و انما در و مستتر فاعل کم مفعول به فی جار معنی علی با مجرور جذوع که مضاف است بجانب النخل متعلق بفعل فعل بافاعل و مفعول و هر دو متعلق خود جمله فعلیه خبریه گردید ۱۲ قوله لیس کمثله الخ لیس فعل ناقص کاف جار بامثله مضاف مضاف الیه مجرور خبر مقدم شی اسم لیس پس جمله فعلیه شد ۱۲ قوله ما رأیتہ الخ ما حرف نفی رأیت فعل بافاعل ضمیر مفعول مذکار با یوم مضاف و الجمعة مضاف الیه مجرور متعلق فعل شد و او بافاعل و مفعول و متعلق جمله فعلیه شد و همچنین مابعد او باعتبار عطف متعلق فعل است و این مفسر است و مابعدش مفسر چنانچه پیشتر استی ۱۲ قوله ابتداء مضاف عدم مضاف الیه مضاف برویت مصدر که مضاف است بیلته متکلم فاعل و ایاه مفعول مصدر بافاعل و مفعول مضاف الیه و او با مضاف خود اسم کان مقدم شد کان فعل ناقص ضمیر مستتر راجع بابتداء اسم کان یوم مضاف الجمعة مضاف الیه متعلق ثابتهان خبر الی الان جار مجرور متعلق کان یا آنکه ابتداء مبتدا و کان آه جمله خبریه شد ۱۲ ف موصوف باصفت مجرور جار که متعلق ثابتهان مذکور است ۱۲ قوله نحو ما رأیتہ آه ما حرف نفی رأیت فعل بافاعل ضمیر منصوب متصل واحد مذکر غائب مفعول مذکار حرف جار یومین مجرور معطوف علیه او حرف عطف منذ حرف جار با یومین مجرور معطوف معطوف علیه با معطوف متعلق بفعل فعل بافاعل و مفعول به و متعلق جمله فعلیه خبریه گردید مفسر بالفتح شد ای حرف تفسیر جمیع مضاف مدة مضاف الیه و مضاف همچنین انقطاع مضاف الیه و مضاف و بهین هیچ رویت مضاف الیه و مصدر مضاف بجانب فاعل که با ضمیر واحد متکلم است و ایاه مفعول به رویت بافاعل و مفعول به مضاف الیه مضاف شد مضاف با مضاف الیه نیز مضاف الیه که مدة باشد گردید مدة با مضاف الیه هم مضاف الیه مضاف که جمیع باشد گشته و او با مضاف الیه مبتدا شد یومان خبر او مبتدا با خبر جمله اسمیه خبریه شده مفسر بالکسر گردید ۱۲ -

ای جمیع مدّة انقطاع رؤیتی ایاه یومان ورب للتقلیل ولا یكون
 مبتدا ۱۲ جار مجرور متعلق ثابتة خبر ۱۲

مجرورها لانکرة موصوفة ولا یكون متعلقه الافعال ماضیا

نحور رب رجل کریم لقیته وقد تدخل علی الضمیر السبهم و
 موصوف ۱۲ صفت ۱۲ فعل هی ضمیر مستتر راجع طرف فاعل ۱۲ موصوف ۱۲ صفت ۱۲ جار مجرور متعلق فعل ۱۲

لا یكون تميزه الانکرة موصوفة نحور به رجلا جوادا والواو للقسم
 مضان بامضاف الیه اسم یكون ۱۲ موصوف باصفت خبر یكون اسم و خبر جمله شد ۱۲ تميز موصوف ۱۲ صفت ۱۲ ترکیبش از اسبق ظاهر است ۱۲

وهی لا تدخل الاعلی اسم الظاهر لا علی المضمین نحو والله
 ۱۲

لا شرین اللین وقد تكون بمعنی رب نحو و عالم یعمل بعلمه
 فعل ناقص هی ضمیر فاعل اسم ۱۲

ای رب عالم یعمل بعلمه والتاء للقسم وهی لا تدخل الاعلی اسم
 حرف تفسیر ۱۲ مبتدا ۱۲

الله تعالی نحو تالله لا ضرین زید العلم انه لا ید للقسم من الجواب فان
 فعل با فاعل ۱۲ بتاویل مفرد مفعول ۱۲

له در رب هشت لغت است ضم را و فتح بائی مشدده و ضم را و فتح بائی مخففة و ضم را و سکون بائی مخففة و فتح را و فتح بائی مشدده و پس اوتائی فوقانیة مفتوحة و ضم را و فتح بائی مخففة و پس اوتائی فوقانیة مفتوحة کذا فی الرضی ۱۲ ۱۳ قوله ولا یكون مجرور با آه و او حرف عطفت لانفی یكون فعلی از افعال ناقصه مجرور مضاف بجانب ضمیر واحد مؤنث غائب اسم و الا حرف استثنای لکن از روی لفظ لغو است نکره موصوف با موصوفة صفت خبر یكون با اسم و خبر جمله فعلیه معطوفه گردیده بوجه لغو بودن الا از روی لفظ به ضابطه است و آن اینکه هر گاه کلامیکه نفی و نهی و استفهام نباشد واقع نمی شود و مستثنی به جهت قیام او مقام مستثنی منه بر حسب عوامل اعراب پذیرد ۱۲ ۱۳ قوله رب رجل کریم آه رب حرف جار رجل موصوف مفعول به و متعلق جمله فعلیه خبریه گردید ۱۲ ۱۳ برائے و او قسم سه شرط است یکے حذف فعل پس اقسام و الله صحیح نبود زیرا که و او به نسبت اصل خود که باست در قسم کثیر الاستعمال است دوم در قسم سوال مستعمل نمی شود پس و الله خبری نیست بخلاف بالله خبری سوم آنکه بر ضمیر نمی آید پس و ک گفتن درست نیست بخلاف بک و آنکه با اصالت با حکم کرده اند گفته اند که اصل بابرائے الصاق است پس حرف بالمطلق فعل قسم است و با مقسم به و او که بدل است از باز جهت تناسب لفظی که هر دو صفتی هستند و تا بدل است از او در مثل دراث و تراث دو کلمه و تکلمه و بهمین جهت از او خاص است و صرف بر اسم الله تعالی در آید کذا فی الرضی ۱۲ ۱۳ قوله والله آه و او حرف جار الله مجرور متعلق با قسم مقدر که فعل واحد متکلم و انا در مستتر فاعل او فعل با فاعل و متعلق خود جمله فعلیه گردیده قسم شد لام حرف تاکید اشربن فعل و انا ضمیر فاعل در مستتر اللین مفعول به فعل و مفعول به جمله فعلیه خبریه گشته جواب قسم شد قسم با جواب خود جمله قسمیه انشائیة گردید ۱۲ ۱۳ قوله انه لا ید الخ ان حرف مشبه بالفعل ضمیر اسم لا حرف نفی جنس با اسم آن موجود مخدوف خبر ان للقسم من الجواب هر دو جار مجرور متعلق خبر لا با اسم و خبر خبر ان ۱۲ عطف است بر لا یكون سابق و ترکیبش مثل ترکیب آن ۱۲ عه و قد یكون للتکثیر نحو رب مال صرّفته ۱۲ جار با مجرور متعلق بیعمل و همچنین یعمل مفسر ۱۲ جمله فعلیه که ترکیبش از اسبق ظاهر است خبر ۱۲ -

كان جوابه جملة اسمية فان كانت مثبتة وجب ان تكون مصدرة ^{بالكسر ۱۲}

بان اولام الابتداء نحو والله ان زيدا قائم والله لزيد قائم وان ^{بالكسر ۱۲} ^{جاء مجرور متعلق بضم ۱۲} ^{بمتدا بالجر مجرور ۱۲} ^{شرط ۱۲} ^{عطف ۱۲}

كانت منفية كانت مصدرة بما ولا وان مثل والله ما زيد ^{جزا ۱۲} ^{خبر كانت ۱۲} ^{متعلق بمصدره ۱۲} ^{نافيه ۱۲} ^{اسم ۱۲}

قائما والله لا زيد في الدار ولا عمرو ووالله ان زيدا قائم و ^{خبر ۱۲} ^{اسم ۱۲} ^{متعلق بتأيت خبر ۱۲}

ان كان جوابه جملة فعلية فان كانت مثبتة كانت مصدرة ^{اے جواب القسم ۱۲}

باللام وقد او باللام وحده مثل والله لقد قام زيد ووالله ^{حال یا معترضه تاکید ۱۲} ^{جواب قسم ۱۲}

لا فعلن كذا وان كانت منفية فان كانت فعلا ماضيا كانت ^{جواب قسم ۱۲} ^{ترکیب مثل سابق ۱۲} ^{اے جملة ۱۲}

مصدرة بما مثل والله ما قام زيد وان كانت فعلا مضارعاً كانت

مصدرة بما ولا ولن مثل والله ما فعلن كذا ووالله لا فعلن كذا و ^{اے مع نون التاكيد ۱۲}

اے قوله فان كانت آه فاحرف عطف برائے جزا وان حرف شرط برد وجملة رود كانت فعله از افعال ناقصة ہی ضمیر غائب راجع بجانب درو مستتر اسم و خبر جملة فعلیه خبریه گشته شرط شد وجب فعل ماضی معروف ان حرف ناصب فعل مضارع تكون فعله از افعال ناقصة ہی ضمیر متونث راجع بجانب جملة اسمیه درو مستتر اسم او مصدره اسم مفعول از تصدیق با حرف جار ان معطوف علیہ او حرف عطف لام مضاف بجانب الابتداء معطوف معطوف علیہ بما معطوف خود مجرور جار با مجرور متعلق بمصدره و او باقی خود خبر متکون تكون با اسم و خبر جملة فعلیه خبریه گشته و در تاویل مفرد بوده فاعل و جب گردید وجب با فاعل خود جملة فعلیه گشته جزا اگر دید شرط با جزائے جملة شرطیه شده جزائے شرط گشت ۱۲

اے در جملة فعلیه که جواب قسم واقع است اگر فعل ماضی مثبت است تصدیق بلام و قد هر دو اولی باشد مگر در نعم و بئس به سبب عدم تصرف تنها لام کافی بود در آیه کریمه و الشمس وضحاها که جوابش قد افلح من زکرها واقع است برائے اقتصار از لام اطناب نرفت و اگر فعل مضارع مثبت است پس اکثر اولش لام و آخرش نون تاکید بود مثل والله لا منین زید امیر وقت در آمدن لام بر متعلق فعل مضارع که بر فعل مضارع مقدم باشد تنها لام کافی است مثل آیه کریمه و لن نتم او قلنتم لا الی الله تحشرون وقت مصدر بودن فعل مضارع مثبت که جواب قسم واقع است بسوئے لام بر آوردند و احتیاج نون نیفتد زیرا که از دو علامت استقبال یک بهم کافی باشد و اگر فعل مضارع منفی بود پس نفی او بما وان ولا بود لیکن ما ون وقتیکه بزمان آینده مقید نباشد پس ظاهر حال هر دو نفی حال بود و ازین جاست که میر و الله لا اقوم و والله ان اقوم را درست نمی دارد زیرا که مذہب او آن است که مقسم علیہ حال نبود و نفی فعل مضارع که جواب قسم است به لم ولن درست نیست لیکن نحو این به چیزے که حذف او برائے اختصار درست است نفی فعل مضارع می نمایند کذا فی الرضی و کلهی حرف نفی از فعل مضارع که جواب قسم افتاده است وقت موجود بودن قرینه محذوف میشود مثل آیه کریمه تالله تفتونمذکر یوسف ای لا تفتون ۱۲ کذا فی شرح الجامی عه ان بازیدیم و قام خبر جواب قسم ۱۲ -

والله لن افعل كذا وقد يكون جواب القسم محذوف وان كان
ترکیب جمله امثله باونے تامل در ماسبق ظاهر است ۱۲

قبل القسم جملة كالجملة التي وقعت جوابه مثل زيد عالم

والله اى والله ان زيد عالم او كان القسم واقعا بين الجملة
متعلق باقسم مقدر كه مضارع واحد متكلم است ۱۲
مفعول فيه واقعا ۱۲

المذكورة مثل زيد والله عالم اى والله ان زيد عالم وحاشا
ترکیب همه ظاهر است ۱۲

وخلا وعد اكل واحد منها لا يستثنى مثل جاءنى القوم حاشا زيد
جار مجرور متعلق محذوف خبر ۱۲
فعل بافاعل ۱۲

وخلا زيد وعد ازيد وقال بعضهم ان الاسم الواقع بعدها يكون
مستثنى ۱۲

منصوبا على المفعولية فحينئذ تكون هذه الالفاظ افعالا و
مضاف جملة فعلية مضاف اليه ۱۲

الفاعل فيها ضمير مستتر دائما فالمثال المذكور فى معنى جاءنى
موصوف باصفت مبتدأ ۱۲
موصوف باصفت مبتدأ ۱۲
مفعول جار مجرور ثابت خبر ۱۲

له قوله وقد يكون جواب آه واو حرف عطف قدره تحقيق وتقليل مضارع يكون فعلا من افعال ناقصة جواب مضاف بجانب القسم اسم محذوف خبر يكون باسم خبر جملة فعلية خبرية كروية جزائى
مقدم شدن حرف شرط مقتضى دو جمله كان فعلا من افعال ناقصة قبل مضاف بجانب القسم مفعول فيه ثابت مقدر مفعول فيه خبر كان شد جملة موصوف كاف حرف جار الجملة موصوف التى
اسم موصول وقعت فعل ماضى معروف ضمير واحد مؤنث غائب راجع بجانب جملة فاعل او جواب مضاف بجانب ضمير واحد مذكر غائب مفعول به فعل بافاعل ومفعول به جملة فعلية خبرية شده
صله كشت موصول باصلة صفت موصوف باصفت مجرور جار با مجرور متعلق ثابت مقدر صفت موصوف باصفت اسم كان كان باسم خبر جملة فعلية خبرية شده شرط مؤخر شرط باجزا مقدم
جملة شرطية كرويد ۱۲ حل ۲۵ ايس جمله كه در مى انش قسم واقع است يا بعثش قسم دارد كرويد ۱۲ است باعتبار معنى جواب قسم واقع است كوا يعوض است از جواب قسم وكا به پس جمله
اسميه قرينه بخلاف جواب قسم دلالت ميكند ودر حقيقت ان جمله جواب قسم نباشد مثل آيه كرميه الحق تركيف فعل ربك بعدا كه پس هل فى ذلك فسو لذي حجوط
واقع است دلالت ميكند كه ليواخذن ويعاقبن كه جواب از والفجر وليال عشره كه واقع است از اين جار محذوف شده ۱۲ كذا فى الرضى ۲۵ قوله وقال بعضهم آه
واو حرف عطف قال فعل ماضى معروف بعض مضاف بجانب هم ضمير جمع مذكر غائب فاعل ان بالكه حرف مشبه بالفعل اسم منصوب وخبر مرفوع ميخواهد الاسم موصوف الواقع
اسم فاعل كه بعد مضاف بجانب ضمير واحد مؤنث غائب مفعول فيه اوصفت است اسم ان يكون فعل ناقص به ضمير مستتر اسم منصوب اسم مفعول على جار با مفعولية مجرور متعلق او
منصوبا با متعلق خبر يكون باسم خبر جملة فعلية خبرية كرويد خبر ان شدن باسم خبر مقوله جملة فعلية وخبر به معطوفه كرويد ۱۲ ۲۵ قوله فحينئذ آه تقدير او فحين
اذا كان كذا فاو حرف عطف برائى تعقيب حين مبدل منه واو بدل كه مضاف است بسو تى كان كذا جملة فعلية خبر محذوف است مضاف اليه را كه جملة فعلية بود حذف كروند و
تنوين عوض در آخر دادن چينند شد واو مفعول فيه تكون وهذه اسم اشاره بامشار اليه خود كه الالفاظ باشد اسم او افعالا خبر او تكون باسم خبر ومفعول فيه جملة فعلية خبرية
معطوفه كرويد ۱۲ ۲۵ قوله كذا فى المثال المذكور كاف حرف جار ما اسم موصول فى حرف جار المثال موصوف المذكور صفت مجرور شد جار با مجرور متعلق ثابت مقدر كشت واو
فعل ماضى معروف هو در مستتر ضمير فاعل فعل بافاعل ومتعلق جملة فعلية خبرية كرويد صله شد موصول باصلة مجرور كشت جار با مجرور متعلق ثابت مقدر كرويد وخبر
مبتدأ محذوف است كه نظيره باشد ۱۲ حل ۲۵ مضاف مضاف اليه جار با مجرور متعلق محذوف تاكيد مبتدأ كه حاشا معطوف باشد ۱۲ عه غير متصرفه
بسبب قيام اينها مقام الا او متصرف نيست ۱۲ -

القوم حاشا زيدا وخلا زيدا وعدا زيدا واذا وقعت خلا وعدا
مفعول فيه ۱۲ كلمة شرط ۱۲ جملة فعلية شرط ۱۲ فعل ماضى معروف ۱۲ فاعل

بعد ما مثل ما خلا زيدا وما عد ازيدا وفي صدر الكلام
مفعول فيه ۲ باعتبار عطف متعلق فعل ۱۲

مثل خلا البيت زيدا وعدا القوم زيدا اتعينا للفعلية
ای من زید ۱۲ تجاوز کرد قوم زید را ۱۲ مفعول ۱۲ فعل با فاعل جملة خبریه ۱۲ متعلق فعل ۱۲

النوع الثاني

... موصوف با صفت مبتدا ۱۲

الحروف المشبهة بالفعل وهي تدخل على المبتدا والخبر تنصب
متعلق بالمشبهة ۱۲ جملة خبر ۱۲ متعلق تدخل ۱۲

المبتدا وترفع الخبر وهي ستة حروف ان وان وهما التحقيق
ای و ثانیه ۱۲ مميز مضاف ۱۲ به تمیز خبر ۱۲ ای احد ۱۲ خبر مبتدایه می و فی ۱۲ مبتدا ۱۲ مضاف ۱۲

مضمون الجملة الاسمية مثل ان زيدا قائم اي حققت قيام
مضاف اليه مضاف ۱۲ مضاف اليه ۱۲ باسم وخبر جملة اسمية مفسر ۱۲ جملة فعلية مفسر ۱۲

زيد وبلغني ان زيدا منطلق اي بلغني ثبوت انطلاق زيد و
خبر ۱۲

له برواقف موقع استعمال قول ما هذا الكلام في معنى ذلك الكلام پوشيده نيست كه اين كلام و تفریع او بر كلام سابق معنى ندارد فتأمل ۱۲ شرح و در بعض نسخه فی المثال المذكور
نحو جاءني القوم حاشا زيدا وخلا زيدا واقع است و موافق همین نسخه تركيب بر این حاشیه ثبت است ۱۲ ۵۲ قوله ما مصدریه است و موضع خلا نصب است
بنا بر حال بودن بتاویل المصدر با اسم فاعل یا بنا بر ظرفیت به تقدیر وقت ای خالیاً بهمین عن زید و وقت خلوتهم عن زید ۱۲ ۵۳ قوله متعین بفعلیت خواهند بود و احتمال
حرفیت نخواهند داشت و جر می و کسائی و فارسی و این جنی بجزا جر بعد ما خلا و ما عد تقدیر زیادت مازعّم کرده این هشام روموده باین طریق که اگر به قیاس گفته اند پس
این قول فاسد است زیرا که ماقبل جار مجرور زیاده نمی شود بلکه بعدا و مثل عمال قلیل فجار حتمه و اگر بسماع گفته اند پس این از شد و ذ است که بر و قیاس درست نخواهد شد ۱۲ شش
۵۴ فرق در میان ان مکسوره و ان مفتوحه اینکه ان مکسوره معنی جمله را تغییر میدهد و مفتوحه جمله را بتاویل مفرد میگردد اند زیرا که بجهت بودن فتح هر دو جانبش را شبهه بفعل است و ما
بعد فعل که مفردی باشد لهذا مابعد آن را در تاویل مفرد ساختند که او مثل فعل است پس مکسوره میشود و قتی که خبر از اعیان می افتد مثل زیدانه فاضل و این قول العلم انه حسن
را با وجودیکه کسره واجب است شامل نیست و چون در ابتداء در آید نیز مکسور باشد چنانچه اعطیناک الکوثر و در صله هم مثل و آئیناه من الکنوز مان مفاتحه لتنوء بالعصبة اولی القوة
و در جواب قسم نیز مثل والشران زیداً قائم و هرگاه پس قول که بمعنی ظن و یقین است در آید و از این حکایت خبر مقصود بود مثل قال انی عبد اللہ نیز یکسر باشد و پس نداهم چون
یلبثی ان اللہ اصطفیٰکم الدین و پس حتی که برائے ابتدا باشد نحو مرض حتی انهم لا یرجونه و پس و او حال مثل و ان فریقاً من المؤمنین لکارهون و پس حروف افتتاح مثل الا ان اولیاء
اللہ لا خوف علیهم و پس حروف تصدیق مثل نعم انه فاضل و در جواب کسیکه گوید زید فاضل و مفتوح میشود هرگاه فاعل یا مفعول یا مضاف الیه اگر چه مضاف الیه حیث باشد زیرا که در مضاف الیه
اصل افراد است مثل اولم یفهم انا انزلناه و لا تخافون انکم اشرکتتم و فعلت هذا من حیث انک تحب و همچنین چون مبتدا واقع شود چون و من آیات انک تری الارض خاشعۃ یا مجرور
بحرف جر باشد یا پس لولا امتناعیه یا لشرطیه یا بعد ما تو قتیته یا مذ و منذ اسمیه در آید مفتوح بود مثل عجب من انک قائم و لولا انک منطلق و لو انک قمت قمت و اجلس مان
زید قائم و ما رأیته مذ انک سافرت ۱۲ کذا فی المنهیل و الشرح ۱۲ ۵۵ قوله و بلغني ان زيدا منطلق الخ بلغ فعل ماضی نون و قایه یعنی نگه دارنده فعل از کسره به سبب بیا ضمیر
واحد متکلم مفعول بان بالفتح حرف مشبه بالفعل زید اسم منطلق خبر ان با اسم و خبر جملة فعلیه خبریه بتاویل مفرد شده مفسر بالفتح گردید ای حرف تفسیر ثبوت (بقیه ص) پر و کجین

كان وهي للتشبيه نحو كان زيد اسد ولكن وهي للاستدلال
ثالثها مبتدأ محذوف ۱۲ اسم ۱۲ خبر ۱۲ رابعها ۱۲ مفسر ۱۲

اي لدفع التوهم الناشئ من الكلام السابق ولهذا لا تقع الا بين
تفسير ۱۲ متعلق ناشئ ۱۲ موصوف ۱۲ صفت ۱۲

الجملتين اللتين تكونان متغايرتين بالمفهوم مثل غاب زيد
فاعل ۱۲ فعل ۱۲

لكن بكذا حاضر وما جاءني زيد لكن عمر ارجاءني وليت وهي
اسم ۱۲ خبر ۱۲ فعل ۱۲ اسم ۱۲ فعل ۱۲ جملة خبر ۱۲ خامسها

للتمني مثل ليت زيد اقائم اي اتمني قيامه ولعل وهي

للترجي مثل لعل السلطان يكرمني والفرق بين التمني و
مبتدأ ۱۲ متعلق محذوف ۱۲

الترجي ان الاول يستعمل في الممكنات كما مر والمستنعات
بتاويل مفرد خبر مبتدأ ۱۲ متعلق به يستعمل ۱۲ معترضه ۱۲ جملة معترضه ۱۲

مثل ليت الشباب يعود والترجي مخصوص بالممكنات فلا
مبتدأ ۱۲ خبر ۱۲ متعلق به مخصوص ۱۲

(بقية حاشية ص) مصدر مضاف بجانب الانطلاق كه فاعل اوست واو هم مصدر مضاف بسوئي فاعل خود كه زيد است ثبوت بامضاف اليه خود مفسر بالكسر مفسر بالفتح با مفسر
بالكسر فاعل بلغ كشت فعل با فاعل ومفعول جملة فعلية خبرية كريد به واسطه حرف عطف مضاف اليه مضاف كه مثل باشد گشته ۱۲ عه جار مجرور متعلق ثابتان خبر ۱۲ -
(حاشية صفحہ ہذا) لہ قولہ ولہذا لا تقع الا بين آہ واو حرف عطف لام حرف جار بار لے تشبيهه بمعنى انبه وذا اسم اشارہ بمعنى اني وها مع ذاك اسم شد محلاً مجرور جار مجرور
متعلق لا تقع شد لا حرف نفی تقع فعل مضارع معروف ہی ضمير غائبہ راجع بجانب لكن فاعل لا حرف استثناء معنى زيرا كه كلاميكه غير موجب بود مستثنى منه در مذکور نباشد الا
از روی لغو بود بين مضاف بجانب الجملتين كه موصوف است اللتين اسم موصول تكونان فعل ناقص هما ضمير تنظيہ مؤنث درو مستتر اسم ومتغايرتين اسم فاعل با حرف
جار مفهوم مجرور جار مجرور متعلق متغايرتين واو بامتعلق خود خبر تكونان واو با اسم وخبر جملة فعلية خبرية شد صلة موصول با صفة موصوف با صفة مضاف اليه مضاف با
مضاف اليه مفعول فيه فعل با فاعل ومفعول فيه ومتعلق مقدم خود جملة فعلية خبرية معطوفه كريد ۱۲ لہ قولہ يكر مئى آہ فعل با فاعل ومفعول به جملة فعلية خبرية شده خبر
لعل شد واو با اسم وخبر جملة اسمية انشائية گشته مضاف اليه مضاف كه مثل باشد ۱۲ لہ قولہ ليت الشباب آہ ليت حرف مشبه بالفعل الشباب اسم ويعود فعل
مضارع معروف هو ضمير مستتر فاعل او فعل با فاعل جملة فعلية خبرية شده خبر ليت شد ليت يا اسم وخبر جملة اسمية انشائية شد ۱۲ لہ قولہ فلا يقال آہ فا
بر لے تعقيب حرف لا حرف نفی يقال فعل مضارع مجهول لعل با اسم وخبر مفعول مالم ليم فاعله فعل مجهول بامفعول مالم ليم فاعله جملة فعلية خبرية نتيجية كريد ۱۲ حل
عہ متعلق ثابتاً حال يا متعلق ثابت خبر ثانی ۱۲ عہ حرف مشبه بالفعل اسم منصوب وخبر مرفوع می خواهد ۱۲ -

يقال لعل الشباب يعود وتدخل ما الكافة على جميعها فتكفها
 صفت فاعل تدخل ۱۲ جار مجرور متعلق تدخل ۱۲ مضاف اليه مجرور ۱۲ ضمير مؤنث فاعل ۱۲ فعل مضارع
 عن العمل كقوله تعالى انما الحكم اليه واحد وانما زيد منطلق
 متعلق به تكف ۱۲ مبتدا ۱۲ خبر ۱۲ صفت له ۱۲

النوع الثالث

ما ولا المشبهتان بليس في النفي والدخول على المبتدا والخبر

ترفعان الاسم وتنصبان الخبر وتدخل ما على المعرفة والنكرة
 فعل فاعل ۱۲ مفعول به ۱۲ معطوف برفع ترفعان ۱۲ متعلق تدخل ۱۲

مثل ما زيد قائما ولا تدخل الا على النكرة نحو لا رجل ظريفا
 اسم ۱۲ خبر ۱۲ مستثنى ۱۲ متعلق تدخل ۱۲ اسم ۱۲ خبر ۱۲

النوع الرابع

حروف تنصب الاسم فقط وهي سبعة احرف الواو وهي
 خبر ۱۲ موصوف ۱۲ صفت ۱۲ مفعول ۱۲ مبتدا ۱۲

له بعد دخول ما كاذب اعمال والغاي ليت جائز است مثل قول الشاعر شعر اليتما هذا الحمام لنا - والي حمامتنا ونصفه فقدي - يرفع ونصب هذا الحمام ومبرد الفاعل حسن روايت
 كرهه واعمال قليل است به سبب ضعيف شدن معنى فعل در هر دو در علما و كانا ولكنما اعمال مسموع نه شد و نزد كسانی واكثر نجا قيااس اينها در اعمال بر ليتما شائع
 است به سبب عدم فرق درميان اينها و درميان ليتما و هرگاه در ليتما با وجود ضعيف شدن معنى فعل اعمال مسموع شد اگر ديس حروف هم اعمال درست شود عجب نبود ليكن الفاو لي
 است بالاتفاق به سبب عدم سماع و سببويه و خبر ليتما صرف بسبب سماع مشهور اعمال را منع مينمايد نه ديگر حروف و مذهب مشهور آن است كه ما كاذب حرف است و ابن درتويه گفته كه نكرة مبهم است
 بمنزله ضميرشان پس اسم خواهد بود و جمله كه بعد اوست خبر ۱۲ كذا في الرضى وكف در لغت معنى باز ايستادن چون به سبب اين ما كه بر حروف مشابه بفعل داخل ميشود حروف مذكوره از اعمال باز مى
 ايستند لهذا او را ما كاذب نام نهاده اند ۱۲ نزد علمائى معانى لفظ انما موضوع است برائى قهر حكم بر حيزى مثل انما قام زيد يا حيزى بر حكم مثل انما زيد قائم ۱۲ اثر ۱۲ قوله النوع
 الثالث الخ النوع موصوف بالتاليث صفت مبتدا شد ما معطوف عليه ولا معطوف موصوف المشبهتان اسم مفعول با حرف جار ليس مجرور محلا متعلق بمشبهتان في حرف جار النفي
 معطوف عليه واو حرف عطف الدخول مصدر على جار المبتدا معطوف عليه واو حرف عطف الخبر معطوف معطوف عليه با معطوف مجرور جار با مجرور متعلق الدخول واو با متعلق
 خود معطوف معطوف عليه با معطوف مجرور جار با مجرور متعلق بالمشبهتان والمتعلقات صفت موصوف با صفت خبر مبتدا و او با خبر جمله اسميه خبر به ابتدائيه
 شد ۱۲ و ابن جنى و خوش بر معرفه هم جائز داشته و بعض اشعار را مستند خود گردانیده و ديگر ان تا و بيش ميكند و در تسهيل با و وصف تصریح بندارت دخول
 لا بر معرفه قيااس مستند ابن جنى جائز شمرده ۱۲ ع اى اذ انصببت بهما الاسم فانتنه عن ان تجعلها عاملة غير عمل النصب ۱۲ -

بمعنی مع نحو استوی المَاء والخشبۃ والاولیٰ للاستثناء نحو
 متعلق ثابت خبر ۱۲ مبتدا ۱۲ فعل ۱۲ فاعل ۱۲ مفعول معه ۱۲ ثانیه ۱۲ مبتدا ۱۲ خبر ۱۲

جانی القوم الا زید او یا وهی لنداء القریب والبعید وایا وهیا
 مستثنیٰ بامستثنیٰ منه فاعل ۱۲ ثانی ۱۲ جار مجرور متعلق ثابت ۱۲ مثل ترکیب جمله سابق ۱۲

وهما لنداء البعید وای والهمزۃ المفتوحة وهما لنداء
 سادسها ۱۲ سابعها ۱۲ جار مجرور متعلق ثابت ۱۲

القریب وهذه الحروف الخمسة تنصب الاسم اذا كان

مضافا الی اسم اخر نحو یا عبد الله وایا غلام زید وهیا شریف
 مضاف مضاف الیه مفعول به ۱۲

القوم وای افضل القوم وای عبد الله وترفع الاسم ان لم
 مضاف مضاف الیه ۱۲

یکن ذلك الاسم مضافا مثل یا زید ویا رجل

النوع الخامس

موصوف صفت مبتدا ۱۲

حروف تنصب الفعل المضارع وهی اربعة احرف
 خبر موصوف ۱۲ جمله فعلیه خبریه صفت ۱۲ موصوف صفت مفعول ۱۲

له قول استثناء بیرون بیرون کردن چیزے از حکم ماقبل بکلمۃ الاولیٰ در معنی الاست و مستثنیٰ برد و قسم است متصل و منقطع متصل آنکه از وشی
 ذی عدد بالا و آنچه در معنی الابد بیرون باشد و منقطع آنکه بشی ذی عدد بالا و غیره بیرون نہ باشد پس تعریفیکہ صاحب منتخب نموده بر هر دو قسم متشکل است بنی آید ۱۲ له قول و
 هذه الحروف الخمسة آه و او حرف عطف هذه اسم اشاره الحروف موصوف والخمسة صفت موصوف باصفت مشار الیه است اسم اشاره با مشار الیه مبتدا تنصب فعل مضارع معروف
 ہی ضمیر غائبہ راجع بجانب هذه الحروف فاعل الاسم مفعول به فعل با فاعل ومفعول به جمله فعلیه خبریه گردیدہ جزئی مقدم شد اذا کلمۃ شرط مقفنی دو جمله کان فعلی از افعال ناقصہ
 ہو ضمیر واحد راجع بسوئی اسم او مضافا اسم مفعول الی حرف جار با مجرور اسم موصوف و آخر صفت متعلق خود خبر کان و او اسم و خبر جمله فعلیه خبریه گردیدہ
 شرط شد شرط مؤخر با جزئی مقدم جمله شرطیه گردیدہ خبر مبتدا هذه الحروف و مبتدا با خبر جمله اسمیہ معطوفہ گشت ۱۲ حل ۱۲ یا حرف ندا قائم مقام ادعوا و ادعوا فعل ضمیر متکلم
 فاعل عبد الله مضاف بامضاف الیه مفعول به فعل با فاعل ومفعول به جمله فعلیه و همچنین در یاد بهیا وای و همزه باید گفت ۱۲ له قول و ترفع الاسم ان لم یکن ذلك الاسم آه و او
 حرف عطف ترفع فعل ضمیر غائبہ فاعل الاسم مفعول به فعل با فاعل ومفعول به جمله فعلیه خبریه گردیدہ جزائی مقدم شدن حرف شرط لم حرف جازم فعل مضارع یکن فعلی از افعال ناقصہ
 ذلك اسم اشاره الاسم مشار الیه اسم یکن مضافا خبر و یکن با اسم و خبر جمله فعلیه خبریه شدہ شرط مؤخر گردیدہ شرط مؤخر با جزئی مقدم جمله شرطیه گردیدہ خبر مبتدا شد که هذه الحروف
 الخمسة باشد باعتبار عطف ۱۲ حل ۱۲ این حروف آخر فعل مضارع اللفظ یا تقدیرا فتح دهند ہر کادر آخر فعل مضارع ضمیر تشنیہ و جمع مذکر واحد مؤنث حاضر نباشد وین
 اتصال این ضمائر نون اعرابی را ساقط گردانند و بانون ضمیر جمع مؤنث مبنی بر سکون باشند زیرا کہ نون با قبل خود سکون میخواہد پس با قبل نون فتح (بقیہ حاشیہ ص پر دیکھیں)

ان ولن وکی واذن فان للاستقبال وان دخلت على الماضي
 مبتدا ۱۲ جار مجرور متعلق ثابت ۱۲ ان متصله بمعنى اگر چه ۱۲

نحو اسلمت ان ادخل الجنة وان دخلت الجنة وتسمى هذه
 فعل با فاعل ۱۲ ناصبه ۱۲ مفعول به ۱۲ فعل مجهول ۱۲

مصدريه ولن لتأكيد نفی المستقبل مثل لن ترانى واصلها
 مفعول ثانى ۱۲ مبتدا ۱۲ خبر تقدير ثابتة ۱۲ مضاف مضاف اليه ۱۲

لا ان عند الخليل فحذفت الهمزة تخفيفا فصارت لا ن
 فعل ناقص ضمير اسم ۱۲ خبر صار ۱۲

ثم حذفت الالف لالتقاء الساكنين فبقيت لن وکی للسببية
 فعل مالم السيم فاعله ۱۲ مفعول مالم السيم فاعله ۱۲ مجرور مضاف ۱۲ مضاف اليه ۱۲ فعل ۱۲ فاعل ۱۲

اى يكون ما قبلها سببا لما بعدها مثل اسلمت كي ادخل الجنة
 فعل با فاعل ۱۲ ناصبه ۱۲ فعل با فاعل ۱۲

فان الاسلام سبب لدخول الجنة واذن للجواب والجزاء
 اسم ۱۲ خبر ۱۲ مجرور جار متعلق ۱۲ مبتدا ۱۲ بامعطوف متعلق ثابت خبر ۱۲

وهو لا يتحقق الا في الزمان المستقبل فهي لا تدخل الا على
 مبتدا ۱۲ جملة فعلية خبرية ۱۲ جار ۱۲ موصوف باصفت مجرور ۱۲

(بقية حاشیه ص) ممکن نه شد و حذف نون هم بجهت ضمیر بودن او ممکن نیست و آنکه با ضمیر تشبیه و جمع مذکر و مخاطبه لاحق است اعراب بر رفع باشد و در حالت نصب و جزم ساقط شود و تقدیم نواصب بر جواز هم بجهت آن که اصل در نواصب فعل مضارع آنست که فعل مضارع را بتاویل اسم مصدر می گردانند پس مناسب شد ذکر اعراب که مضارع را اتم می نماید پس اعراب اسم ۱۲ شرح بتصرفات - (حاشیه صفحه هذا) ۱۵ قوله ان ولن ان خبر مبتدایه محذوف است که احدا باشد یا مفعول بقوله اعنی و همچنین لن آه ۱۲ ۱۵ ان بجهت مشابهت او با ان مشدده در نیکه هر دو جمله را بتاویل مفرد میگردد و اندک عمل مینماید چنانکه معنی احب ان تقوم احب قیامک میگویند و سه حرف باقی به سبب مشابهت ایشان با ان درین که یک برای استقبال است نزد جمهور عمل می نمایند و نزدیک خلیل سه باقی خود عامل نمی شوند بلکه بعد ایشان ان مضمی باشد ۱۲ شرح بتصرفات ۱۳ ۱۵ قوله واصلها لا ان آه و او حرف عطف اصل مضاف بجانب ضمیر غائب راجع بجانب لن مبتدا لا ان ذو الحال عند مضاف بسوی تحلیل مفعول فیه ثابتاً مقدر و او با مفعول فیه حال ذو الحال باحال خبر مبتدایه خبر جمله اسمیه خبر به معطوفه گردید ۱۲ حل ۱۵ قوله و فراء اصل لن لا گفته به انقلاب الف بنون قائل شده و سبب یلین را حرف براسه گفته ۱۲ کذا فی الرضی ۱۲ ، ۱۵ قوله فحذفت الهمزة آه فا حروف برائے تعقیب حذف فعل ماضی مجهول الهمزة مفعول مالم السیم فاعله تخفیفاً مفعول له فعل مجهول با مفعول مالم السیم فاعله و مفعول له جمله فعلیه خبریه معطوفه گردید ۱۲ ۱۵ قوله وکی مبتدا للسببیه جار مجرور متعلق ثابت خبر مفسر بالفتح ای حرف تفسیر بکون فعله از فعال ناقصه ما اسم موصول قبل مضاف بجانب ضمیر غائبه راجع بجانب کی مفعول فیه ثابت مقدر که فاعل او ضمیر واحد مذکر غائب که هو است در و مستتر فعل با فاعل و مفعول فیه جمله فعلیه خبریه گردیده موصول باصله اسم بکون سبباً خبر لام حرف جار ما اسم موصول بعد مضاف بجانب ضمیر مفعول فیه ثابت مقدر که هو ضمیر فاعل در و مستتر است فعل با فاعل و مفعول فیه جمله فعلیه خبریه گردیده صله مجرور جار با مجرور متعلق بکون و او با اسم و خبر مفسر بالکسر مفسر بالفتح با مفسر بالکسر مجرور جار با مجرور متعلق ثابت مقدر و او با متعلق خود خبر مبتدا با خبر جمله اسمیه خبریه معطوفه گشت ۱۲ ۱۵ واذن اصل او اذان بود برائے تخفیف الف را حذف کردند و رفعی گفته ظن غالب من اصل او اذ ظرفیه است بعد حذف جمله که مضناً الیه بوده تنوین بعوض او دادند ۱۲ ۱۵ قوله الا آه الا حرف استثناء در اینجا لغواست پس فی الزمان متعلق فعل خواهد بود و همچنین علی الفعل المستقبل متعلق تدخل خواهد بود زیرا که الا در اینجا هم لغواست ۱۲ -

الفعل المستقبل مثل اذن تدخل الجنة في جواب من قال اسلمت
ناصبه ۱۲ فعل بافاعل ۱۲ مفعول فيه ۱۲ فعل بافاعل جمله مقوله ومفعول به ۱۲

النوع السادس

حروف تجزم الفعل المضارع وهي خمسة احرف لم ولما و

لام الامر ولا النهي وان للشرط والجزاء فلم تجعل المضارع
صفت ۱۲ مبتدا ۱۲ لفظ لم مبتدا ۱۲ مفعول اول ۱۲

ماضيا منقيا مثل لم يضرب بمعنى ماضرب ولما مثل لم
مفعول موصوف ۱۲ صفت ۱۲ مبتدا ۱۲ منفي فعل بافاعل جمله فعلية ۱۲ جار مجرور بمتعلق محذوف خبر ۱۲ مضاف اليه ۱۲ مبتدا ۱۲ مضاف بامضايه ۱۲

لكنها مختصة بالاستغراق مثل لما يضرب زيد اي ماضرب

زيد في شيء من الازمنة الماضية ولا الامر وهي لطلب
مجرور مبين ۱۲ موصوف ۱۲ صفت ۱۲

لـ اي هرگاه فعل مضارع صحيح الآخر باشد در آخر ايس حروف تجزم کنند وقت اتصال ضمير تثنيه وجمع مذکر ومخاطبه نون اعرابي ساقط گردد وچون آخرش نون ضمير جمع مؤنث پيوندند فعل مضارع مبني بود وچون سابق ازين ذکر نواصب فعل مضارع بود لهذا پس او ذکر جوازم مناسب افتاد وچون فعل مضارع ناقص الآخر باشد لام كلمه بيافتد ۱۲ و ايس حرف بمشابهت ان عمل تجزم می نماید لهذا مناسب آن بود که مثال ان جازم مقدم می آورد بر ديگر جوازم ۱۲ شرح مقدمه زمخشری ۱۲ ۵۳ و گفته فعل مضارع به لم مرفوع ميشود بسبب ضرورت مثل قول شاعر لولا فوارس من نعم واسترهم يوم الصليق لم يوفون بالجارية ۱۲ کذا في الشرح الوافي ۱۲ ۵۴ قوله ولما مثل لم درين که مضارع را ماضی می گرداند باعتبار زمانه و ايس مذهب جمهور است و تجزوي در لم ولما ميگويد که هر دو لفظ مستقبل را ماضی می گرداند بمعنی او واول صحيح است که او را نظير است سوائے ثانی که نظير ندارد ۱۲ شرح وافي و هرگاه ما همان لم است زياده شده است بر و لفظ ما مثل اينما واما شرطية پس بجهت همين زيادت به چند اشياء خاص گرديد يکي در معنی نفی امر متوقع است مثل قدر ماضی مثبت برائے کسیکه متوقع سواری امير باشد گفته می شود لما يركب الامير مثل قدر کرب در ايجاب دوم لما يراودا و شرطية ايدي پس ان لما يضرب درست نباشد بخلاف ان لم يضرب سوم حذف فعل مجزوم در وجائز است بخلاف لم مثل شارفت المدينة ولما اي لما ادخلها ۱۲ کذا في شرح الوافي والرضي ۱۲ تركيب ۵۵ قوله لكنها مختصة آه لکن حرف مشبه بالفعل ضمير غائبه راجع بجانب لما اسم او محلا منصوب مختصة اسم مفعول با حرف جار الاستغراق مجرور متعلق مختصة و او بمتعلق خود خبر لکن با هم و خبر جمله اسميه خبريه گرديد ۱۲ ۵۶ قوله ولما الامر آه و او حرف عطف لام مضاف بجانب الامر يا مبتدا است و خبر او مثل ليضرب آه باشد درين صورت و هي لطلب آه جمله معترضه خواهد بود و ياي خبر مبتدائے محذوف است که نالها باشد درين طور قوله و هي آه جمله اسميه معطوفه باشد و قوله مثل ليضرب خبر مبتدائے محذوف است که مثاله باشد پس تركيب قوله و هي لطلب الفعل آه آنکه و او حرف عطف هي مبتدا لام حرف جار طلب مصدر مضاف بجانب فعل که فاعل او است اما حرف عطف عن حرف فاعل موصوف يا غائب صفت مجرور جار با مجرور معطوف عليه او حرف عطف عن حرف جار الفاعل موصوف المتكلم صفت مجرور جار با مجرور معطوف و همچنين او عن المفعول المخاطب او عن المفعول المتكلم معطوف معطوف عليه بامعطوفات متعلق مصدر که طلب باشد مصدر بامضاف اليه و متعلق مجرور شد جار با مجرور متعلق ثابت مقرر و او بمتعلق خبر مبتدا مبتدا با خبر جمله اسميه خبريه معطوفه باشد ۱۲ ۵۷ تركيب امثال ايس تا قوله والشرط والجزاء مكرره گذشت

الفعل اما عن الفاعل الغائب مثل يضرب او عن الفاعل

المتكلم مثل لا يضرب ولنضرب او عن المفعول الغائب

مثل ليضرب او عن المفعول المخاطب مثل لتضرب او عن

المفعول المتكلم مثل لا يضرب ولنضرب ولا النهي وهي مبتدا ۱۲

ضد الامر اي لطلب ترك الفعل اما عن الفاعل الغائب مضاف اليه ۱۲ مضاف اليه ومضاف ۱۲

او المخاطب او المتكلم مثل لا يضرب ولا تضرب ولا اضرب

ولا تضرب وان وهي تدخل على الجملتين والجملة الاولى متعلق تدخل ۱۲ مبتدا ۱۲

تكون فعلية والثانية قد تكون فعلية وقد تكون این جمله خبر ۱۲ ترکیبش از ماسبق ظاهر ۱۲

اسمية وتسمى الاولى شرطا والثانية جزاء فان كان الشرط للعه

له وان همیشه برای استقبال بود مگر هرگاه برکان و مشقات او در آید صلاحیت ماضی و مستقبل هر دو خواهد داشت مثل آیه کریمه ان کنت قلته فقد علمته ای اگر میگفتم در زمانه ماضی میدانستی تو و ان کنتم جنبا فاطهروا، مذهب مبردا اینکه ان شرطیه هرگز کان را بسوی مستقبل منقلب نمیسازد چرا که کان بر ماضی به سبب تجریدی قوی الدلالة است و رضی هم همی را اختیار نموده و علامه تفازانی در حاشیه کشاف و دیگر کتب هم بر همین اعتماد نمود ۱۲ شرح - وانی و حذف شرط و جزا با وجود قرینه در شعر خاص است و در شرح محض حذف شرط و قتیکه منفی به لا بود و لا هم باقی باشد مثل اتیتنی ولا اضربک ای وان لا تأتنی اضربک و همچنین بعد از شرطیه شرطی حذف بود و لا باقی ماند و هرگاه چیزی که باعتبار معنی جواب بود و مقدم باشد مثل افعل هذا لا ای اما لا تفعل ذلک فافعل هذا ۱۲ اذانی الرضی ترکیب ۱۲ له قوله فان کان الشرط والجزاء او الشرط وحده آه فاحرف عطف برای تعقیب ان حرف شرط مقتضی دو جمله کان فعلی از افعال ناقصه بر مبتدا و خبر و الشرط معطوف علیه والجزاء معطوف باز معطوف علیه شد و حرف عطف الشرط ذوالحال و حد مضاف بجانب ضمیر واحد مذکر غائب متصل مضاف الیه حال معطوف شد معطوف علیه بامعطوف اسم کان گردید فعلا موصوف بامضارع عاصفت خبر کان با اسم و خبر جمله فعلیه خبریه گشته شرط شد فابرای جزا تجزیم فعل مضارع معروف ضمیر واحد مؤنث غائب متصل مفعول ان فاعل علی حرف جار سیل مضاف بجانب الوجوب مجرور جار با مجرور متعلق تجزیم و او با فاعل مفعول متعلق جمله فعلیه خبریه گردیده جزا شد شرط با جزاء جمله شرطیه معطوفه گردید و همچنین ترکیب قوله وان کان الجزاء وحده ۱۲ - ع ترکیب امثله از ماسبق ظاهر است ۱۲ ع ترکیب همه مثل سابق است ۱۲ خبر مبتدای مخدوف که خامسها باشد ۱۲ للعه نائب فاعل تسمى باعتبار عطف ۱۲ -

والجزاء والشروط وحده فعلا مضارعا فتجزمه ان على سبيل
جملة شرطية ۱۲

الوجوب مثل ان تضرب اضرب وان تضرب ضربت وان
فعل بافاعل شرط ۱۲ فعل بافاعل جزاء ۱۲ فعل بافاعل شرط ۱۲ فعل بافاعل جزاء ۱۲

تضرب فزيد ضارب وان كان الجزاء وحده فعلا مضارعا
مبتدأ ۱۲ جملة اسمية جزاء ۱۲ مثل تركيب جملة سابق ۱۲ شرط ۱۲

فتجزمه على سبيل الجواز نحو ان ضربت اضرب
بالجزم والرفع ۱۲

النوع السابع

اسماء تجزم الفعل المضارع حال كونها مشتملة على معنى
موصوف ۱۲ جملة فعلية صفت ۱۲ مضاف ۱۲ جملة مضاف اليه ۱۲

ان وتدخل على الفعلين ويكون الفعل الاول سببا للفعل الثاني
اسم موصوف ۱۲ صفت ۱۲ خبر ۱۲ متعلق يكون ۱۲

ويسمى الاول شرطاً والثاني جزاء فان كان الفعلان مضارعين
فعل مالم يسم فاعله ۱۲ مفعول ثانی ۱۲ عطف بر الاول ۱۲ بشرط ۱۲ اسم ۱۲ خبر ۱۲

او كان الاول مضارعا دون الثاني فالجزم واجب في
عطف بر كان اول ۱۲

المضارع وهي تسعة اسماء من خبر ۱۲ وما وای ومتی واینما و

له وای اسماء هرگاه معنی ان باشند عمل جزم مینمایند لهذا ذکرشان پس آن مناسب شد ۱۲ بدانکه در عامل شرط و جزاء اختلاف کرده اند سیرانی گفته که عامل هر دو کلمه شرط باشد زیرا که کلمه شرط دو فعل را میخواهد و یکی را با دیگرے ربط میدهد مثل ابتدا و افعال قلوب و حروف مشبه بفعل که هر دو مبتدا و خبر عامل می باشد و خلیل و تبرد بایں جانب رفته اند که کلمه بشرط در شرط عمل میکند و ایں هر دو در جزاء حرف شرط ضعیف است قدرت بر دو عمل ندارد ایں درست نیست زیرا که وقتیکه حرف دو چیز را خواهد مثل ان و ما بر دو عمل قدرت خواهد داشت و اخفش گفته که شرط مجزوم با ذات بود و جزاء بشرط فقط و ایں هم درست نیست زیرا که فعل عمل جزم نماید و کوفیه گفته اند که شرط مجزوم با ذات بود و جزاء مجزوم بجوار مثل جزاء و ایں هم مخدوش است زیرا که جزاء بجوار برائے ضرورت میباشد و مازنی گفته که شرط و جزاء هر دو مبنی باشند بسبب آنکه برائے اسم نمی آیند و ایں قریب بمختار است ۱۲ کذا فی الرضی ۳ زیرا که ایں اسماء عوامل هستند مضارع معرب را پس عمل در آن ظاهر شود بخلاف ماضی که مبنی است و عمل عامل قبول نمیکند ۱۲ قوله من و ما و متی تا آخر با محلاً مرفوع است بر جهت اینکه خبر از مبتدائی محذوف واقع است که و آن باشند یا منصوب که مفعول بفعل محذوف واقع شده و آن اعنی باشد و میتواند هر یک جمله جداگانه باشد بتقدیر احد با و ثانیها و ثالثها تا آخر ۱۲ حل ۳ حال از ضمیر که در تجزیم مستتر است و راجع است بجانب اسماء ۱۲ فعل بافاعل ضمیر واحد مؤنث غائب راجع بسوئی اسماء ۱۲

انی و مهما و حیثما و اذما فمن^{۱۲} وهو لا يستعمل الا في ذوی^{جمله معترضة ۱۲}

العقول نحو من یکرمنی اکرمه ای ان یکرمنی زید اکرمه
فعل با فاعل و مفعول شرط ۱۲ فعل با فاعل و مفعول جزا ۱۲ تفسیر ۱۲

وان یکرمنی عمر و اکرمه و ما وهو لا يستعمل الا في غیر^{جمله معترضة ۱۲}

ذوی العقول غالباً نحو ما تشتر اشتراى ان تشتر الفرس^{مبتدا ۱۲}

اشتر الفرس وان تشتر الثوب اشتر الثوب وای و هو لا^{مبتدا ۱۲}

يستعمل الا في ذوی العقول و تلزمه الاضافة مثل ایهم^{فعل و مفعول ۱۲}

یضربنی اضربه ای ان یضربنی زید اضربه وان

۱۰ درهما اختلاف است نزد بعضی کلمه ایست غیر مرکب بروزن فعلی در صورت کنایتش بیا باید بعضی گفته اند که اگر فعلی گفته شود غیر منصرف باشد بسبب زائد بودن الف و اگر الف برای تانیث گفته شود نیز غیر منصرف بود نزد خلیل ماست که در آخرش لفظ مالا حق شده چنانکه در دیگر کلمات شرط مثل متی ما و غیره چون پیهم آمدن دو مثل مکروه بود لهذا الف مائی اولی به هابدل کردند به سبب تجانس هر دو در حلقه بودن و قول خلیل قریب القیاس است از اقوال دیگر و زجاج گفته که مرکب از معنی کف و ما شرطیه بود و این قول بعید از حق است زیرا که کف با معنی شرطی معنی باشد و مهادر استفهام معنی مای استفهامیه آمده است و مهام است بدلیل رجوع ضمیر بسوئے او در آیه کریمه مهاناتا و گاهی ما و مهام ظرف زمان باشند چنانچه گویند ما تجلس اجلس و مهام تجلس اجلس فیمن الزمان ۱۲ کذا فی الرضی ۱۲ قوله فن آه مبتدا است و خبر او نحو من یکرمنی آه و قوله لا يستعمل آه جمله معترضة برای بیان معانی باین منط که لا حرف نفی استعمل فعل مضارع مجهول هو ضمیر واحد مذکر غائب نائب فاعل در مستتر الاحرف استثنای باعتبار لفظ لغوی حرف جار ذوی مضاف بجانب العقول مجرور جار مجرور متعلق بفعل فعل بانائب فاعل و متعلق جمله فعلیه خبریه معترضة شد زیرا که در میان مبتدا و خبر واقع است همچنین ترکیب لا يستعمل الا فی غیر ذوی العقول غالباً حال از ضمیر سو که در لا يستعمل مستتر است واقع است و بهیچ هیچ ما مبتدا و نحو آه خبر و جمله که مابین است معترضة ۱۲ قوله وای الخ مؤکد و هو تاکید هر دو مبتدا لا يستعمل فعل منفی مجهول که ضمیر نائب فاعل راجع بای در مستتر است الاحرف استثنای لغوی جار با ذوی العقول مضاف مضاف الیه مجرور متعلق فعل مذکور و آن بانائب فاعل متعلق جمله فعلیه خبر او و با مبتدا جمله اسمیه شد ۱۲ کذا باید دانست که ای بفتح همزه و تشدید یا که از کلمه مجازات است به سبب لازم الاضافة بودن او و معرب است و او شرطیه میباشد مثل ایا ما تدعوا فله الاسماء الحسنی و استفهامیه هم می آید مثل ایهم انوک و موصول هم مثل ایهم اشد علی الرحمن عتیاً و موصوفه نیز مثل یا ایها الرجل و صفیت اسم میشود مثل مررت بر رجل ای رجل ای کامل فی الرجولیه و ای موصوف است برای اینکه از میان دو یا جماعت یکی بود و بهیچ جهت اضافت او بجانب اسم ظاهر خواه معرفه بود خواه نکره و بسوئی مفرد درست است صادق ۱۲ هـ شارح عبد الرسول میگوید نمیدانم شارح این حکم از کجا آورده زیرا که استعمال ای در غیر ذوی العقول هم کثیر است چنانچه در آیه کریمه ایا ما تدعوا فله الاسماء الحسنی پس معلوم شد که استعمال ای در ذوی العقول خاص نیست ۱۲ ترکیب مثل ایهم یضربنی آه مثل مضاف ای هم بمعنی ان مقتضی شرط و جزا مضاف بجانب هم ضمیر جمع مذکر غائب یضرب فعل مضارع ضمیه واحد مذکر غائب در مستتر فاعل نون و قایه یعنی نگه دارنده فعل مضارع را از حرکت کسره یا ضمیه واحد متکلم مفعول فعل با فاعل و مفعول به خود جمله فعلیه خبریه گردیده شرط شد اضرب صیغه واحد متکلم انا ضمیر در مستتر دائماً فاعل و ضمیر واحد مذکر غائب متصل مفعول به فعل با فاعل و مفعول به جمله فعلیه خبریه گردیده جزا شد شرط با جزا جمله شرطیه گردید مضاف الیه مضاف گشت که مثل باشد و او خبر مبتدا درست که مثال محذوف است و می تواند شد که جزا باشد و جمله هو لا يستعمل معترضة وای مرفوع بابتدا است و در خبر (بقیه حاشیه ص پر و پنجمین)

یضربنی عمروا ضربه ومتی وهو للزمان مثل متی تذهب

اذهب ای ان تذهب الیوم اذهب الیوم وان تذهب غدا

اذهب غدا واینما وهو للمکان مثل اینما تمش امش ای ان
مبتدا ۱۲ خبر و ممکن است که للمکان خبر اینما باشد و درانی و غیره بهمین قیاس باید کرد ۱۲

تمش الی المسجد امش الی المسجد وان تمش الی السوق

امش الی السوق وانی وهو ایضا للمکان مثل انی تکن کن
مفعول مطلق فعل او ضا که دف بمعنی رجوع رجوی ۱۲

ای ان تکن فی البلدة کن فی البلدة وان تکن فی

البادية کن فی البادية ومهما وهو للزمان مثل مهما
مبتدا ۱۲

تذهب اذهب ای ان تذهب الیوم اذهب الیوم وان

تذهب غدا اذهب غدا وحيثما وهو للمکان مثل حيثما
مثل ترکیب سابقه ۱۲ شرط ۱۲

تقعد اقعد ای ان تقعد فی القرية اقعد فی القرية وان
فعل مضارع مستتر فاعل ۱۲ فعل با فاعل ۱۲ جار با مجرور متعلق تقعد ۱۲

(بقیه حاشیه ص) او اختلاف است بعضی گویند که اورا خبر نیست و این بیرون شدن است از معنی و قیاس عربیت و بعضی گفته اند که خبر او جزا است زیرا که قاعده
 به سبب او تمام میشود و بعضی گفته اند که خبر شرط است مع جزا و قول بعضی این است که خبر فقط شرط است ۱۲ کذا فی الشرح ۱۲ -

(حاشیه صفحه هذا) ۱۵ خبر اینما یا خبر مبتدای محذوف مثاله باشد و ترکیب و امثله ظاهر است چنانکه گذشت ۱۲ ۱۵ و مادر حیثما کاف است یعنی از اضافت
 باز میدارد زیرا که حیث لازم الاضافت است و هرگاه در آخرش مادر آید از طلب اضافت باز دارد و مثل تمام کلمات شرط مبهم می باشد و ابهام کلمات برائے
 آن است که همه با سبب تضمن معنی ان عمل جزم می نمایند و او برائے ابهام است و به همین جهت او در امر متیقن مستعمل نمیگردد و گفته نمیشود ان غربت
 الشمس او طلعت پس همه کلمات برائے ابهام باشند ۱۲ کذا فی الرضی ۱۲ ۱۵ جار با مجرور متعلق ثابتة خبر ۱۲ -

تَقْعِدُ فِي الْبَلَدَةِ اقْعَدُ فِي الْبَلَدَةِ وَاذْ مَا وَهُوَ يَسْتَعْمَلُ فِي

غَيْرِ ذَوِي الْعُقُولِ مِثْلُ اِذَا مَا تَفْعَلُ افْعَلْ اِىْ اَنْ تَفْعَلْ

الْخِيَاطَةِ افْعَلْ الْخِيَاطَةَ وَاَنْ تَفْعَلْ الزَّرَاعَةَ افْعَلْ الزَّرَاعَةَ

وَاِنْ كَانَ الْفِعْلُ الثَّانِي مَضَارِعًا دُونَ الْاَوَّلِ فَالْوَجْهَانِ فِي

الْمَضَارِعِ الْجَزْمُ وَالرَّفْعُ مِثْلُ اِذَا مَا كَتَبْتَ اَكْتُبْ

النوع الثامن

اسماء تنصب الاسماء المتكررات على التمييز وهي اربعة

اسماء الاول لفظ عشرا وعشرون او ثلثون او اربعون او

له واذما نريد ان نيبو به مثل ان حرف شرط است شاید وجيش اینکه اذا با وجود آنکه در معنی شرط و موضوع برائے مستقبل است اگر چه بر مضارع در آید وقت لحوق ملجاء نمی شود پس اذا که خالی از معنی شرط و موضوع برائے ماضی است چگونه جزم خواهد نمود لهذا نزدش ما مرکب نیست و سیرانی گفته که به یقین نمی دانم که سوائی سیبویه کسے از سخاۃ اذا را ذکر کرده باشد و بعضی از سخاۃ گفته اند که اصل او ان ماست پس او نمے آید مگر اینکه پس او لون تاکید باشد مثل آیه کریمه اِنَّا تَرٰیْنَ هَرَّكَاهُ وَبیت بودن اما بنون زبون دانستند لهذا میم اول را بنال معجمه منقلب ساختند لیکن بجهت نبودن لون تاکید درین بیت پس از ما قول ایشان تمام نخواهد شد بیت :- اذا ما دخلت علی الرسول نقل له حقاً علیک اذا اطمان المجلس مبرک گفته که اذا ما بر اسمیت خود باقی و ما باز دارند از اضافت پس اوست چنانکه در حیث ما پس از ما جازم معنی مستقبل است ۲ اذ فی الرضی ۵ قوله النوع الثامن الی آخره النوع موصوف الثامن صفت مبتدا اسماء موصوف تنصب فعل مضارع معروف ہی ضمیر واحد مؤنث غائبه درو مستتر فاعل الاسماء موصوف المتکرات صفت موصوف با صفت مفعول به علی حرف جار بال تمييز مجرور متعلق به فعل وفعل با فاعل ومفعول به متعلق جمله فعلیه خبریه صفت شد موصوف با صفت خبر مبتدا با خبر جمله اسمیه خبریه معطوفه گردید ۱۲ ۵ بدانکه این اسماء که نصب دهنده اسمائے نکرات انداز مبنیات هستند اسمائے عدد بجهت تضمن آنها حرف واو کم استفهامی نیز چون متضمن معنی حرف است مبنی است و کم خبریه بسبب محمول بودن او بر کم استفهامیه ۱۲ ۵ نکرات بکسر کاف جمع نکره و در اصطلاح نکره چیزے ست که برای شئی غیر معین موضوع باشد و معروف اسمی است که برای شئی معین بود و تمیز اصل او تمیز ست کسره یای اول بجهت ثقل کسره و نقلش با قبل و بالتقائی ساکنین ساقط شد تمیز گردید و او را مبین و تفسیر و مفسر گویند و بعضی بالفتح نیز ۱۲ شرح ۵ قوله الاول لفظ عشرا الخ الاول مبتدا لفظ مضاف بجانب عشر و ثلاثین و ثلاثین تا تسعین مضاف الیه باعتبار عطف مضاف بامضاف الیه خبر مبتدا با خبر جمله اسمیه خبریه کشته جزا مقدم شد اذا کلمه شرط رکب فعل ماضی مجهول به ضمیر واحد مذکر غائب لا جمع بجانب لفظ مفعول مالم لیسیم فاعله مع مضاف بجانب لفظ که مضاف است بسوی احد و از احد تا تسع مضاف الیه باعتبار حرف عطف مضاف بامضاف الیه باز مضاف الیه لفظ مع شد و او بامضاف الیه مفعول فیه فعل با نائب فاعل ومفعول فیه جمله فعلیه خبریه گردید شرط مؤخر با جزائی مقدم جمله شرطیه مقطوعه گردید زیرا که مقطوعه جمله الیست که بغیر ارتباط چیزے بطرقی (بقیه حاشیه ص پر دیکھیں)

خمسون اوستون اوسبعون اوثمانون اوتسعون اذا

رکب مع احد^۱ واثنین اوثلث اواربع اوحمس اوست

اوسبع اوثمان اوتسع فان كان المميز مذکرا^{۱۲}

فطریق التركيب في لفظ احد^{۱۲} واثنین مع عشر^{۱۲} ان^{۱۲}

تقول احد عشر رجلا^{۱۲} واثناعشر رجلا^{۱۲} بتذکیر الجزءین^{۱۲}

وان كان مؤنثا فتقول احدى عشرة امرأة^{۱۲} واثناعشرة^{۱۲}

امرأة بتانیث الجزءین وطریق ترکیب غیرهما الى تسع مع^{۱۲}

عشران تقول في المذکر ثلاثة عشر رجلا^{۱۲} واربعة عشر^{۱۲}

(بقية حاشیه ص) تعداد واقع بود ۱۲ و احسن چنان بود که بر ذکر لفظ عشر اختصار میرفت چه عشرون واخوات خواه مرکب با احد و اثنان باشد خواه نه در اسم تمام بنون جمع که از عوامل قیاسیه است داخل است و در ترکیب در از اسم تمام بودن بیرون نخواهد کرد ۱۲ شرح عبدالرسول ۱۲ ع نصب بنا بر مفعولیت فعل محذوف که اعنی باشد ۱۲ - (حاشیه صفحہ ۱۲) باید دانست که اسمائی اعداد در ابهام مثل مقادیر هستند لهذا از مبین ضرور افتاد و مبین گاهی مجرور میشود و گاهی منصوب و مجرور بر دو قسم است مفرد و مجموع از ثلثه تا عشر و در مادون ثلثه اضافت درست نیست زیرا که لفظ اسم جنس مفرد باشد یا مثنی بر جنس و عدد دلالت میکند مثل رجل و رجلا بن خلاف جمع که او بر عدد مخصوص دلالت نیست و لیکن منصوب پس آن از احد عشر تا تسعة و تسعین میباشد و به همین سبب مصنف ترکیب عشر با احد و اثنین تا تسعة و تسعین شرط نمود ۱۲ کذا فی الصادق ۱۲ نزد جمهور رنحاة اثنا عشر معرب الصر درست به سبب ظهور اختلاف در مثل جاءنی اثنا عشر بالالف و رائیت اثنی عشر بالباء و به سبب اینکه اثنان بعد حذف نون مثل مضاف بسوی عشر گشته زیرا که نون مثنی بدون اضافت حذف نمیشود و لهذا مثل مضاف گردیده و ترکیب اضافی منافی بنا میشود و این در ستویہ گفته که او مبنی الصرست مثل اخوات خود و این مثل اختلاف اللذان والذین و هذان و هذین پس تمام مرکبات عددیه بهنج واحد شدند و این از ضبط قریب است و از تحکم بعید در فرق نمودن در میان اللذان و اثنا عشر و همین است حال اثنا عشر ۱۲ کذا فی الرضی ۱۲ در ثلثه عشر رجلا و اربعة عشر رجلا تانیث جزو اول رنحاة به چند امور معلل ساختند اشهر آن اینکه معدود در اینجا جماعت است پس تا بنظر جماعت معدود لاحق شد و چون مذکر به نسبت مؤنث اسبق است لهذا تارا علامت گرفتند و برای فرق تا نشان مؤنث ساختند زیرا که ترک علامت هم علامت باشد و اقرار کردند که اسم عدد باعتبار اصل معنی عددی با تا موضوع است چنانچه دانستی پس در مذکر تارا باقی داشتند و در مؤنث برای فرق ساقط کردند ۱۲ شرح عبدالرسول ۱۲ ع جار مجرور متعلق مقدر کائن ۱۲ ع مضاف بامضاف الیه مفعول فیه ۱۲ ع بتاویل مفرد خبر مبتدا ۱۲ -

رجلا الى تسعة عشر رجلا بتانيث الجزء الاول وتذكير
متعلق تقول باملتبسا حال مقدر ۱۲

الجزء الثاني وفي المؤنث ثلث عشرة امرأة واربع عشرة
تركيب اين بملاحظه اسباق وسباق واضح است ۱۲

امراة الى تسع عشرة امرأة بتذكير الجزء الاول وتانيث

الجزء الثاني واما طريق التركيب في الواحد والاثنين الى

تسع مع عشرين واخواته الى تسعين فعلى سبيل العطف

فان كان المميز مذكرا فتقول في تركيب الواحد
شرط ۱۲ جزا ۱۲

والاثنين لا في غيرهما احد وعشرون رجلا واثنان

وعشرون رجلا بتذكير الجزء الاول وان كان

المميز مؤنثا فتقول احدى وعشرون امرأة واثنان

له قوله واما طريق التركيب في الواحد والاثنين اه واو حرف عطف اما كلمة البيت كه درو معنى شرط است طريق مضاف بجانب التركيب كه مصدر است في جار واحد مجرور معطوف عليه واو حرف عطف الاثنين معطوف معطوف عليه بامعطوف مجرور جار مجرور متعلق التركيب الى حرف جار تسع موصوف مع مضاف عشرين معطوف عليه واو حرف عطف اخوات مضاف بجانب ضمير واحد مذكر غائب معطوف معطوف عليه بامعطوف مضاف اليه مضاف اليه مفعول فيه ثابت مقدر الى حرف جار با تسعين ومرتعلق ثابت مذکور على جار سبيل مضاف بجانب العطف مجرور جار مجرور متعلق ثابت مذکور ثابت مستور بامفعول فيه ومتعلقاً صفت موصوف باصفت مجرور جار مجرور متعلق التركيب بامتعلقات مضاف اليه مضاف بامضاف اليه مبتداً بجملته شرط فابراى جزا ان حرف شرط مقضى دو جمله كان فعلى افعال ناقصة اسم مرفوع وخبر منصوب ميخواهد المميز اسم مذكر خبر كان با اسم وخبر جمله فعلية خبريه كريدته شرط شد فابراى جزا تقول فعل مضارع معروف انت ضمير واحد مذكر حاضر درو مستتر والفاعل في جار الواحد معطوف عليه واو حرف عطف الاثنين معطوف معطوف عليه بامعطوف متعلق تقول چنانكه لا في غيرهما واحد وعشرون رجلاً يميز بامتيز مقوله تقول چنانكه اثنان وعشرون رجلاً بتذكير الجزء الاول نیز متعلق تقول وتقول با فاعل ومقوله ومفعول و متعلقات جمله فعلية خبريه كشته جزا شد شرط با جزا جمله شرطية معطوفه كشت ۱۲ -

وعشرون امرأة بتانيث الجزء الاول وفي تركيب غير الواحد

والاثنين الى تسع مع عشرين تقول في المميز المذكر

ثلاثة وعشرون رجلا واربعة وعشرون رجلا بتانيث

الجزء الاول وفي المميز المؤنث ثلث وعشرون امرأة و

اربعة وعشرون امرأة بتذكير الجزء الاول وعلى هذا

القياس الى تسع وتسعين والثاني كم معناه عدد مبهرو

هو على نوعين احدهما استفهامية^{٥٣} ان كان متضمنا

لسعنى الاستفهام وهو ينصب التمييز مثل كم رجلا

له قوله وفي تركيب غير الواحد آه وادعاطفه في جار تركيب مصدر متعدي مجرور لفظا مضاف اليه مضاف الواحد مجرور لفظا معطوف عليه وادعاطفه الاثنين معطوف معطوف عليه بامعطوف مضاف اليه مضاف اليه ذوالحال الى جار تسع مجرور جار مجرور ظرف مستقر متعلق منتهيا بمقدّر حال ذوالحال باحال مضاف اليه مع مضاف عشرين مجرور لفظا مضاف اليه مضاف بامضاف اليه مفعول فيه تركيب مصدر بامضاف اليه مفعول فيه مجرور جار مجرور متعلق مقدم تقول تقول فعل ضمير انت فاعل في جار المميز موصوف باصفت مجرور جار باجرور متعلق تقول ثلثة وعشرون ميمر رجلا تميز ميمر باميمر معطوف عليه وادعاطفه الربعة وعشرون ميمر رجلا تميز ميمر باميمر معطوف عليه بامعطوف ذوالحال باجار تانيث مصدر مضاف الجزو مجرور لفظا موصوف الاول صفت موصوف باصفت مضاف اليه مضاف اليه مجرور جار باجرور متعلق منتهيا بحال ذوالحال باحال مفعول به فعل بافاعل ومفعول به ومتعلقات جملة فعلية خبرية معطوفة گردید ١٢ ٥٢ قوله احدهما استفهامية آه احد مضاف بجانب هما كه ضمير تشبيه مذکر غائب راجع بجانب نوعين مبتدا استفهامية خبر مبتدا باخبر جملة اسمية خبرية گردیده جزائے مقدم شدن حرف شرط كه برود جمله رود كان فعلة از افعال ناقصة مقتضى اسم مرفوع وخبر منصوب هو ضمير واحد مذکر غائب كه راجع بجانب كم اسم متضمنا اسم فاعل از تضمن بمعنى پذیرفتن لام حرف جار معنی مضاف بجانب الاستفهام مجرور جار باجرور متعلق متضمنا وادعاطفه متعلق خبر كان با اسم وخبر جملة فعلية خبرية گردیده شرط مؤخر شرط مؤخر باجزای مقدم جملة شرطية مبينة كشت ١٢ ٥٣ كم استفهامية وخبرية برحدود معدود دلالت میکند لیکن استفهامية بر عدد كه نزد متكلم مبهم است ودر ظن او نزد مخاطب معلوم است وگلبه متكلم هم عالم میباشد مگر معدود در استفهامية وخبرية هر دو نزد مخاطب مجهول بود بهمين جهت بجانب تميز كه مبين معدود باشد احتیاج می افتد و تميز محذوف نمی شود الا بدلیل چنانكه هرگاه ذكر دینار در میان باشد گفته میشود كم عندك ای كم دینار عندك وكم عندی ای كم دینار عندی وگفته اند كه حذف ميمر استفهامية اكثر است زیرا كه او در صورت فضلات واقع است ١٢ كذا في الرضی تركيب ١٢ -

ضربتہ والثانی خبریۃ ان لم یکن متضمنا لمعنی الاستفہام
 مبتدا بالخبر جزائے مقدم ۱۲ شرط مؤخر ۱۲

وهو ینصب المیزان کان بینہما فاصلة مثل کم عندی رجلا
 جزائی مقدم ۱۲ شرط مؤخر ۱۲ درمیان کم و تمیز ۱۲ بسیار اند نزد من مردمان ۱۲

وان لم تکن بینہما فاصلة فمیزۃ مجرور بالاضافة الیہ
 ای در میان کم و تمیز ۱۲

مثل کم رجل ضربت و کم غلمان اشتريت والثالث کاین
 مبتدا ۱۲ خبر ۱۲

وهو مرکب من کاف التشبیہ و ای لکن المراد منه عدد
 مبتدا ۱۲ خبر ۱۲ مضاف بامضاف الیہ مجرور ۱۲ متعلق سبب ۱۲ مجرور باعتبار عطف ۱۲ اسم ۱۲ اسم متعلق ۱۲ موصوف صفت خبر ۱۲

مبہم ولا المعنی ترکیبی مثل کاین رجلا لقیق وقد یکن
 موصوف ۱۲ صفت ۱۲ لقیق ۱۲ بسیکے از مردمان ملاقات کردم ۱۲ فعل ناقص و ضمیر اسم ۱۲

متضمنا لمعنی الاستفہام نحو کاین رجلا عندک والرابع
 خبر ۱۲ مضاف ۱۲ مضاف الیہ ۱۲ چند ۱۲ مرد ۱۲ تواند نزدیک ۱۲ مبتدا ۱۲

کذا وهو مرکب من کاف التشبیہ و ذا اسم الاشارة و لکن
 یعنی چندیں ۱۲

۱۲ قولہ والثانی خبریۃ آہ واد حرف عطف الثانی مبتدا بالخبر خبر جملہ اسمیہ خبریہ گشتہ جزائے مقدم گردید ان حرف شرط مقضی شرط و جز الم حرف جازم فعل مضارع
 یکن فعل از افعال ناقصہ اسم مرفوع و خبر منصوب می خواہد ہو ضمیر واحد مذکر غائب در مستتر اسم متضمنا اسم فاعل لام حرف جار با مجرور کہ معنی مضاف بجانب الاستفہام
 است متعلق متضمنا واد با متعلق خبر یکن واد با اسم و خبر جملہ فعلیہ خبریہ گردیدہ شرط مؤخر گشت شرط مؤخر با جزائی مقدم جملہ شرطیہ معطوفہ گردید ۱۲ وان لم تکن آہ واد حرف
 عطف ان حرف شرط برود جملہ میرود لم حرف جازم تکن فعل از افعال ناقصہ اسم مرفوع و خبر منصوب می خواہد یکن مضاف بجانب ہما ضمیر تشبیہ مذکر غائب راجع بسوی کم و تمیز مفعول فیہ
 ثابت مقدر واد با مفعول فیہ خبر فاصلة اسم تکن با اسم و خبر جملہ فعلیہ خبریہ شرط شد فابرای جزائے تمیز مضاف بجانب ضمیر واحد مذکر غائب راجع بجانب کم مبتدا مجرور اسم مفعول با جار بالاضافۃ
 مجرور کہ مصدر است والی حرف جار با ضمیر واحد مذکر غائب راجع بجانب کم محلا مجرور متعلق اوست متعلق مجرور مذکور مجرور مسطور با متعلق خبر مبتدا بالخبر جملہ خبریہ جزا شد
 شرط با جزا جملہ شرطیہ معطوفہ گردید ۱۲ قولہ مثل کم رجل الی آخرہ مثل مضاف کم خبریہ مضاف و تمیز رجل تمیز و مضاف الیہ کم خبریہ با تمیز خود مفعول بہ فعل محذوف کہ ضربت
 باشد و مفسر و ضربت فعل مذکور واقع است و ای ضربت فعلی است کہ اگر بر اول کم رجل می آید و با ضمیر او اشتغال نمی داشت عامل او می گردید باقی ترکیب ظاہر ۱۲ -
 ۱۲ کاین بجهت اینکه کاف تشبیہ چوں برای کہ در اصل معرب است در آمد و معنی تشبیہ از و مسلوب گردید از مجموع کاف و ای معنی واحد را گشت و ان کثیر العدد باشد و
 ای مجموع مثل اسم مفرد شد بمعنی کم خبریہ پس گویا کہ اسم مبنی بر سکون است چنانچہ در من و تنوین نیست و ہمین جهت در آخرش نون نگاشتنی می شود و مرتبہ او در بنا از انوات
 او کم است و دریں پنج لغت آمدہ کاین بروزن کعین و کاء بروزن کاع کیان بروزن کیئن و کاء بروزن کعی و کاء بروزن کع ۱۲ کذا فی الصادق ۱۲ کذا نیز بمعنی کم خبریہ
 معدود از کنایات است و از چہ می شود حکایات ہم کنایہ می شود مثل قول عرب کان فی الوقت الفلانی کذا و کذا بمنزلہ کیت و ذیت و مبنی است بجهت آنکہ او در اصل
 ذاز سمار اشارہ است کہ برو کاف تشبیہ در آمدہ و معنی تشبیہ از و مسلوب است پس ذابراصل خود باقی است ۱۲ کذا فی الصادق ۱۲ و کذا مثل کاین است درینکہ
 مجرور ہر دو مبہم است نزد سامع مگر ای کہ در ذال اشارہ در اصل است بسوی چیزے کہ در ذہن متکلم است بخلاف ای کہ او برائے عدد مبہم است کہ تمیز بعد کذا و کای
 در حقیقت از کاف است نہ از ذالے ۱۲ کذا فی الرضی ۱۲ -

المراد منه عدد مبهمة ولا يكون متضمنا للمعنى الاستفهام
ومعنى تركيبى مراد نیست ۱۲

مثل عندی کذا رجلا

النوع التاسع

صفت مبتدا ۱۲

موصوف ۱۲

اسماء تسمى اسماء الافعال وانما سميت باسماء الافعال
فعل ضمير نائب فاعل ۱۲ مضاف مضاف اليه مفعول ثانى ۱۲

لان معانيها افعال وهي تسعة ستة منها موضوعات للامر
متعلق موضوعه ۱۲ موصوف صفت مجرور ۱۲ متعلق كائن مقرر ۱۲ خبر ۱۲

الحاضر وتنصب الاسم على المفعولية احدها رويد
فعل فاعل ۱۲ مفعول ۱۲ متعلق فعل مذکور ۱۲ مبتدا ۱۲ خبر ۱۲

فانه موضوع لامهبل وهو يقع في اول الكلام مثل رويد
اسم ضمير آن ۱۲ خبر ۱۲ متعلق خبر ۱۲ مبتدا ۱۲

۱- وجه تخصيص اسماء افعال بمعنى امر حاضر وفعل ماضى اينكه هرگاه اينها بمعنى فعل مضارع باشند معرب شوند پس اُف داده بمعنى تفجرت وتوجعت باشند بمعنى التضرع
التوجه وابن مالك بودن اسم فعل بمعنى مضارع اجازت واوليس اُف بمعنى التضرع داده بمعنى التوجه باشند وليقين كرد كه سبب بنا بودن اينها بمعنى امر حاضر ومضارع
نيست بلكه علت بنا مشابهت حرف بجهد بنايت فعل وعدم مصاحبت عوامل ورفعى گفته هرگاه اسماء افعال برائى چيزى كه اورا بناى اصلى است اسم
گرويدند جائز است كه مبني شوند وبنائى اصلى مطلق فعل را باشند خواه بر اصل خود باقى باشند مثل امر حاضر وماضى يانه مثل مضارع ۱۲ ۲- قوله وانما سميت
باسماء آه واد حرف عطف انما كالمركب از ان حرف مشبه بفعل وماى كافه از عمل وموضوع است برائى قصر حكم بر چيزى يا قصر چيزى بر حكم ودرين جامعنى اول
مراد است سميت فعل ماضى مجهول مقضى ومفعول هى ضمير واحد مؤنث راجع بجانب اسماء درو مستتر مفعول مالم السيم فاعله با حرف جار اسماء مضاف بجانب الافعال
مضاف اليه مضاف بامضاف اليه مجرور جار با مجرور مفعول ثانى لام حرف جار ان بالفتح حرف مشبه بفعل مقضى اسم منصوب وخبر مرفوع معانى مضاف بسوئ ضمير واحد مؤنث
غائبه راجع بجانب اسماء اسم اوافعال خبر ان با اسم وخبر جمله اسميه خبريه بتاويل مفرد گرويده مجرور شد جار با مجرور متعلق فعل وفعل بامفعول مالم السيم فاعله ومفعول ثانى بواسطه
حرف جر متعلق خود جمله فعليه خبريه معطوفه كشت ۱۲ ۳- رويد مصدر از ارواد بعد حذف زوائد وتصغير كردش رويد شد وگاهاى مصدر مضاف بمفعول باشند
مثل رويد زيداى ارويد زيداى رويد واحد وتثنيه وجمع مذكور مؤنث درو برابر است مثل يارب رويد زيداى ارباب رويد زيداى رويد زيداى رويد زيداى رويد
زيداى امراتان رويد زيداى ارباب رويد زيداى رويد زيداى رويد زيداى رويد زيداى رويد زيداى رويد زيداى رويد زيداى رويد زيداى رويد زيداى رويد زيداى رويد
رويد اسم فعل بمعنى امهل واو فعل انت ضمير فاعل درود انما مستتر زيدا مفعول فعل با فاعل ومفعول به جمله فعليه انشائية گرويده مفسر بالفتح شد اى حرف تفسير امهل فعل
انت ضمير واحد مذكور حاضر درود انما مضمير فاعل زيدا مفعول به فعل با فاعل ومفعول به جمله فعليه انشائية گرويده مفسر بالكسر كشت مفسر بالفتح بامفسر بالكسر مضاف اليه
شد مضاف بامضاف اليه خبر مبتدائى محذوف است كه مثاله يا نظيره باشد ۱۲ ۴- هو ضمير واحد مذكور غائب درو مستتر فاعل وجمله خبر ۱۲ -

زید ای امہل زید او ثانیہا بلہ^۱ فانہ موضوع لدع مثل بلہ

زید ای دع زید او ثالثہا دونک^۲ فانہ موضوع لخذ مثل

دونک زید ای خذ زید او رابعہا علیک^۳ فانہ موضوع

لالزم مثل علیک زید ای الزم زید او خامسہا حیہل فانہ^۴

موضوع لایت مثل حیہل الصلوٰۃ ای ایت الصلوٰۃ و سادسہا

ہا فانہ موضوع لخذ مثل ہا زید ای خذ زید او قد جاء^۵
متعلق متلبساحال ۱۲

فیہ ثلاث لغات ہا بسکون الهمزة وهاء بزيادة الهمزة
مضاف مضاف الیہ مجرور ۱۲ مکان الالف ۱۲ ترکیبہ فعل سابق ۱۲

المکسورة وهاء بزيادة الهمزة المفتوحة ولا بد لهذه الاسماء^۵

من فاعل و فاعلہا ضمیر المخاطب المستتر فیہا و ثلثۃ^۶
مضاف مضاف الیہ مبتدأ ۱۲ مضاف ۱۲ صفت ضمیر ۱۲ متعلق صفت ۱۲

۱۔ بلہ مثل روید است در حالت تذکیر و تانیث و افراد و جمع بود نش مصدر و اضافت بسوئے مفعول مثل بلہ زید ای اترک زید اترکا وجہ بنائے او بر فتحہ او در روید
گزشت ۱۲ کذا فی الصادق ۱۲ دون در اصل لازم الاضافت است این جام مضاف بسوئے کاف خطاب و بنائے او بر حرکت بجہت فرق در بنائے اصلی کہ سکون بود
و بر فتح بعلت این کہ او اخف الحركات است ۱۲ کذا فی الصادق ۱۲ مرکب از حی و ہل بمعنی ایئت و گاہے صرف حی بمعنی اقبل مستعمل می شود و دریں ہنگام متعدی
بعلے می شود مثل قول مؤذن حی علی الصلوٰۃ اے اقبل ۱۲ و قد جار فیہ ثلاث لغات آہ و او حرف عطف قد حرف تحقیق برائے تقریب ماضی بحال جار فعل ماضی
معروف فی حرف جار باضمیہ واحد مذکر غائب محلا مجرور جار با مجرور متعلق جار ثلاث مضاف و ممیز لغات موصوف باخری صفت مضاف الیہ و ممیز ممیز باتمیز فاعل فعل
با فاعل متعلق جملہ فعلیہ خبریہ معطوفہ گشت ۱۲ ۵۔ قولہ ولا بد لهذه الاسماء آہ و او حرف عطف لا برای نفی صفتہ الجنس بد معنی چارہ اسم اولام حرف جار ہذہ اسم اشارہ
الاسماء مشار الیہ اسم اشارہ با مشار الیہ مجرور متعلق موجود مقدر گردید من حرف جار فاعل مجرور جار با مجرور متعلق موجود مذکور موجود مسطور با متعلقات خود خبر لا
با اسم و خبر جملہ اسمیہ خبریہ معطوفہ گشت ۱۲ ۶۔ قولہ ثلثۃ منہا موضوعۃ الی آخرہ و او حرف عطف ثلثۃ موصوف من حرف جار باضمیہ واحد مؤنث غائبہ محلا
مجرور متعلق ثابتہ گردید و او با متعلق صفت موصوف با صفت مبتدأ شد موضوعۃ اسم مفعول لام حرف جار الفعل موصوف الماضی صفت مجرور جار با مجرور متعلق
موضوعۃ و او با متعلق خبر مبتدأ با خبر جملہ اسمیہ خبریہ معطوفہ گردید ۱۲ حل ۷۔ و ترکیب عبارت تا قولہ ای خذ زید اظاہر است از ما سبق ۱۲ ۸۔ مرکب از علی
حرف جار و کاف خطاب ۱۲

منها موضوعة للفعل الماضي وترفع الاسم بالفاعلية احدها
فعل فاعل ۱۲ مفعول ۱۲ متعلق فعل مذكور ۱۳ مبتدأ ۱۲

هیهات فانه موضوع لبعد مثل هیهات زید ای بعد زید
اسم ضمیر آن ۱۲ خبر ۱۲ متعلق موضوع ۱۲ اسم فاعل ۱۲ فاعل ۱۲ تفسیر ۱۲

وثانیها سرعان فانه موضوع لسرع مثل سرعان زید ای

سرع زید وثالثها شتان فانه موضوع لافترق مثل شتان

زید وعمر وای افترق زید وعمر و:

النوع العاشر

الافعال الناقصة وانما سميت ناقصة لانها لا تكون بمجرّد
بمحو ترکیب بالآخره گذشته ۱۲

الفاعل كلاما تاما فلا تخلو عن نقصان وهي تدخل علی
مبتدأ ۱۲ فعل ضمیر فاعل ۱۲ متعلق تدخل جمله خبریه ۱۲

له هیهات در اصل بهیبت بود یا بسبب تحرک و انفلاح ما قبل بالف بدل شد و در چند لغت است بفتح تا نزد حجازیه و کسره او نزد بنی تمیم و ضمه نزد بعضی و گاهی هت
 او بهیزة بدل میشود گفته میشود هیهات بحركات ثلثة و تا و آمدن تنوین در لغات مذکوره هم درست است و بعضی گفته اند برای اسمائے افعال بهیبت در آمدن اینها بجائے
 مجزوم نصیبی از اعراب نیست و همین مختار رقی است و بعضی گفته اند که اینها مصادران محل ایشان نصب است بنا بر مصدر بیت رقی گفته که این قول پیچ است زیرا
 که اگر مصادران باشند قبل اینها از تقدیر افعال ضرور است پس قائم مقام فعل نباشد و مبنی هم نخواهند بود و بعضی گفته اند که اینها مبتدأ هستند و مابعد او مثل مرفوع ظاهر در
 بهیبت زید و ضمیر مقدر در صله قائم مقام خبر است ۱۲ کذا فی المنہل ۱۲ در سرعان چند لغت است بفتح تسین و این مشهور است و بکسر و ضمه نیز ۱۲ کذا فی الصادق ۱۲
 بعضی گفته اند که هرگاه این افعال سوائے حدث صرف بر زمان دلالت میکنند و دیگران بر هر دو لهذا اینها به نسبت دیگران ناقص گردیدند و بهمین جهت نام اینها ناقص شد و
 رقی گفته که این وجه پیچ است زیرا که سوائے کان مثل صادر دال بر انتقال است و اصبح دال بر بودن صبح و یحییئیس دیگر اخوات او و مادام دال بر معنی بودن دائمی و ما زال دال
 بر استمرار و یحییئیس دیگر اخوات او و لیس دال بر انتقال پس این همه دال بر حدث که خبر بر دلالت نمیکند لیکن کان بر کون که حصول مطلق است دلالت می کند و خبرش بر کون
 مخصوص که حصول قیام باشد و است و این دو فائده از قیام زید حاصل نیست ۱۲ کذا فی المنہل ترکیب ۱۲ قوله لانها لا تكون بمجرّد آه لام حرف جار آن حرف مشبه
 بفعل ضمیر واحد مؤنث غائبه راجع بجانب افعال اسم اول احرف نفی تكون فعلة از افعال ناقصه اسم مرفوع و خبر منصوب میخواید ہی ضمیر واحد مؤنث غائبه راجع بسوائے
 الافعال در مستتر اسم او با حرف جار مجرّد مضاف بجانب الفاعل مجرور جار با مجرور متعلق فعل کلاما موصوف با تا ماصفت خبر تکون با اسم و خبر و متعلق جمله فعلیه خبریه گردیده
 خبر آن بالفتح شد آن با اسم و خبر جمله اسمیه خبریه متانفیه بتا و یل مفرد گذشته متعلق سمیت شد ۱۲ قوله فلا تخلو عن نقصان آه فاحرف عطف برای تعقیب لاحرف نفی تخلو
 فعل مضارع معروف ہی ضمیر واحد مؤنث غائبه راجع بجانب الافعال در مستتر فاعل عن حرف جار بانقصان مجرور متعلق فعل فعل با فاعل و متعلق خود جمله خبریه نتیجه
 شد ۱۲ ترکیب همه ظاهر است ۱۲ -

الجملة الاسمية ای المبتدأ والخبر فترفع الجزء الاول
 موصوف صفت مجرور ۱۲
 تفسیر جمله اسمیه ۱۲

جاء مجرور متعلق
 محذوف الكائنة
 صفت الاول ۱۲

منها ويسمى اسمها وتنصب الجزء الثاني منها ويسمى خبرها
 جملة معترضة ۱۲
 موصوف صفت مفعول ۱۲

وهي ثلاثة عشر فعلا الاول كان وهي قد تكون زائدة
 مبتدا ۱۲
 جملة خبر ۱۲

مثل ان من افضلهم كان زيد وحينئذ لا تعمل وقد
 جار مجرور خبر ان مقدم بر اسم ۱۲
 اسم ۱۲
 خبر باعتبار عطف ۱۲

تكون غير زائدة وهي تجيء على معنيين ناقصة وتامة
 مبتدا ۱۲
 جملة خبر ۱۲

فالناقصة تجيء على معنيين احدهما ان يثبت خبرها
 مبتدا ۱۲
 جملة خبر ۱۲
 جملة بتاويل مفرد خبر ۱۲

لاسمها في الزمان الماضي سواء كان ممكن الانقطاع مثل
 متعلق فعل مذکور ۱۲
 مفعول فيه ۱۲
 ضمير مستقر اسم ۱۲
 خبر كان ۱۲

كان زيد قائما وممتنع الانقطاع مثل كان الله عليما
 اسم ۱۲
 خبر ۱۲

حكيما وثانيهما ان يكون بمعنى صار مثل كان الفقير
 مبتدا ۱۲
 بتاويل مفرد خبر ۱۲
 اسم ۱۲

غنيا والتامة تتم بفاعلها فلا تحتاج الى الخبر فلا
 خبر ۱۲
 اي صار ۱۲
 مبتدا ۱۲
 جملة خبر ۱۲
 نتيجة جملة فعلية ۱۲
 متعلق تحتاج ۱۲

له وبعضه هفده فعل گفته اند و آل آض وعاد و عدا و راح و سيرده مذکور در کتاب سبويه گفته که افعال ناقصه چهار فعل اند کان و صار و مادام و ليس و باقي ملحقات اند و ظاهر اينست که غير محصورند و صاحب لباب سيرده گفته و آض و عاد و راح را ملحق ساخته و مصنف تبعيت او نموده و ما جاء و قد نيز ناقص آمده اند ۱۲ صادق له قوله و حينئذ لا تعمل اه تقدير او حين اذا كان كذا لا تعمل و او حرف عطف حين مبدل منه اذا بدل و مضاف كان كذا جمله فعلية خبريه که مضاف اليه بعده محذوف و تنوين در آخر او عوض مضاف اليه محذوف مبدل منه با بدل مفعول فيه لا حرف نفی يعجل فعل مضارع معروف هو ضمير واحد مذکر غائب در مستتر فاعل فعل با فاعل و مفعول فيه جمله فعلية خبريه معطوفه شد ۱۲ له قوله ناقصه بارفع است بر خبر بيت مبتدأ محذوف يعني احدهما يا نصب بر است آنکه مفعول به فعل محذوف است که اعني باشد يا خبر بنا بر بدليت از معنيين ۱۲ حل ۵ در عبادت مصنف مسامحت است زيرا که معنی ثانی بودن او بمعنی صار نیست مگر اینکه لفظ ان يكون مصدر حینی ساخته شود یعنی معنی ثانی حاصل آید و قتيکه کان بمعنی صار باشد ۱۲ کذا فی الشرح ۱۲ نحو یان کان را بر چهار قسم نموده اند ناقصه و تامة و زائدة و ثانیه و ادان است که اسم او ضمیر نشان باشد و مصنف ذکر ثانیه را ترک کرده زيرا که او قسم علییه نیست بلکه در ناقصه داخل است در شرح لباب است در کان که (بقیه مشبهه ص) پرده کجایی

تكون ناقصة وحينئذ تكون بمعنى ثبت مثل كان زيد
ضمير مستتر اسم ۱۲ خبر ۱۲ مضاف اليه مجرور محلا ۱۲ فعل ۱۲

اي ثبت زيد والثاني صار وهي للانتقال اي لا انتقال الاسم
تفسير ۱۲ مبتدا ۱۲ خبر ۱۲ مبتدا ۱۲ متعلق محذوف خبر ۱۲ تفسير انتقال ۱۲

من حقيقة الى حقيقة اخرى نحو صار الطين خرفا او
متعلق انتقال موصوف ۱۲ متعلق كاتبة صفت ۱۲

من صفة الى صفة اخرى مثل صار زيد غنيا وقد
موصوف ۱۲ صفت ۱۲

تكون تامة بمعنى الانتقال من مكان الى مكان اخر
اي صار ۱۲ خبر ۱۲ بدل از تامة يا صفة ۱۲

وحينئذ تتعدى بالي نحو صار زيد من بلد الى بلد
تركيبش مكرر گذشت ۱۲

والثالث اصبح والرابع اضحى والخامس أمسى فهذه
مبتدا ۱۲ خبر ۱۲ مبتدا ۱۲ خبر ۱۲ مبتدا ۱۲ خبر ۱۲

الثلاثة لاقتران مضمون الجملة باوقاتها التي هي

(بقية حاشیه ص) ضمیرشان باشد ناقصه بود مثل كان زيد قائم اسم او ضمیرشان است و مابعد او خبر لیکن وقتیکه اسم او ضمیرشان بود خبرش جمله باشد ۱۲ شرح ترکیب ۱۲ -
(حاشیه صفحہ ۱۲) ۱۲ قولہ حينئذ تكون آه تقدیرش حین اذا كان کذا آه و احرف عطف حین مبدل منه و اذا بدل مبدل منه بدل مضاف بجانب جمله فعلیه خبریه که کان
کذا باشد محذوف و تنوین عوض مضاف الیه در آخر حينئذ و افعال ناقصه مقضی اسم مرفوع و خبر منصوب ہی ضمیر واحد مؤنث غائبه راجع بجانب التامه اسم
با حرف جار معنی بجانب ثبت مجرور جار مجرور متعلق ثابتة مقدر خبر تكون با اسم و خبر و مفعول فیہ جمله فعلیه خبریه معطوفه گردید ۱۲ حل ۱۲ صار در اصل بمعنی انتقل باشد
و حق اوست که تامة مستعمل شود و هرگاه متضمن وجود بود بعد عدم ناقصه باشد مثل صار الطین خرفا ای طین اولاً سفاله نه بود بعد نبودن سفاله سفاله گردید و قتیکه بر اصل خود مستعمل
می شود و این کم است تامة بود ۱۲ شرح ۱۲ ۱۳ بفتحین سفاله زیرا که حقیقت طینه غیر حقیقت خرفیه است ۱۲ صفت مکان چون غیر منصرف است لهذا جر بفتح شد ۱۲ -
۱۵ قولہ فهذه الثلاثة لاقتران مضمون الجملة آه فابراي بیان هذه اسم اشاره الثلاثة مثار الیه مبتدا لام حرف جار اقتران مصدر مضاف بجانب مضمون که مفعول اوست و مضاف
است بجانب الجملة با حرف جار اوقات مضاف بجانب ضمیر واحد مؤنث غائبه متصل موصوف التي اسم موصول ہی مبتدا بابا الصباح و الفصحی و المسار خبر خود که اخیرین است
خبر بواسطه حرف عطف اند جمله اسمیه خبریه گردیده صله شد موصول با صله صفت موصوف با صفت مجرور جار مجرور متعلق اقتران و او با متعلق و مضاف الیه مجرور جار با مجرور متعلق
ثابتة مقدر و او با متعلق خبر مبتدا با خبر جمله اسمیه خبریه منبیه شد ۱۲ حل ۱۲ و این هر سه ناقصه و تامة هر دو می آیند هرگاه ناقصه بودند برای معنی باشند یک معنی صار مطلق
بغیر اعتبار از منه که بر آن ترکیب فعل دلالت میکند که آن صبح و مسار و صبحی باشد بلکه باعتبار زمانها که هیئت فعل بر آن دال است و آن ماضی و حال و استقبال بود دوم بمعنی کان
فی الصبح و کان فی المسار و کان فی الفصحی پس بنا بر این معنی مضمون جمله یعنی مصدر خبر که مضاف بسوی اسم بود مقترن بزمان فعل باشد که بر آن ترکیب فعل و هیئت او دلالت میکند پس معنی
اصبح زید امیر امارت زید در زمان ماضی بزمان صبح نزدیک شد و معنی یصبح زید قائما قیام زید در زمان حال یا استقبال نزدیک یصبح می شود یا خواهد شد و اخفش زیادت یصبح و امسی
پس ماکه برای تعجب بود حکایت کرده چوں ما صبح ایرادها ما امسی اوقاتها و ابو عمر دکرده و سیرانی گفته که این از کتاب سیبویه نیست بلکه حاشیه بود در کتاب او میگویم آنچه اخفش
حکایت کرده اگر ثابت شود این هر دو مجرد از حدوث برای صبح و مسار و زمان ماضی خاص باشند چنانکه لفظ کان مجرد برای ماضی است ۱۲ -

الصباح والضحى والمساء نحو أصبح زيد غنيا معناه حصل^{له}

غناه في وقت الصباح ونحو اضحى زيد حاكما معناه حصل

له الحكومة في وقت الضحى ونحو امسى زيد قاريا معناه

حصل له قراءته في وقت المساء وهذه الثلاثة قد تكون
اسم اشاره مشار اليه مبتدا ۱۲ جمله خبر ۱۲

بمعنى صار مثل أصبح الفقير غنيا وامسى زيد كاتباً
متعلق ثابتاً خبر كان ۱۲ فعل ناقص ۱۲ خبر ۱۲

واضحى المظلم منيراً وقد تكون تامة مثل أصبح زيد
ضمیمه مستتر اسم ۱۲ خبر ۱۲

بمعنى دخل زيد في الصباح وامسى عمرواى دخل

عمرواى في المساء واضحى بكر اى دخل بكر في الضحى
ترکیب همزه از بالا ظاهر ۱۲

والسادس ظل والسابع بات وهما الاقتران مضمون
مبتدا ۱۲ خبر ۱۲ مبتدا ۱۲ متعلق ثابتان خبر ۱۲

له معناه حصل اه معنى مضاف بجانب ضمير واحد مذکر غائب که راجع بجانب ضمير واحد مذکر که راجع بسوی زيد است فاعل في حرف جار با وقت مضاف بجانب الصباح مجرور متعلق بحاصل وحصل فعل با فاعل و متعلق جمله فعلیه خبریه که دیده خبر مبتدا شد و مبتدا خبر جمله اسمیه خبریه میبذنه شد و عائد در جمله که خبر از مبتدا واقع است بودن خبر تفسیر برائے مبتدا است چنانچه سابق معلوم شد ۱۲ ۵۲ قوله اضحى زيد حاکماً نحو مضاف اضحى فعله از افعال ناقصه متفقنى اسم مرفوع و خبر منصوب زید اسم حاکماً خبر اضحى با اسم و خبر جمله فعلیه خبریه گذشته مضاف الیه شد مضاف با مضاف الیه خبر مبتدائى محذوف است که مثاله باشد ۱۲ ۵۳ مثل اصبح زید معنی اه مثل مضاف اصبح فعله از افعال ناقصه لیکن دریں جا تامه است یعنی بر فاعل تام است و زید فاعل فعل با فاعل جمله فعلیه گذشته ذوالحال شد با حرف جار معنی مضاف دخل فعل ماضی معروف زید فاعل في حرف جار الصباح مجرور جار با مجرور متعلق دخل شد دخل فعل با فاعل و متعلق جمله فعلیه خبریه گذشته مضاف الیه که دیده خبر مبتدا شد و مضاف الیه مجرور جار با مجرور متعلق ثابتاً مقدر واد با متعلق حال ذوالحال با حال مضاف الیه مثل واد خبر مبتدائى محذوف است که مثاله باشد ۱۲ حل ۵۴ ظل از علم تعریف ظل یظل ظلوا و بات مصدر او بیتوته و بیت و بیات و مضارع او یبیت بیات کباع یبیع و هات بیات و بنا بر مشهور هر دو محض ناقص متعین میشوند و ابن مالک گفته که ظل تامه باشد بمعنی ما زال و مادام ۱۲ کذا فی الشرح ۱۲ ۵۵ بعضی گفته اند که بات تامه می باشد گفته می شود بات القوم و بات بالقوم و قتیکه آن شخص نزول کند بالقوم در رفتنی است که بات تامه می آید بمعنی قام لیلاً و نزول خواه حقیقه یا شد خواه نباشد و در کلام عرب است سر و بیت ۱۲ -

الجملة بالنهار والليل نحو ظل زيد كاتبا اي حصل كتابته
متعلق باقتزان مصدر ۱۲ اسم ۱۲ خبر ۱۲ تفسير ۱۲ فعل ۱۲ مضاف مضاف اليه ۱۲

في النهار وبات زيد نائما اي حصل نومه في الليل وقد
مفعول فيه حصل ۱۲ خبر ۱۲ تركيب مثل جملة پيشين ۱۲

تكونان بمعنى صار مثل ظل الصبي بالغاب وبات الشاب
فعل ناقص باضمير اسم ۱۲ اسم ۱۲ خبر ۱۲

شيخا والثامن مادام وهي لتوقيت شيء بمدة ثبوت

خبرها الاسم فلا يد من ان يكون قبلها جملة فعلية
نفي جنس ۱۲ متعلق بوجود معنى خبر ۱۲ بتاويل مفرد مجرور ظرف ۱۲

او اسمية نحو اجلس مادام زيد جالسا وزيد قائم مادام
جملة فعلية ۱۲ فعل ناقص ۱۲ اسم ۱۲ خبر ۱۲ جملة اسمية ۱۲

عمر وقائما والتاسع مازال والعاشر ما برح والحادي
مبتدا ۱۲ خبر ۱۲ مبتدا ۱۲ خبر ۱۲ مبتدا ۱۲

عشر ما انفك والثاني عشر ما فتى وقد يقال بكسر التاء
خبر ۱۲ مبتدا ۱۲ خبر ۱۲

والهمزة ما فتأ وما فتأ وكل واحد من هذه الافعال
بهمزة از باب افعال شرح ۱۲ مضاف مضاف اليه ۱۲ موصوف ۱۲

۱هـ قوله الصبي گفته اند که انسان در کم مادر خود جنین است بعد از طفل تا وقتیکه شیر نوشد و صبی است تا زمانیکه بالغ نبود بعد از آن شاب باشد تا چهل سال پس تر که بل بود تا شصت سال پس شیخ است تا آخر عمر ۱۲ اش ترکیب ۱۲ و بی لتوقيت آه و او حرف عطف بی مبتدا لام حرف جار لتوقيت مصدر مضاف بجانب شیء که مفعول به است با حرف جار مدت مضاف بجانب ثبوت که مصدر است و او مضاف بجانب خبر که مضاف است بجانب ضمیر واحد مؤنث غائبه مجرور جار با مجرور متعلق ثبوت و او با متعلق و فاعل مضاف الیه مضاف که لفظ مدة است و او با مضاف الیه مجرور جار با مجرور متعلق لتوقيت و او با مضاف الیه که مفعول به است و با متعلق مجرور جار با مجرور متعلق ثابت مقدر و او با متعلق خود خبر مبتدا با خبر جمله اسمیه خبریه معطوفه شد ۱۲ مازال و او خوف و اوی است مضارع او مازال مثل خاف یخاف باشد و این محض ناقص مستعمل میگردد لیکن زال یزول قال یقول ناقص مستعمل نمی شود پس مازلت امیر البضم زو مازول امیر گفته نخواهد شد و همچنین زال یزول نیز ناقص مستعمل نیست ۱۲ مابرح بكسر الراء معنی زال عن مكانه ناقصه و تامة مستعمل میگردد و متعدی بنفسه و بمن بالنفی و بدون نفی می شود مثل برحت بابک و ما برح من موضعه و لن ابرح الارض ۱۲ و ما انفك معنی ما انفصل ناقصه و تامة مستعمل میشود و متعدی می آید بمن مثل ما انفك من هذا الامر ۱۲ و ما فتى بكسر تاءى فوقانیة و همزه در آخر از باب علم یعلم معنی ما برح لكن سوائى ناقصه مستعمل نمی شود بعضی بیایى تحتانی گفته اند لیکن در کتب نحو و لغت مشهوره یافته نه شد ۱۲ شرح عه اسم یكون فاعل ظرف که متعلق ثابتا است و آن خبر مقدم یكون ۱۲ عه بفتح التاء و الهمزة و در قاموس مثلث آمده ۱۲ عه متعلق ثابت خبر مبتدا که کل واحد با متعلق خود است ۱۲ -

الأربعة لدوام ثبوت خبرها لاسمها مذ قبله ويلزمها النفي
 صفت ۱۲ ترکیب مثل آن گذشت ۱۲

مثل ما زال زيد عالما وما برح زيد صائما وما فتى عمرو

فاضلا وما انفك بكر عاقلا والثالث عشر ليس وهى

لنفي مضمون الجملة في زمان الحال وقال بعضهم في كل

متعلق نفي مصدر
 باعتبار عطف ۱۲

زمان مثل ليس زيد قائما واعلم ان تقديم اخبار هذه

بتأويل مفرد مفعول به اعم ۱۲ اسم آن مضاف ۱۲ مضاف اليه ۱۲

الافعال على اسمائهم باجائز بابقاء عملها مثل كان قائما

مشار اليه

متعلق تقديم ۱۲

خبر ۱۲

متعلق بخبر يا تقديم ۱۲

خبر ۱۲

زيد وعلى هذا القياس في البواقى وايضا تقدم اخبارها

اسم ۱۲

له هرگاه نفي درميان اين افعال مانود است چون حرف نفي بران افعال در آيد معاني اينها نفي النفي باشد و نفي النفي استمرار ثبوت بود پس معنى اين افعال دوام شد و اين
 سماعى است ۱۲ مذ برائى ابتدائى مدت باشد و قبل ماضى از باب علم لعلم مصدرش قبول بالفتح بمعنى پيش آمدن و پذيرفتن و زمانه كه سوى فعل مضاف است محذوف
 و آن جزو مدت است پس بنا بر معنى اول تقدير كلام اينكه ابتدائى مدت دوام ثبوت خبر برائى اسم زمان پيش آمدن اسم است بر خبر و بنا بر معنى ثانى تقدير اين كه ابتدائى آن مدت زمان
 پذيرفتن اسم است خبر را ۱۲ شرح تركيب ۱۲ قوله و هي لنفي مضمون آه و او حرف عطف هي مبتدأ لام حرف جار نفي مضاف سوى مضمون كه مضاف بجانب الجملة است
 مجرور جار با مجرور متعلق ثابت مقدر في حرف جار زمان مضاف الحال مضاف اليه مجرور جار با مجرور متعلق نفي مسطور و او با متعلقات خود خبر مبتدا با خبر جمله اسميه خبر به معطوفه
 شد ۱۲ قوله و على هذا القياس الخ على جار با مجرور خود كه اشاره مشار اليه است متعلق خبر ان باعتبار عطف است و اسمش تقديم مقدم و في البواقى متعلق آن بالقياس
 رفع مبتدائى مؤخر و على هذا متعلق ثابت محذوف خبر آن و في البواقى نيز بهمان ثابت متعلق باشد ۱۲ قوله وايضا و او حرف عطف ايضا مفعول مطلق آخ
 محذوف بمعنى رجع مصنف حكم تقديم اخبار به نسبت اسماء بيان كرده اکنون در بيان حكم تقديم اخبار به نسبت افعال شروع كرد پس گوياء كه ميگويد رجوع كردنى چه اختصار
 نمى كنم بر چيزى كه پيش از اين بيان كرده ام در اين صورت ايضا مفعول مطلق خواهد بود و گاه گفته مى شود ايضا مصدر بمعنى اسم فاعل است كه حال واقع است و عامل محذوف
 است تقدير عبارت اينكه مى گويم در حاليكه من رجوع كننده ام از اخبار بسوى اخبار و بعضى گفته اند ايضا مفعول مطلق است و فعل او آخ ضمير در و مستتر راجع بجانب الجواز اى
 عاذ الجواز عود باز گشت نمودنى چنانكه ميگوئى جار زيد و عمر و ايضا اى عاد المجيئى عودا ۱۲ شرح ۱۲ قوله تقديم اخبار با آه تقديم مضاف بجانب اخبار كه مضاف است بنجاء
 ضمير واحد مؤنث غائبه و مفعول او است على جار با انفس مضاف بجانب ضمير واحد مؤنث غائبه راجع بسوى افعال مجرور متعلق تقديم و او با مضاف اليه و متعلق مبتدا
 جائز اسم فاعل ضمير واحد مذكر غائب در و مستتر راجع بجانب تقديم مستثنى منه سوى كلمه استثناء و مضاف بجانب ليس كه مستثناست و معطوف عليه و او حرف عطف
 الافعال موصوف التى اسم موصول كان فعلى از افعال ناقصه في جار با و اآل كه مضاف است به با ضمير مؤنث متعلق ثابتة مقدر خبر و ما اسم كان با اسم و خبر صله
 موصول با صله صفت موصوف با صفت مستثنى و مضاف اليه مستثنى منه باستثنى فاعل جائز و او با فاعل خبر مبتدا و مبتدا با خبر جمله اسميه خبر به معطوفه گرديد ۱۲ حل

على انفسها جائز سوى ليس والافعال التي كان في اوائها ما

مفعول ۱۲

مثل قائما كان زيد وقال بعضهم تقديم الاخبار على

متعلق تقديم ۱۲

مستثنى ۱۲

مبتدا ۱۲ جملة مفعول قال ۱۲

فاعل ۱۲

فعل ۱۲

هذه الافعال ايضا جائز سوى مادام اما تقديم اسمائها

حرف متضمن معنى شرط ۱۲

خبر ۱۲

تركيبي ۱۲

عليها فغير جائز واعلم ان حكم مشتقات هذه الافعال

مضاف اليه حكم ومضاف بهذه ۱۲

اسم ۱۲

متعلق تقديم ۱۲ مضاف مضاف اليه خبر ۱۲

كحكم هذه الافعال في العمل

متعلق ثابت مقدر ۱۲

متعلق ثابت خبر ان ۱۲

النوع الحادی عشر

افعال المقاربة وانما سميت بهذه الاسماء لانها تدل على

ضمير اسم ۱۲

متعلق سميت ۱۲

فعل مجهول ضمير نائب فاعل ۱۲

المقاربة وهي اربعة الاول عسي وهو فعل لدخول

ع

خبر ۱۲

مبتدا ۱۲

خبر ۱۲

مبتدا ۱۲

خبر ۱۲

مبتدا ۱۲

جملة خبر ۱۲

تاء التانيث الساكنة فيه نحو عست وغير متصرف

خبر بعد خبر ۱۲

متعلق دخول ۱۲

له بدانکه تمام این افعال متصرف هستند مگر ليس و مادام و مازال و اخوات او که مصدر و اسم فاعل آنها مستعمل نمی شود مگر هرگاه که هر دو تمام باشند ۱۲ کذا فی الرضی ۱۲
 له زیرا که این افعال بر سه قسم اند بعضی ازینها برای انشاء طمع و رجاء و حصول خبر برای اسم مثل عسی اللذان یدخلنی الجنة و عسی النبی صلی اللہ علیہ وسلم ان یشفع لی پس درین ترکیب معنی قرب حصول خبر نیست زیرا که طمع چیزی می باشد که بر حصول او و ثوق نبود پس بر شی غیر موثوق الحصول حکم بهرب چگونه خواهد شد و بعضی ازینها برای اخذ و شروع هستند مثل طفق زید ان یخرج ای زید شروع در خروج نمود درین هم قرب حصول خبر نباشد زیرا که قرب قلت مسافت را گویند و در شروع انتقائی مسافت باشد اگر چه قلیل بود آری قبل شروع در چیزی قرب متصور میشود و بعضی برای قرب حصول خبر برای فاعل آیند مثل کاد زید یخرج معنی آن حصول خروج برای زید قریب است پس تسمیه این افعال با افعال مقاربه از قبیل تسمیه مجموع ببعض افراد باشد چنانکه شارح تسهیل ذکر کرده است پس معنی قول مقم تدل علی مقاربه این که دلالت بر مقاربت درین افعال مستحق است اگر چه در ضمن افراد باشند اینکه همه واحد بر مقاربت دلالت میکنند تا که وارد شود که این خلاف واقع است و اگر خواهی ادعایمانی که این جمله افعال بر مقاربت دلالت مینمایند پس دلالت قسم سوم بر مقاربت ظاهر است لیکن قسم دوم بجهت اینکه شروع در شی بدون قرب بر آن شی ممکن نیست اما قسم اول بعلت اینکه تر قبا آگاه نمی کند از قرب زیرا که چیزی که وقوع او نزد عقل مستبعد باشد رجائی او محال بود چنانکه در فرق تمنی و ترجی دانستی یا این که عسی در اصل بمعنی قرب بود من بعد از اصل مذکور برای انشائی طمع معنی کلام متغیر گردید ۱۲ شرح عه مضاف با مضاف الیه فاعل تقدیم ۱۲ عه متعلق محذوف که خبر مبتدا ۱۲ محذوف است ۱۲

اذلا یشق منه مضارع واسما فاعل ومفعول وامر ونهی
در اصل آسمان بود نون باضافت افتاد ۱۲

مثلا وعمله علی نوعین الاول ان یرفع الاسم وهو
منعلق ثابت خبر ۱۲ مبتدا ۱۲ جمله خبر ۱۲ مبتدا ۱۲

فاعله وینصب الخبر ویکون خبره فعلا مضارعا
خبر ۱۲ فعل فاعل ۱۲ مفعول ۱۲

مع ان وحینئذ یکون بمعنی قارب نحو عسی زید
مصدریه ۱۲ جمله ذوالحال ۱۲

ان یرج فزید مرفوع بانه اسمیه وفاعله وان یرج
این جمله معترضه زیرا که در میان ذوالحال و حال واقع است ۱۲ مبتدا ۱۲

فی موضع النصب بانه خبره بمعنی قارب زید الخروج
ضمیر اسم ۱۲ جمله حال ۱۲

ویجب ان یکون خبره مطابقا لاسمه فی الافراد
فعل ۱۲ فاعل بتاویل مفعول ۱۲ اسم ۱۲ خبر یکون ۱۲

۱- قوله وحینئذ یکون بمعنی قارب آه تقدیر عبارت وحين اذا عمل عسی هذا العمل ای رفع الاسم ونصب الخبر جمله حذف کرده شد و عوض او تنوین در آمد و او حرف عطفت
 حين مبدل منه باذیل مضاف عمل فعل ماضی عسی فاعل هذا اسم اشاره العمل مشار الیه مفعول به فعل با فاعل ومفعول به جمله فعلیه خبریه گشته مضاف الیه شد مضاف بامضاف الیه
 مفعول فیه یکون فعلی از افعال ناقصه مقضی اسم مرفوع وخبر منصوب هو ضمیر واحد مذکر غائب راجع بجانب عسی اسم او با حرف جار معنی مضاف بجانب قارب مضاف الیه مجرور جار
 با مجرور متعلق ثابتا مقدر و او بامتعلق خبر یکون و یکون با اسم وخبر مفعول فیه جمله فعلیه خبریه معطوفه گردید ۱۲ ۱- قوله نحو عسی فعلی از افعال مقاربه زید اسم و فاعل ان حرف
 ناصب یخرج فعل مضارع معروف هو ضمیر واحد مذکر غائب راجع بجانب زید مستتر در و فاعل فعل با فاعل جمله فعلیه خبریه بتاویل مفرد گشته خبر شد عسی با اسم وخبر جمله فعلیه
 انشائیة گردیده ذوالحال گشت با حرف جار معنی مضاف قارب فعل ماضی معروف زید فاعل ان یخرج جمله فعلیه بتاویل مفرد مفعول به فعل با فاعل ومفعول به جمله فعلیه خبریه گشته مضاف الیه
 شد مضاف بامضاف الیه مجرور جار با مجرور متعلق ثابتا مقدر و او بامتعلق خود حال ذوالحال با حال مضاف الیه مضاف بامضاف الیه خبر مبتدای محذوف که مثاله باشد ۱۲ حل -
 ۳- متاخرین بر آنند که عسی اسم را رفع بود و خبر انصب مثل کان وفعل مضارع مقترن بآن پس اسم او منصوب المحل بجهت آنکه خبر اوست و از سیبویه منقول است که بودن فعل
 مضارع با ان خبر عسی ممنوع است و بعضی گفته اند که ان زائد است و بعضی گفته اند که فعل مضارع با ان مشابه مفعول است مثل خبر کان نیست زیرا که معنی اصلی عسی زید ان یخرج قارب
 زید ان یخرج ای الخروج هرگاه عسی مقید انشائی طمع شد معنی کلام از اصل متغیر گردید چنانکه اصل معنی ما حسن زید ای شئی جعله حسنا است چون مثال مذکور معنی انشائی تعجب را
 مقید شد از معنی اصلی تغییر گشت درین نظر است زیرا که در عسی معنی مقاربت نه وضع ثابت است نه استعمالا و کوفیه گفته اند که فعل مضارع با ان در محل رفع است زیرا که از قبیل
 بدل اشتمال واقع است و این وجه قریب بقیاس است زیرا که در مثل زید و عسی ان یقوموا چیزی که بدل از فاعل است بجای فاعل آمده و معنی هم مساعدت میکند زیرا
 که عسی معنی یرجی و یتوقع است پس معنی عسی زید ان یقوم توقع کرده شد و امید نموده شد قیام او و غلبه بدل اشتمال درو بسبب آنکه در بدل اشتمال پس اجمال تفصیل است و
 در تفسیر پس ابهام شئی وقعت عظمی برای آن شئی بود در نفس چنانکه در ضمیر شان میباشد و حذف آن را فعل مضارع جائز است با اینکه حرف مصدریست به جهت بسیار آمدن آن
 بعد مرفوع عسی پس این حذف مثل حذف مصدر و ابقای معمول اوست ۱۲ ای بمنزله قارب در احتیاج بمرفوع منصوب ۱۲ ۵- قوله مطابقا عام از ان که مطابق
 حقیقه باشد چنانکه خبر بضمیر راجع با اسم مستلزم بود مثل امثله مذکوره کتاب یا حکما هرگاه خبر مستند بسبب معنی خبر مستند بضمیر باشد مثل زید ان یخرج نفس معنی عسی زید ان میوت و
 این هشام گفته که مرفوع خبر این افعال بجز ضمیر نبود گفته نخواهد شد که از زید میوت نفس ۱۲ -

والتثنية والجمع والتذكير والتانيث نحو عسى زيد ان
 ترکیب همه امثله مثل سابق ۱۲

يقوم وعسى الزيد ان يقوم وعسى الزيد ون ان يقوموا

وعست هندا ان تقوم وعست الهندا ان تقوم وعست

الهندات ان يقمن وهذا اي كون الخبر مطابقا للفاعل
 مفسر بمفسر مبتدا ۱۲

اذا كان الفاعل اسما ظاهرا اما اذا كان مضمرا فليست
 موصوف صفت خبر ۱۲

المطابقة بينهما بشرط النوع الثاني من النوعين المذكورين
 خبر ليست ۱۲ موصوف باصفت مبتدا ۱۲ متعلق محذوف نیز صفت ۱۲ صفت نوعین ۱۲

ان يرفع الاسم وحده وذلك اذا كان اسمه فعلا مضارعا مع
 بتاويل مفرد خبر ۱۲ ترکیبش بالا گذشت ۱۲

ان فيكون الفعل المضارع مع ان في محل الرفع بانه اسمه و
 صفت مضارع ۱۲ متعلق محذوف خبر ۱۲

له قوله ان يقمن آه بدانکه هرگاه زید عسی ان يقوم بتقدیم زید بر عسی گفته شود در معنی مذکور است که احتمال دو وجه دارد یکی آنکه عسی ناقصه بود بتقدیر بودن ضمیر راجع بزید در ان - دوم آنکه تامه بود بتقدیر خالی بودن عسی از ضمیر لیکن اگر اسم ظاهر مثنی یا مجموع باشد رضی بتعین تامه بودن راضی شده و بعضی در صورت تثنیه و جمع با احتمال ناقصه هم قائل شده اند باین طریق که ضمیر عسی را مثنی و مجموع عاند می نمایند و عدم مطابقت ضمیر را بمرجع مشابهت عسی بلعل و عدم مطابقت خبر را با فاعل تخصیص ما سوائے این افعال عذر می نمایند و بهمین معنی شارح بقول خود هذا الخ اشارت نموده ۱۲ ۲۰ قوله و ذلك اذا كان الخ و او حرف عطفت ذ اسم اشاره لام عوض حرف تنبيه و كاف خطاب حرفی و اکنون مجموع اسم اشاره موضوع بر تے مشار الیه بعید درین جا مبتدا و مشار الیه او درین جار رفع است که از قوله ان يرفع الاسم استفاد می شود و اذا ظرف مضاف بمعنی وقت کان فعلة از افعال ناقصه مقتضی اسم مرفوع و خبر منصوب هم مضایب جانب ضمیر هم او فعلا موصو با مضارعا صفت مع مضاف بجانب ان مفعول فیه کان با اسم و خبر مفعول فیه جمله فعلیه خبریه گشته مضاف الیه شد مضاف با مضاف الیه مفعول فیه ثابت مقدر و او با مفعول فیه جمله اسمیه شده خبر ذلک و او با خبر جمله اسمیه خبریه معطوفه گردید ۱۲ ۲۱ اولی چنان بود که مصنف بجای اسم فاعله می گفت زیرا که اطلاق اسم بر فاعل در جای شائع است که فعل بجانب خبر محتاج بود و این جا خبر نیست پس عسی درین وجه تام است این مشهور است و ابن مالک گفته که عسی مدام ناقصه می باشد و درین جا ان وصله او که فعل مضارع باشد قائم مقام دو جز و است چنان که در آیه کریمه حسب الناس ان یتروا که ان مع صله خود که یتروا باشد قائم مقام دو مفعول است زیرا که درین مثال بخروج حسب از اصل خود کسی قائل نیست و از ابن مالک عجب است که در وجه اول ان با صله را بدل اشتمال اختیار کرده چنانکه کو فیه قائل اند و بناقص بودن عسی حکم نموده چنانکه نزد جمهور است و بدل را قائم مقام دو جز و گفته کذا فی المنهل والشرح ۱۲ -

یکون عسی ^{اسم ۱۲} حینئذ ^{خبر ۱۲} بعنی قرب مثل عسی ان یخرج

زید ای قرب ^{تفسیر ۱۲} خروجہ ^{فاعل ۱۲} فلا یحتاج فی هذا الوجه الی

الخبر بخلاف الوجه الاول ^{لأنه لا یتم المقصود فیہ}

بدون الخبر فیكون الاول ناقصا والثانی تاما والثانی کاد ^{مبتدا ۱۲ خبر ۱۲}

وهو یرفع الاسم وینصب الخبر وخبرہ فعل مضارع ^{مبتدا ۱۲ موصوف ۱۲}

بغیر ان وقد یکون مع ان تشبیہا ^{ضمیر اسم ۱۲ متعلق محذوف است ۱۲ خبر ۱۲ مفعول له ۱۲ متعلق تشبیہ صدر ۱۲} بعسی مثل کاد

زید یجئ فزید مرفوع بانه اسم کاد ویجئ ^{مبتدا ۱۲} فی

محل النصب بانه خبرہ ^{مبتدا ۱۲} معناه قرب ^{جمله خبر ۱۲} مجئ زید وحکم ^{مبتدا ۱۲}

باقی المشتقات من مصدره ^{مثل صیغ ماضی ومضارع ونفی وغیره ۱۲ متعلق محذوف خبر ۱۲} کحکم کاد مثل لم یکد

زید یجئ ولای کاد زید یجئ وان ^۳ دخل علی کاد حرف

له قوله لانه لا یتم المقصود آه لام حرف جار ان بالفتح حرف مشبه بالفعل ضمیر شان اسم لا حرف نفی یتیم فعل مضارع معروف المقصود فاعل فی حرف جار ضمیر واحد مذکر غائب راجع بنائب الوجه الاول محلاً مجرور جار مجرور متعلق فعل با حرف جار دون مضاف بجانب الخبر مجرور جار مجرور متعلق فعل مذکور فعل با فاعل ومتعلقات خود جمله فعلیه خبریه گردیده خبر ان محلاً مرفوع شدن با اسم وخبر جمله اسمیه بتاویل مفروضه مجرور محلاً جار مجرور متعلق فعل مقدر که یتیاج باشد که از سیاق کلام مفهوم می شود ۱۲ ۵۲ و آن فعل ناقص التضرع است و مسموع نشد که از وسوای ماضی و مضارع می آید و آن در اشهر لغت یائی ست چنانکه کوئی کاد یکاد و کیدا و مکاده مثل باب یهاب و اجمعی حکایت کرده بریں تقدیر مثل خاف یخاف خوفاً خواهد بود و گاه اسم فاعل از وہم می آید و وقت لحوق ضمائر گفته می شود کدت بکسر کاف و کلبه بضم هم و این قوی نیست چنانکه در ابضاح ست ۱۲ ترکیب ۵۳ قوله وان دخل علی کاد آه و او حرف عطف ان حرف شرط بر دو جمله میرود که اول شرط باشد و ثانی جزا داخل فعل ماضی معروف علی حرف جار با کاد محلاً مجرور متعلق بالفعل فعل با فاعل متعلق جمله فعلیه خبریه شرط شد فابری جزا فی حرف جار با ضمیر واحد مذکر غائب راجع بجانب دخول حرف نفی که از روی معنی مذکور است متعلق ثابت و او خبر مقدم خلاف مبتدای مؤخر مبتدای مؤخر با خبر مقدم جمله اسمیه خبریه شده جزا شرط با جزا جمله شرطیه معطوفه گردید ۱۲ ۵۴ همچون ترکیب بالا که گذشت ۱۲

النفي ففيه خلاف ^{له} قال بعضهم ان حرف النفي فيه مطلقا ^{له}

يفيد معنى النفي وقال بعضهم انه لا يفيد بل الاثبات ^{مبتدا متعلق خبر ۱۲}

باقى على حاله وقال بعضهم انه لا يفيد النفي فى الماضى ^{مبتدا متعلق لا يفيد ۱۲}

وفى المستقبل يفيد ^{مبتدا ۱۲} والثالث كرب وهو يرفع الاسم ^{مبتدا ۱۲} و ^{مبتدا ۱۲}

ينصب الخبر وخبره يجئ فعلا مضارعاً دائماً ^{متعلق دائماً ۱۲}

نحو كرب زيد يخرج ^{مبتدا ۱۲} والرابع او شك ^{خبر ۱۲} وهو يرفع الاسم ^{مبتدا ۱۲}

وينصب الخبر وخبره فعل مضارع مع ان او بغير ان ^{مبتدا ۱۲} ^{خبر ۱۲} ^{حال يا صفت ۱۲}

مثل او شك زيد ان يجئ او يجئ وقال بعضهم ان

افعال المقاربة سبعة هذه الاربعة المذكورة وجعل ^{مبتدا ۱۲} ^{جمله مقوله ومفعول ۱۲}

^{له} بعضه گفته اند که نفی کاوا اثبات است واثبات او بر خلاف دیگر افعال نفی و این غلط است زیرا که اگر از کاد زید یقوم نفی قرب قیام مراد است نه اثبات پس اثبات شئی چگونه نفی خواهد بود آری اگر گویند که اثبات کاد بر نفی مضمون خبر دلالت میکند این قول حق است و صحیح زیرا که قرب بفعل بر نفی فعل دال می باشد و حصول فعل شروع در فعل بود نه قرب لیکن آنکه نفی او اثبات باشد این هم غلط است اگر از نفی که در ماکت اقوم واقع است اثبات اراده کرده باشد زیرا که نفی شئی اثبات نمی باشد و همچنین از نفی قرب مضمون خبر اراده اثبات نیز غلط باشد زیرا که نفی فعل در انتفائی آن فعل ابلغ باشد از نفی فعل که از نفی مفهوم شود پس با قربت من الضرب معنی قریب ضرب نشدم از ماضیت بمعنی نه زدم من در نفی فعل که بود آری هرگاه در کاد زید بخیر قرینه باشد که بر ثبوت خروج بعد انتفائی او و بعد انتفائی قرب دلالت کند پس آن قرینه بر ثبوت مضمون دال باشد و لفظ کاد چنانکه در آیه کریمه فذبحوها و کادوا یذبحونها ای ماکادوا یذبحونها قبل الذبح ۱۲ کذا فی الرضی ۱۲ ترکیب ^{له} قال بعضهم آه قال فعل ماضی معروف بعض مضاف لبسوی ضمیه جمع مذکر غائب راجع بجانب نحاة فاعل ان بالكسر حرف مشبه بفعل اسم منصوب و خبر مفعول میخواید حرف مضاف بجانب النفی اسم فی حرف جار ه ضمیر واحد مذکر غائب عائد بجانب کاد محلاً مجرور متعلق ثابتاً مقدراً که حال است از حرف النفی و مطلقاً خواه حال است از ضمیر که در ثابتاً مسطور مستتر ثابت است در صورت حال متداخل باشد و خواه حال است از حرف النفی مثل ثابتاً مذکور در صورت حال مترادف خواهد بود و بهر تقدیر ذوالحال باحال خود اسم ان بالكسر یفید فعل مضارع معروف به ضمیر واحد مذکر غائب راجع بجانب حرف النفی در مستتر فاعل معنی مضاف بجانب النفی مفعول به فعل با فاعل و مفعول به جمله فعلیه خبریه خبر ان شد ان با اسم و خبر مقوله قال قال با فاعل و مقوله جمله فعلیه خبریه مبتدئه شد زیرا که بیان جمله اولی واقع است چنانکه ظاهر است ۱۲ ^{له} ایشاک نشافتن و منه قولهم یوشک ان یکون کذا و العامة تقول یوشک ان یکون یفتح ایشین هب لغته رؤیة ۱۲

وطفق واخذ وهذه الثلاثة مرادفة لكرب وموافقة له في الاستعمال
 مبتدا ١٢ خبر ١٢ متعلق بخبر ١٢ متعلق موافقة ١٢

النوع الثاني عشر

افعال المدح والذم وهي اربعة الاول نعم اصله نعم بفتح
 خبر ١٢ مبتدا ١٢ خبر ١٢ مبتدا ١٢ متعلق محذوف ١٢

الفاء وكسر العين فكسرت الفاء اتباعا للعين ثم اسكنت
 فعل مجهول ١٢ نائب فاعل ١٢ مفعول له ١٢

العين للتخفيف فصار نعم وهو فعل مدح وفاعله قد
 نائب فاعل ١٢ مفعول له برأى اسكنت ١٢ مبتدا ١٢ خبر ١٢ اسم مقدم يكون ١٢

يكون اسم جنس معر فاباللام مثل نعم الرجل زيد
 خبر يكون ١٢

فالرجل مرفوع بانه فاعل نعم وزيد مخصوص بالمدح
 مبتدا ١٢ خبر ١٢ متعلق بخبر ١٢ مبتدا ١٢ خبر ١٢ متعلق بخبر ١٢

مرفوع بانه مبتدا ونعم الرجل خبره مقدم عليه
 اسم ضمير ان خبر ان ١٢ خبر ١٢ خبر بعد خبر ١٢

او مرفوع بانه خبر مبتداء محذوف وهو الضمير
 موصوف ١٢ صفت ١٢ مبتدا ١٢

له ولا حتى شود به كاد اولي بمعنى كاد در دلالت بر قرب حصول خبر و این اعراب افعال این باب است و جعل نیز بمعنی کاد در معنی طفق نه بمعنی کاد و اقبل و آن نیز مثل طفق و قرب مثل کاد از روی معنی و هب مثل طفق ١٢ کذا فی المنهل ١٢ و آن این افعال مشهوره نزد نحاة چهار هستند و اما فعل بضم عین که محول از فعل است مثل قضا الرجل فلان و علم الرجل زید اگر چه براتی مدح است زیرا که معنی او نعم القاضی و نعم العالم بیک در افعال مدح و ذم شمار نمی شوند آری اگر در احکام و شرائط مشارک افعال مدح و ذم باشد چنانکه در شرح تسهیل است پس از ملحقات این افعال است ١٢ ش ٥٣ بجهت نقل کسره از حرف حلقی در فعلیکه فائی او مفتوح باشد و عین او حلقی و در لغت بنی تمیم چهار لغت مطرو است اول فعل بفتح الفاء و کسر العین و همین اصل است دوم فعل بفتح فاء و سکون عین سوم فعل بکسر فاء و سکون عین چهارم بکسر تین و اکثر در لغت بنی تمیم لغت سوم است در نعم و بئس و بهمین جهت مصنف بر قول سوم اکتفا کرده و بیبوی گفته که تمامی عرب بر لغت بنی تمیم اتفاق کرده اند و این حاجب ذکر کرده که پیش از نقل نعم و بئس بسوی معنی انشاء هر چهار لغت جاری بودند اگر گوی نعوذ نعمتاً برای انشاء آمده اند گویم درین جا بسبب عارض حرکت عین پیدا شده و آن عارض سکون میم است پس از عدول بجانب اهل درجایکه لفظ منتقل الیه متعذر باشد عدول بسوی اصل در موضعی که لفظ منتقل الیه متعذر نیست لازم نیاید ١٢ ٥٤ قوله خبر مبتداء محذوف و این مختار بسیاری از نحاة است که ابن حاجب هم یکی از آنها است و اول یعنی رفع زید بنا بر این که مبتدا است و نعم الرجل خبر مقدم بر او است مختار محققان است که بعضی از آنها رضی ست و غیر او ابن عصفور گفته که دران وجه سوم نیز جائز است و آن اینکه مبتدا است که خبر او محذوف ای زید ممدوح و ممکن است که گفته شود که زید عطف بیان از رجل است و این خلاف وقتی است که مخصوص بالمدح در آخر آید ولیکن هر گاه مقدم باشد وجه اول متعین خواهد بود چنانکه در معنی است ١٢ کذا فی الشرح ١٢ -

تقديره نعم الرجل هوزيد فيكون على التقدير الاول
 خبر مبتدا ۱۲ جمله خبر ۱۲ خبر باعتبار عطف ۱۲

جملة واحدة وعلى التقدير الثاني جملتين وقد يكون
 موصوف صفت خبر ۱۲

فاعله اسما مضافا الى المعرف باللام نحو نعم صاحب

الفرس زيد وقد يكون ضميرا مستترا مميذا بنكرة
 ضمير راجع بفاعل اسم ۱۲ موصوف ۱۲ صفت ۱۲ موصوف ۱۲ متعلق بمميز ۱۲

منصوبة مثل نعم رجلا زيد والضمير المستتر عائدا
 صفت ۱۲ مبتدا ۱۲ موصوف ۱۲ صفت ۱۲ خبر ۱۲

الى معهود ذهني وقد يحذف المخصوص اذا دل عليه
 متعلق خبر ۱۲ حذف المخصوص ۱۲

قريئة مثل نعم العبد اي نعم العبد ايوب والقريئة
 مخصوص بالمرح ۱۲ مبتدا ۱۲

سياق الاية وشرط المخصوص ان يكون مطابقا للفاعل
 خبر ۱۲ مبتدا ۱۲ جمله بتاويل مفرد خبر ۱۲ متعلق مطابقا ۱۲

في الافراد والتثنية والجمع والتذكير والتانيث مثل
 در بعض نسخ في التعريف والتكثير سم است ۱۲

اه قوله وقد يكون فاعله اه واو حرف عطف قد حرف تحقيق برأي تقييل فعل مضارع يكون فعلة از افعال ناقصة اسم مرفوع خبر منصوب ميخواهد فاعل مضاف بجانب ضمير واحد
 مذكر غائب اسم اسما موصوف مضافا اسم مفعول الى حرف جار المعرف اسم مفعول با حرف جار اللام مجرور متعلق المعرف واو با متعلق مجرور جار با مجرور متعلق مضاف
 واو با متعلق صفت موصوف با صفت خبر يكون با اسم خبر جملة فعليه خبرية معطوفة شد ۱۲ ۱۳ قوله المعرف بحسب ظاهر معرفة بانصب است صفت اسم جنس چنانكه در بعض نسخ
 يافته شد و درين صورت حرف جر نبايد گفت چنانكه درين ملك دارم محرم ۱۲ ش ۱۳ قوله وقد يحذف المخصوص اه واو حرف عطف قد حرف تحقيق برأي تقييل فعل مضارع
 يحذف فعل مضارع مجهول المخصوص مفعول مالم لسم فاعله كه نائب فاعل قائم مقام اوست اذا از اسمائے ظروف مضاف بمعنى وقت دل فعل ماضى معروف على حرف جار ضمير
 واحد مذكر غائب راجع بجانب حذف مجرور جار با مجرور متعلق به فعل قريئة فاعل فعل با فاعل متعلق جملة فعليه خبرية كريمة مريده مضاف اليه شد مضاف با مضاف اليه مفعول فيه فعل
 با فاعل مفعول فيه جملة فعليه خبرية معطوفة كريمة ۱۲ حل ۱۳ يعني در جنس معرف بلام ياز اضافت مخصوص مطابق فاعل باشد زیرا كه مخصوص در معنى تفسير از معرف بلام است پس
 واجب است كه المخصوص و جنس مطابق فاعل بود باين طريق كه از افراد فاعل باشد خواه حقيقتة مثل نعم الرجل زيد خواه تاويل مثل نعم الاسد زيد و از مطابقت در تعريف بودن
 مخصوص معرفة مثل فاعل مراد نيست بلكه تخصيص در مخصوص شرط است زیرا كه مخصوص بعد ايهام تخصيص است لهذا نعم الانسان رجل جائز نباشد مگر اين كه وقتيكه صفت آورده
 شود بچيزى كه رافع جهالت باشد ۱۲ ۱۳ قوله والجمع بهمين جهت در آية كريمة بئس مثل القوم الذين كذبوا تاويل كذبوا و گفتند كه الذين كذبوا صفت القوم است و مخصوص
 بالذم محذوف و آن مثل هو لاء باشد بتقدير آية چنين كه بئس مثل القوم الذين كذبوا مثل هو لاء ۱۲ ۱۳ ضمير راجع الكلام اسم يكون ۱۲

الزیدون ونعمت المرأة ^{له} هند ونعمت المراتان الهندان

وَنَعَمْتُ النَّسَاءَ الْهِنْدَاتِ ^ع وَالثَّانِي يَكْسُ ^{١٢} وَهُوَ فَعْلٌ ^{مُضَافٌ ١٢} ذِمْرًا ^{مَبْتَدَأٌ ١٢} صِلَهُ ^{بِكَسْرِ الْبَاءِ وَسُكُونِ الْهَمْزَةِ ١٢}

يس من باب علم فكسرت الفاء لتبعية العين ثم اسكنت
 بفتح الباء وكسر الهمزة ١٢ جار مجرور متعلق بمذوف ١٢ فعل مجهول ١٢

العَيْنُ تَخْفِيفًا فَصَارَتْ بَيْئُسٌ وَفَاعِلُهُ أَيْضًا أَحَدُ الْأُمُورِ

الثلثة المذكورة في نعم وحكم المخصوص بالذم حكم

المختص بالمدح في جميع الأحكام المذكورة مثل بس

الرجل زيد وبئس صاحب الرجل زيد وبئس الرجل زيد

الف از کلام مصنف تبصریح معلوم شد که نعمت الانسان هندی صحیح نیست بجهت تذکیر انسان و تانیث هندی حال آنکه رقتی و غیره جائز داشتند لهذا اولی آنکه گفته شود که شرعاً مخصوص آنست که اطلاق فاعل بر و صحیح باشد **۱۲** کذا فی الشرح **۱۲** قوله و فاعله ایضاً یکون آه و او حرف عطف فاعل مضاف بجانب ضمیر واحد مذکر غائب راجع بجانب بئس مبتداً یکون فعله از افعال ناقصه مقفنی اسم مرفوع و خبر منصوب به ضمیر واحد مذکر غائب عائد بجانب فاعل اسم احد مضاف بجانب الامر که موصوف است و الثلثة صفت اولی و المذكورة اسم مفعول فی حرف جار نعم محلا مجرور جار با مجرور متعلق المذكورة و او صفت ثانی است با صفت الثلثة که صفت است از الامور و او با صفات خود مضاف الیه مضافاً بامضاف الیه خبر یکون با اسم و خبر جمله فعلیه خبریه معطوفه گردید **۱۳** قوله ایضاً بمعنی رجوعاً مفعول مطلق أض محذوف که امر حاضر معروف است بمعنی ارجع تقدیر و معنی او ارجع الی حکم فاعل بئس عن حکم فاعل نعم رجوعاً و لا تقتصر علی ما قدمت فی فاعل نعم یا مفعول مطلق أض محذوف بمعنی رجع که فعل ماضی معروف است و ضمیر در و راجع بسوئی حکم فاعل نعم تقدیر و معنی او عا و حکم فاعل نعم عوداً و برین هر دو تقدیر مفعول مطلق فعل محذوف خواهد بود ولیکن در صورت اول جمله فعلیه انشائیہ معترضه واقع است در صورت ثانی جمله فعلیه خبریه معترضه **۱۴** کذا فی الشرح **۱۴** قوله و حکم المخصوص بالذم آه و او حرف عطف حکم مضاف بجانب المخصوص اسم مفعول با حرف جار الذم مجرور متعلق المخصوص و او با متعلق و مضاف الیه مبتداً کاف حرف جار حکم مضاف بجانب المخصوص که اسم مفعول است با حرف جار بالمدح مجرور متعلق مضاف الیه مضاف بامضاف الیه مجرور جار با مجرور متعلق ثابت مقدری فی حرف جار جمیع مضاف بجانب الاحکام که موصوف است المذكورة صفت او موصوف با صفت مضاف مضاف الیه مضاف بامضاف الیه مجرور جار با مجرور متعلق ثابت مسطور و او با متعلق خبر مبتداً یا خبر جمله اسمیه خبریه معطوفه گشت **۱۵** النساء جمع امراة است بغير لفظ او **۱۶** عه یا کسره عین نقل کرده بجانب فابردند **۱۷** فاعل او یا اسم جنس معرف بلام باشد بواسطه یا بلا واسطه یا ضمیر مستتر میسر بنکره منصوبه **۱۸** للعه از احتمال دو وجه اعراب و جواز حذف وقت بودن قرینه و اشتراط مطابقت با فاعل **۱۲** -

وبئس الرجالان الزيدان وبئس الرجال الزيدون وبئست

المرأة هند وبئست المراتان الهندان وبئست النساء^ع

الهندات والثالث ساء وهو مرادف لبئس وموافق^{له}
 مبتدا ١٢ خبر ١٢ معطوف بمرادف مبتدا ١٢

له في جميع وجوه الاستعمال والرابع حذا يفتح الفاء^ع
 مبتدا ١٢ خبر ١٢ متعلق محذوف صفت حب ١٢

او ضمها اصله حب بضم العين فاسكنت الياء الاولى و
 مبتدا ١٢ خبر ١٢ متعلق محذوف ١٢ فعل مجهول من الاسكان ١٢ نائب فاعل ١٢ صفت ١٢

ادغمت في الثانية على اللغة الاولى ونقلت ضمته الى
 متعلق ادغمت ١٢ متعلق اسكنت بادغمت ١٢

الحاء وادغمت الباء في الباء على اللغة الثانية وحب^ع

لا ينفصل عن ذاتي الاستعمال ولهذا يقال في تقرير
 وبهان جهت يعني سبب عدم انفصال حب از ذا ١٢

الافعال حذا وهو مرادف لنعم وفاعله ذا والمخصوص
 قرار دادن یعنی در قرار دادن نحاۃ و شمار کردن اینها این افعال را ١٢

بالمدح مذكور بعده واعرابه كاعراب مخصوص نعم في
 متعلق ثابت مقدر خبر است ١٢ مفعول فيه مذكور ١٢

له قوله وهو مرادف لبئس آه واو حرف عطف هو مبتدا مرادف مضاف بجانب بئس خبر واو حرف عطف موافق اسم فاعل لام حرف جار باضمير واحد مذكور غائب راجع بسوئي
 بئس مجرور متعلق بموافق في حرف جار باجمع مضاف لبسوئي وجوهه مضاف است بجانب الاستعمال مجرور متعلق بموافق بامتناعات خبر است بواسطه حرف عطف مبتدا با خبر جمله اسميه
 خبره معطوفه كرهيد ١٢ كذا في الشرح ١٢ قوله وحسب لا ينفصل عن آه واو حرف عطف حبت مبتدا لا حرف نفى ينفصل فعل مضارع معروف هو ضمير واحد مذكور غائب درو مستتر
 راجع بسوئي حب فاعل عن حرف جار ذا مجرور جار مجرور متعلق فعل في حرف جار الاستعمال مجرور جار باضمير متعلق بفعل فعل بافاعل ومتعلقات جمله فعليه خبريه كشته خبر
 مبتدا شد ومبتدا با خبر جمله اسميه خبريه معطوفه كشت ١٢ قوله ولهذا يقال في آه واو حرف عطف لام حرف جار واو حرف تنبيه بمعنى انبه وذا اسم اشاره بمعنى اشير ودرين جا
 مجموع هردو اسم اشاره محلا مجرور جار با مجرور متعلق يقال يقال فعل مضارع مجهول في حرف جار با تقرر مضاف بجانب الافعال مجرور متعلق فعل حذا نائب فاعل فعل با
 متعلقات ونائب فاعل جمله فعليه خبريه معطوفه كشت ١٢ قوله واعرابه كاعراب آه واو حرف عطف اعراب مضاف بجانب ضمير واحد مذكور غائب راجع بجانب حذا كافت
 حرف جار اعراب مضاف بجانب مخصوص كضم مضاف است بجانب نعم مجرور متعلق ثابت مقدر في حرف جار الواجهين موصوف والمذكورين صفت كهمجور او ست متعلق ثابت
 مسطور بامتناعات خبريه مبتدا با خبر جمله اسميه خبريه معطوفه كرهيد ١٢ حل ١٢ ولا توافقي الشيطان فبئس الرفيق اي هو مثال حذف مخصوص است مصنف او را ذكره نموده چنانكه
 در نعم مثل آيه كريمه نعم العبد اي اليوب آورده بسبب بودن حكم مخصوص بالذم مثل حكم مخصوص بالمدح ١٢ ش ١٢ حاصل اينكه در حب انشائي كه محدود از
 افعال مدح است دو لغت است اين حاجب گفته كه در حب قبل نفى بسوئي معني انشاء فتح وضم جائز است ١٢ ف در بعض نسخ بجائز تقرر لفظ
 تقدير واقع است يعني چوں اين افعال را شمار مي كنند حذا را نيز مذكور مي سازند ١٢ ش -

الوجهین المذكورین لکنه لا یطابق فاعله فی الوجوه
ضمیر استدر اک اسم ۱۲ جمله خبر ۱۲

المذكورة مثل حبذا زید وحبذا الزیدان وحبذا الزیدان
جار مجرور متعلق لا یطابق ۱۲

وحبذا هند وحبذا الهندان وحبذا الهندات ویجوزان^{۱۳}

یکون قبله او بعد اسم موافق له منصوباً علی التمییز
در یک نسخه منصوب نیز آمده ۱۲

او علی الحال مثل حبذا رجلاً زید وحبذا را کبازید

وحبذا زید رجلاً وحبذا زیداً کباً واعلم انه لا یجوز^{۱۴}

۱۱ بس ذاتنی و مجموع و مؤنث نخواهد آمد لهذا گفته نخواهد شد حبذا الزیدان و حبذا الزیدون و حبذا هند زیرا که در مبهم مثل ضمیر در نعم و بئس پس در مانند او افراد لازم گرفته و برای غرض ابهام از معنی اشاره تجرید نموده و حبذا بمعنی حب الشیء باشد و نزد میرد و ابن سراج به سبب ترکیب ذابا حب فعلیت حب دور شد زیرا که اسم اقوی است پس حبذا مبتدا و مخصوص خبر او و معنی حبذا زید ای المحبوب زید و بعضی گفته اند که ترکیب اسمیت ذابا زائل کرده زیرا که تقدیم فعل راست پس غلبه او را باشد و فاعل مثل بعض حروف فعل گردیده پس برین تقدیر حبذا فعل است و مخصوص فاعل و چون بر حبذا لا در آید در معنی موافق بئس بود و اولی آنکه اعراب مخصوص نعم باشد یعنی یا مبتدا است یا خبر مبتدا لیکن درین مخصوص نواسخ عمل نمی کنند و بر حبذا هم مقدم نمی آید و بعضی گفته اند که مابعد حبذا عطف بیان ذابا باشد برین قول لائق اینکه در مخصوص نعم و بئس همچنین دعوی نموده شود و دیگر دخول نواسخ مانع است در یعنی گفته که زاننده الف مثل ذادر ماذا صنعت و مخصوص فاعل حب ۱۲ کذا فی الرضی ۱۳ قوله ویجوزان یکون قبله آه و او حرف عطف یجوز فعل مضارع معروف ان حرف ناصب فعل مضارع یکون فعله از افعال ناقصه مقتضی اسم مرفوع و خبر منصوب قبل مضاف بجانب ضمیر واحد مذکر غائب معطوف معطوف علیه بامعطوف مفعول فیه یکون اسم موصوف موافق اسم فاعل لام حرف جار با ضمیر واحد مذکر غائب محلاً مجرور متعلق بموافق و او با متعلق صفت موصوف با صفت اسم منصوب با اسم مفعول علی حرف جار التمییز مجرور معطوف علیه او حرف عطف علی حرف جار الحال مجرور معطوف معطوف علیه بامعطوف متعلق منصوباً و او با متعلق خبر یکون یکون با اسم و خبر و مفعول فیه جمله فعلیه خبریه بتأویل مفرد گشته فاعل شده فعل با فاعل جمله فعلیه خبریه معطوفه گردیده ۱۲ کذا فی الشرح ۱۳ قوله و اعلم انه لا یجوز آه و او حرف عطف اعلم فعل امر حاضر معروف ضمیر انت فاعل در و مستتر ان بفتح حرف مشبه بالفعل ضمیر شان اسم او لا حرف نفی یجوز فعل مضارع معروف التصرف مصدر فی حرف جار بنده اسم اشاره بالافعال مشار الیه مجرور متعلق التصرف و او با متعلق مستثنی منه غیر معنی الاقام مقام حرف استثناء و معرف با عراب مستثنی و مضاف بجانب الحاق که مصدر است و مضاف بجانب التاثر که مفعول به است فی حرف جار با ضمیر واحد مؤنث غائبه راجع بجانب الافعال محلاً مجرور متعلق بالحاق و او با مضاف الیه و متعلق مضاف مستثنی منه با مستثنی فاعل فعل با فاعل جمله فعلیه خبریه گردیده خبر ان شد و او با اسم و خبر بتأویل مفرد مفعول به علم و او با فاعل و مفعول جمله فعلیه خبریه انشائی معطوفه گشت ۱۲

التصرف في هذه الافعال غير الحاق التاء فيها و
لهذا سميت هذه الافعال غير متصرفة

النوع الثالث عشر

افعال القلوب وانما سميت بها لان صدورها من
خبر ١٢ اسم ١٢ بمحو تركيب گذشته ١٢ متعلق محذوف خبر ١٢

القلب ولدخل فيه للجوارح وتسمى افعال الشك و
اسم ١٢ متعلق ثابت خبر ١٢ فعل هي ضمير نائب فاعل ١٢

اليقين ايضا لان بعضها للشك وبعضها لليقين وهي
مفعول ثانی ١٢ اسم ١٢ متعلق ثابت خبر ١٢ مبتدأ ١٢ متعلق تنصیب ١٢

تدخل على المبتدأ والخبر وتنصبهما معاً بان يكونا
خبر ١٢ بتاویل مفرد مجرور ١٢

مفعولين لها وهي سبعة ثلاثة منها للشك وثلاثة منها

لليقين وواحد منها مشترك بينهما اما الثلاثة الاول
اما کلمه که درو معنی شرط است ١٢ خبر قائم مقام جنس ١٢

له قوله ايضا تقديره ارجع من تسمية هذه الافعال بالقلوب الى تسميتها بافعال الشك واليقين يارجع التسمية من افعال القلوب الى التسمية بافعال الشك واليقين و
برس هر دو تقدیر مفعول مطلق فعل محذوف خواهد بود که او از این فعل واحد متکلم یا أض فعل ماضی معروف باشد و می تواند که مصدر معنی اسم فاعل باشد پس گویا که مصنف میگوید
اقول حال کونی راجعاً من تسمية هذه الافعال بالقلوب الى تسميتها بافعال الشك واليقين درین صورت حال خواهد بود و عامل او محذوف ١٢ کذا فی الشرح ١٢ حل ١٢ و گاهی این
افعال بر جمله می آیند که مصدر بان که از حروف مشبه بفعال است پس علمت ان زیداً قائم نزدیک سیبویه ان باصله خود مفعول است و برای او مفعول دیگر نیست و اخفش گفته که
مفعول ثانی مقدار است ای علمت ان زیداً قائم حاصل ای قیام زید حاصل و بعضی... گفته اند که ان باصله خود قائم مقام دو مفعول باب علمت است ١٢ یقین باعتقاد ثابت
که بتشکیک مشکک زائل نشود و مطابق واقع بود و ظن باور کردن نسبت است با تخویر مرجوع بجانب نقیض و هر دو مرادف است و تقلید اعتقاد غیر ثابت که بتشکیک مشکک
زائل نشود و مطابق واقع نبود ١٢ شرح ١٢ تعبیر این به لفظ خاص ماضی نیست بلکه اخبار به مطلق فعل خواه مضارع باشد خواه امر و نکته در تعبیر این افعال بصیغهای ماضی متکلم
سوائی افعال ناقصه و مقاربه این است که شخص بافعال قلوب خود زیاده عراف می باشد از افعال قلب غیر خود ١٢ شرح ترکیب ١٢ عه هرگاه این افعال از میان افعال
بخصائص خاص بودند مثل امتناع اختصار بر یک مفعول و جواز الغار و تعلیق لهذا این افعال را مثل افعال ناقصه از مطلق فعل که از عوامل قیاسیه بود علیحد کرده ذکر نمود ١٢ شرح
عه بخلاف افعال دیگر اگر چه از قلب صادر میشوند زیرا که قلب مصدر جمیع افعال اختیاریه است لیکن در صدور آنها جوارح نیز دخل دارند جوارح اعضائی آدمی که
بدان کار کنند ١٢ ف قوله غیر رفع و نصب هر دو درست اند اول باعتبار بدل و ثانی باعتبار استثنای بودن ١٢ -

فحسبت وظننت وخلصت مثل حسبت زيدا فاضلا و
بکسر عین و این نشاؤ بود ۱۲

ظننت بکرا نائما وخلصت خالدا قائما وظننت اذا كان

من الظنة بمعنى التهمة لم يقتض المفعول الثاني مثل

ظننت زيدا اي اتهمته واما الثلاثة الثانية فعلمت و
تفسير ۱۲ مفسر ۱۲

رايت ووجدت مثل علمت زيدا امينا ورايت عمرو ا
مبتدا ۱۲ جمله خبر ۱۲

فاضلا ووجدت البيت رهينا و علمت قد يجئ بمعنى
متعلق متلبسا حال محذوف ۱۲ ای مرهونا ۱۲

عرفت نحو علمت زيدا اي عرفته ورايت قد يكون
فعل ضمير هو فاعل ۱۲

بمعنى ابصرت كقوله تعالى فانظر ماذا ترى ووجدت
فعل فاعل ۱۲

قد يكون بمعنى اصببت مثل وجدت الضالة اي اصببتها

فان كل واحد من هذه المعاني لا يقتضى الامتعلقا

له قوله فان كل واحد من هذه آه فاحرف عطف ان بالكسرة حرف مشبه بالفعل مقتضى اسم منصوب وخبر مرفوع كل مضاف بجانب احد موصوف من حرف جار با هذه اسم اشاره والمعاني
مشار اليه مجرور متعلق ثابت مقدر واد وصف موصوف با صفت اسم ان لا حرف نفى ليقضى فعل مضارع معروف هو ضمير واحد مذکر غائب راجع بجانب كل واحد در مستتر فاعل الا
از روی لفظ لغو متعلقا موصوف با واحد صفت مفعول فعل با فاعل ومفعول به جمله فعلیه خبریه گذشته خبر ان شدن با اسم وخبر جمله اسمیه خبریه معطوفه گردید ۱۲ شرح ۱۲ عه قوله
وظننت اذا كان من الظنة آه واد حرف عطف ظننت مبتدا اذا از ظروف مبنیه در و معنی شرط کان فعله از افعال ناقصه هو ضمير واحد مذکر غائب راجع بجانب نسبت اسم
من حرف جار الظنة ذوالحال با حرف جار معنی مضاف بجانب مضاف اليه مجرور متعلق کانه مقدر واد حال ذوالحال با حال مجرور جار با مجرور متعلق ثابتا مقدر واد خبر
کان با اسم وخبر جمله فعلیه خبریه شرط شد لم حرف نفی جازم فعل مضارع ليقضى که در اصل ليقضى بود یا بسبب جزم افتاد فعل مضارع معروف هو ضمير واحد مذکر غائب در مستتر راجع
بجانب ظننت فاعل المفعول موصوف الثاني صفت مفعول به فعل با فاعل ومفعول به جمله فعلیه خبریه جزا شد شرط با جزا جمله شرطیه خبریه گردیده خبر گشت مبتدا با خبر
جمله اسمیه خبریه معطوفه شد ۱۲ حل ۱۲ ف صفت مبتدا با حال ومتعلق بر محذوف ۱۲ ش ف از خیلولة از باب علم اصل او خیللت بکسر یا بعد نقل حرکت کسره یا
نخلت معجمه داده یا را بسبب اجتماع ساکنین افکنند ۱۲ شرح اجرو میه ۱۲ ف مبتدا قائم مقام شرط ۱۲ -

واحد افلا يتعدى الا الى مفعول واحد والواحد المشترك

بينهما هو زعمت مثل زعمت الله غفورا فهو لليقين و
 جمله خبر ۱۲

زعمت الشيطان شكورا فهو للشك وفي هذه الافعال لا

يجوز الاقتصار على احد المفعولين لانهما كاسم واحد
 ترکیب از سابق ظاهر است ۱۲

لان مضمونهما معاً مفعول به في الحقيقة وهو مصدر

المفعول الثاني المضاف الى المفعول الاول اذ معنى علمت
 صفت مصدر ۱۲

له قوله وفي هذه الافعال لا يجوز اه واو حرف عطف في حرف جار باهذه اسم اشاره والافعال مشار اليه مجرور متعلق لا يجوز لا حرف نفی يجوز فعل مضارع معرف الاقتصار
 مصدر على حرف جار باحد مضاف بجانب المفعولين مجرور متعلق الاقتصار واو با متعلق فاعل فعل با فاعل متعلق جملة فعلية خبرية معطوفة گردید ۱۲ حل ۲۱۲ بدانکه
 نحاة حذف بادلیل را اختصار گویند و حذف بلا دلیل را اقتصار پس معنی عبارت شارح چنین باشد تا وقتیکه دلیل قائم نشود حذف یک مفعول ممنوع باشد لیکن درین
 خلاف است ز مخشری در مفصل منع کرده و ابن حاجب پیروی او نموده بدلیلیکه در شرح مذکور است بقوله لانها کاسم واحد اه و در کشف مواضع اندک در ان جواز
 حذف مفعول اول بقربینه حکم نموده مثل آیه کریمه که در سوره آل عمران واقع است ولا تحسبن الذين یجتلون بما اثمهم الله من فضله یؤخروهم در صورتیکه تحسبن بیائی غیبت
 خوانده شود فاعلش الذين یجتلون و مفعول ثانی یؤخروهم و درین جا قرینه حذف دلالت یجتلون موجود است اگر گوئی حذف مفعول اول چگونه جائز شد سوائے ثانی گویم
 مفعول اول در اصل مبتداست پس حذف نموده شد چنانکه مبتدا محذوف میگردد و مثل آیه کریمه بَلْ اَحْیَاءُ اِیْ بَلْ هُمْ اَحْیَاءُ ولیکن حذف هر دو مفعول یکبار پس در ان
 نیز خلاف است نزد اکثر جائز است و ابن عصفور تصحیح او نموده درین صورت از باب اعطی شد در جواز حذف هر دو مفعول برائے اقتصار چنانکه می گوئی که اعطیت بغیر تقدیر
 چیزے و ابن مالک مخالفت کرده بادعائی این که منع مذهب سیبویه نزد محققین است که کلام سیبویه را تدبر نموده اند و فرق است در میان هر دو باب باین خط که وقتیکه گوئی
 علمت و ظننت مثلاً هر وقت که هر دو مفعول در ان فائده که از ذکر هر دو مفعول حاصل می شود نخواهد بود زیرا که معلوم است که انسان اکثر از علم و ظن خالی نباشد بخلاف
 مثل اعطیت و کسوت لیکن حذف مجموع هر دو مفعول بیک بار وقت دلالت قرینه متفق علیه است مثل قولهم من لیسع یخل ای یخل مسموعه صادقاً ۱۲ من حل ۲۱۲
 قوله لانها کاسم واحد اه لام حرف جار ان بالفتح حرف مشبه بالفعل مقتضی اسم منصوب و خبر مرفوع بهما ضمیه تشبیه مذکر غائب راجع بجانب المفعولین اسم کاف
 جار با اسم موصوف واحد صفت مجرور متعلق ثابتان مقدرو او با متعلق خبر ان با اسم و خبر جمله اسمیه خبریه مستأنفه بتاویل مفرد گشته مجرور جار با مجرور متعلق
 لا يجوز ۱۲ قوله و هو مصدر المفعول اه واو حرف عطف هو مبتدا مصدر مضاف المفعول موصوف الثانی صفت مضاف الیه مضاف با مضاف الیه موصوف
 المضاف اسم مفعول الی حرف جار المفعول موصوف الاول صفت مجرور متعلق اسم مفعول واو با متعلق صفت موصوف با صفت خبر مبتدا با خبر جمله اسمیه
 معطوفه شد ۱۲ قوله اذ معنی علمت زیداً فاضلاً اه اذ برای تعلیل معنی مضاف علمت فعله از افعال قلوب دو مفعول میخواید زیداً مفعول اول
 فاضلاً مفعول ثانی فعل با فاعل و هر دو مفعول خود جمله فعلیه خبریه گردید مضاف الیه شد مضاف با مضاف الیه مبتدا گردید علمت فعل با فاعل فضل مضافاً
 بجانب زید و مفعول به فعل با فاعل و مفعول به جمله فعلیه خبریه گردید خبر شد مبتدا با خبر جمله اسمیه خبریه معلله شد ۱۲ -

زید افاضلا علمت فضل زید فلو حذف احد هما کان

کحذف بعض اجزاء الکلمة الواحدة واذ اتوسطت هذه

شرط ۱۲

الافعال بین مفعولیهما و تاخرت عنهما جاز ابطال عملها

جمله جزا ۱۲

مثل زید ظننت قائم وزید اظننت قائما وزید قائم

جمله ملغی عنہا را محلی از اعراب نیست ۱۲ اش

مثال ابطال عمل ۱۲

ظننت وزید اقا ئما ظننت فاعمالها و ابطالها حینئذ

مثال اعمال بالنظر قوت فعل در حد ذات خود ۱۲ اش

مبتدا ۱۲

متساویان وقال بعضهم ان اعمالها اولی علی تقدیر

خبر ۱۲

متعلق اعمال مصدر ۱۲

خبر ۱۲

اسم ۱۲

التوسط و ابطالها اولی علی تقدیر التاخر و اذ ازیدت الهمزة

متعلق اعمال مصدر ۱۲

فی اول علمت و رایت صار متعدیین الی ثلاثة مفاعیل

جمله جزا ۱۲

چونکہ غیر منصرف است لهذا خبر بفتح شد ۱۲

نحو علمت زید اعرافاضلا و اریتم و اخالدا

له قوله فلو حذف احد هما کان آه فاحرف عطف برای تعقیب لو حرف شرط برای ماضی اگر چه بر مضارع رود برای امتناع ثانی بسبب امتناع اول و متقنی دو جمله حذف فعل ماضی مجهول احد مضاف بجانب هما ضمیر تشبیه مذکر غائب عائد بجانب المفعولین مفعول مالم یسم فاعله جمله فعلیه خبریه گردیده شرط شد کان فعلی از افعال ناقصه اسم رفوع و خبر منصوب می خواهد بود ضمیر واحد مذکر غائب راجع بجانب حذف مفهوم شده در مستتر اسم او کاف حرف جار حذف مصدر مضاف بجانب بعض که مفعول به است و مضاف بجانب اجزاء که مضاف است بجانب الکلمة که موصوف است والواحدة صفت او مضاف بامضاف الیه باز مضاف الیه و مضاف که لفظ بعض باشد باز مضاف الیه شد مضاف بامضاف الیه مجرور جار با مجرور متعلق ثابتاً و او خبر کان با اسم و خبر جزا شرط با جزا جمله شرطیه معطوفه شد ۱۲ شرح حل ۱۲ -

سوالے مواضع مخصوصه حذف بعض جزا کلمه جائز نیست و آن ترخیم و غیره باشد ۱۲ ابطال عمل از روی لفظ و معنی جائز است زیرا که فعل ماضی در معنی ظرف است بخلاف صورت تقدم افعال بر هر دو مفعول و مجهور بر آنند که درین هنگام ابطال عمل جائز نیست زیرا که فعل عامل قولیت و دلیل بر جواز ابطال اینکه هر دو جز و کلام مستقل است احتیاج بفعل ندارد و درین جا عامل بسبب توسط و یا تاخر خود از هر دو یا یکی ضعیف است پس از قبول اثر عامل ضعیف باز خواهد ماند ۱۲ کذا فی الشرح ۱۲ اعراب هر دو جز و اعراب اسم واحد است حقیقه همان مفعول به است و بهین جهت و قتیکه علمت بر مصدر مفعول ثانی که مضاف بجانب مفعول اول است می آید مفعول دوم نمی خواهد مثل علمت فضل زید ۱۲ ای زید قائم فی ظنی زیرا که فعل ماضی در معنی ظرف گردید ۱۲ -

عالمًا فزید فیہما بسبب الهمزة مفعول اخر لان الهمزة

متعلق کائنۃ حال محذوف ۱۲

ماضی مجهول از زاید ۱۲

للتصییر فمعنی المثال الاول حملت زید اعلیٰ ان یعلم

مبتدا ۱۲

جمله خبریہ ۱۲
بر انگیخته ۱۲

زید را بدین کہ یقین کند عمر را کہ فاضل است ۱۲

عمر و افاضلا ومعنی المثال الثانی حملت عمر و اعلیٰ ان

ترکیبش چون مثال اول ۱۲

یعلم خالد اعلما و ذلك مخصوص بهذين الفعلين دون

مفعول فیہ مخصوص ۱۲

متعلق خبر ۱۲

خبر ۱۲

مبتدا ۱۲

اخوانتهما وهذا مسموع من العرب خلافا لالاخفش فانه

مبتدا ۱۲

خبر ۱۲

اجاز زیادة الهمزة فی جمیع هذه الافعال قیاسا علی

جمله خبریہ ۱۲ مفعول اجاز ۱۲

متعلق زیادة کہ مصدر است ۱۲

مفعول له اجاز ۱۲

اعلمت و اَرَيْتُ نحو اظننت واحسبت واخلفت واوجدت و

ازعمت زید اعمرو افاضلا و انبا و نباء و اخبر و خبر ایضا

مبتدا ۱۲

۱۰ ترکیب قول معنی المثال الاول آه فاحرف عطف معنی مضاف بجانب المثال کہ موصوف است والاول صفت او مبتدا حملت فعل با فاعل زید مفعول به علی حرف جار ان حرف ناصب فعل مضارع یعلم فعل مضارع معروف از افعال قلوب مقتضی دو مفعول ہو ضمیر واحد مذکر غائب در مستتر راجع بجانب زید فاعل عمر مفعول اول و فاضلا مفعول ثانی فعل با فاعل و هر دو مفعول جمله فعلیہ خبریہ بتادیل مفرد گشته مجرور شد جار با مجرور متعلق حملت و او با فاعل و مفعول به و متعلق جمله فعلیہ خبریہ گردیده خبر شد مبتدا با خبر جمله اسمیہ خبریہ معطوفه شد ۱۲ ۱۳ قوله و هذا مسموع من العرب الی آخره و اد حرف عطف هذا اسم اشاره مبتدا اشار الیه از زیادت همزه مسموع اسم مفعول من حرف جار العرب مجرور متعلق خود ذوالحال خلافا مفعول مطلق فعل محذوف کہ حذف باشد و او فعل ماضی مجهول و هو ضمیر واحد مذکر غائب راجع بجانب مسموع در مستتر نائب فاعل لام حرف جار الاخفش مجرور جار با مجرور متعلق فعل و فعل با نائب فاعل و مفعول مطلق و متعلق جمله فعلیہ خبریہ گردیده حال شد ذوالحال با حال خبر مبتدا با خبر جمله اسمیہ خبریہ معطوفه گردید ۱۲ ۱۳ بر الاخفش وارد میشود کہ اگر زیادت مفعول ثالث بہ سبب زیادت همزه درین افعال قیاسی بود و در غیر این افعال ہم باقتضای قیاس چنان گردیدے مثل اکسوت عمر اُجِبْتُ واجعلتک زیداً قائماً و همچنین مفعول ثالث بسبب تضعیف در افعال قلوب و غیر او نیز زائد میگشت و این بالاتفاق درست نیست پس معلوم شد کہ این موقوف بر سماع است قیاس را در دو مجال نیست ۱۲ کذا فہم من الرضی ۱۲ ۱۳ این افعال بالوضع از قبیل اعلم نیستند لیکن چون مستلزم معنی اعلم ہستند لہذا با علم مذکور میشوند درین قسم کلام است سیبویہ نباء را با علم لاحق ساخته و غیر سیبویہ انباء و خبر و حدث را ملحق ساخته و ابن مالک در شرح تسہیل عدم الحاق چیزے از افعال با علم اختیار نموده بنا برین کہ انباء مقام اعلم جاری نمیشود مگر جائیکہ احتمال حذف موجود و لیکن اخوات انباء پس استعمال آنها بصورت افعالے کہ متعدی بسے مفعول میشوند نادرست ۱۲ کذا فی المنہل ۱۲ ۱۳ مفعول مطلق فعل محذوف کہ آض باشد و از جمله معترضہ است تحقیق او مکرر گردید ۱۲ حل ۱۲ ع اصله اَرَيْتُ ۱۲ -

تتعدى الى ثلاثة مفاعيل اعلم انه لا يجوز حذف المفعول
 خبر ۱۲ فعل بافاعل ۱۲ جملة مفعول ۱۲ فاعل ۱۲ موصوف ۱۲

الاول من المفاعيل الثلاثة لكن يجوز حذف المفعولين الاخيرين
 صفت ۱۲ متعلق حذف مصدر ۱۲

معا ولا يجوز حذف احدهما بدون الاخر كما مر

اما القياسية فسبعة عوامل

الاول منها الفعل مطلقا سواء كان لازما او متعديا ماضيا
 مبتدا ۱۲ خبر ۱۲ اسم ۱۲ خبر مقدم كان ۱۲

كان او مضارعا امرا كان او نهيا كل فعل يرفع الفاعل
 مبتدا ۱۲ خبر ۱۲ فعل ۱۲ مفعول به ۱۲

نحو قام زيد وضرب زيد واما اذا كان متعديا في نصب
 مبتدا متضمن معنى شرط ۱۲ خبر متضمن معنى جزا ۱۲

له تركيب قوله سواء كان لازما الى آخره بايد دانست که مبتدا همیشه معرفه باشد و نکره هم وقتیکه مخصوص بود بوجه از وجه تخصیص بغير تخصیص نیز و هرگاه از وفایده حاصل شود مثل کوب انقض الساعه ازین جاست که رجل قائم جائز نیست به سبب عدم حصول فایده خبر در آنجا مفرد بود و هرگاه جمله باشد از عائد ضرور است و آن عائد یا ضمیر باشد مثل زيد ابوه قائم یا لام مثل نعم الرجل زيد مبتدا است و نعم الرجل خبر مقدم و لام زائد است در الرجل یا اسم ظاهر بجای مضمیر آید چون الحاقه ما الحاقه یا خبر تفسیر مبتدا باشد چنانکه در سواء کان آه تفصیل او اینکه سوار مبتدا کان فعله از افعال ناقصه مقتضی اسم مرفوع و خبر منصوب به ضمیر واحد مذکر غائب در مستتر راجع بجانب الفعل اسم لازما معطوف علیه با دیگر معطوفات که متعدیا و غیره باشد خبر کان کان با اسم و خبر جمله فعلیه خبریه گردیده خبر مبتدا که سواء باشد یا خبر که تفسیر سواء واقع است و درین جا همان عائد است جمله اسمیه خبریه معطوفه گردید و اگر سواء بمعنی مستو گفته خبر مقدم قرار دهند و کان آه را بتاویل کونه لازما و متعدیا مبتدا احتیاج بجانب عائد نخواهد افتاد و نزد بعضی سواء خبر مبتدائی محذوف است تا آن فالامران باشد ای فالامران سواء ای مستو و جمله که عقب اوست بیان مبتدائی محذوف است و همین مختار شارح رقی است و چون لفظ سواء مصدر است لهذا بلیحاظ تطابق مبتدا متنی بودنش ضرور نیست و نزد بعضی سوا بمنزله جزائی مقدم است و جمله که بعد از شرط مؤخر تقدیر او ان کان لازما و متعدیا فالامران سواء لیکن مختار شارح رقی حسن است زیرا که در ان قلت حذف است و درین کثرت چنان که پوشیده نیست ۱۲ ش ۱۲ قوله یرفع الفاعل آه یعنی رفع میکند فاعل را لفظا مثل قام زيد و ضرب زيد یا تقدیرا مثل ضرب موسی یا محلا در معرب مثل کفی باللّه که درین جارفع جائز است در معطوف چنانکه گفته می شود و کفی باللّه و ملائکته و خواه در مبنی مثل قام هذا و رفع محلی آنکه اگر درین محل معرب می بود مرفوع میشود این رفع خاص است باین دو قسم اخیر و از فاعل چیزی مراد است که مفعول مالم لیم فاعله را هم شامل باشد زیرا که خود نزد بعضی نحا در تعریف فاعل داخل است باید دانست که در جائیکه فاعل فعل واضح نباشد اسناد آن فعل بجانب مصدرش نمایند چنانکه در آیه کریمه ثم بداهم من بعد ما را و الآیات یا بداهم بر تقدیر می کنند ای ظاهر شد برائے شان را می و ازین جاست در تسلسل از مصنوعات مصنفین است بمعنی دارالدور و تسلسل التسلسل ای واقعا چنین ذکر کرده اند بعضی محققین ۱۲ فل چنانکه گذشته از دلیل در حذف مفعول علت پس یاد کن ۱۲ ش ف متعلق کانتة محذوف صفت اول ۱۲ عه ترکیب همه بملاحظه ما سبق ظاهر ۱۲ -

المفعول به ايضاً مثل ضرب زيد عمراً ولا يجوز تقديم

الفاعل على الفعل بخلاف المفعول فان تقديمه عليه جائز

ولا يجوز حذف الفاعل بخلاف المفعول فان حذفه

جائز نحو ضرب زید والثانی المصدر وهو اسم حدث

اشتق منه الفعل وانما سمي مصدر الصدور والفعل عنه

فيكون محذوفه قال البصريون ان المصدر اصل والفعل
 اسم راجع بمصدر ١٢ خبر ١٢
 جملة مفعول يامقوله ١٢
 اسم ان يعطف ١٢

فرع لا استقلاله بنفسه وعدم احتياجه الى الفعل بخلاف

الفعل فانه غير مستقل بنفسه ومحتاج الى الاسم

۱۵ چون ز محشری در آیه کریمه کل اولئک کان عنہ مسئولا عنه را فاعل مسئولا گفته شد که این شاید مذهب کوفیه است که مجوز تقدیم فاعل اند
بخلاف مفعول ۱۲ ۱۵ قوله وحذف فاعل نزد جمهور جائز نیست و کسائی در باب تنازع اجازت داده بخلاف مفعول الشرح ۱۲ ۱۵ اشتقاق در لغت بمعنی گرفتن
کلمه از کلمه و در اصطلاح یافتن مناسبت میان دو لفظ در لفظ و معنی و آن بر سه نوع است یک اشتقاق صغیر و آن مناسبت دو لفظ است در حرف و ترتیب چوں ضرب
از الضرب دم کبیر و آن مناسبت در لفظ است در حروف نه در ترتیب مثل جبذ از الجذب سوم اشتقاق اکبر و آن مناسبت در لفظ در میان مخرج باشد مانند نعت از
النعت و درین جا قسم اول مراد است ۱۲ کذا فی المراح ۱۲ ۱۵ بر اصح قولین و این رائے بصوبین است و دلیل شان ۱۲ است که هر فرع که ساخته شود از اصل لائق است
اینکه زیاده باشد درواز آنچه در اصل باشد مثل دروازه که از آبنوس و انگشتری که از سیم بود و همین است حال فعل که در ویکی از از منہ سه گانه بر نسبت مصدر زیاده بود
کوفیه باصلیت فعلی استدلال کرده اند باین طریق که فعل حال مصدر می شود مثل فعدت قعودا و عامل قبل معمول می باشد و رقی گفته که مغالطه است زیرا که قول
شان که عامل قبل معمول می باشد بمعنی اینکه اصل در وقت عمل این است که عامل بر لفظ معمول مقدم می باشد و نزاع درین است که وضع او غیر مقدم بر فعل است
پس بر دیگرے از کجا معلوم شد ۱۲ کذا فی المنہل ۱۲ ۱۵ مَثَلُ زَيْدٍ أَضْرَبْتُ ۱۲ ۱۵ قوله و هو اسم حدث آه و او حرف عطف هو مبتدا اسم مضاف
بامضاف الیه حدث موصوف اشتق فعل ماضی مجهول از اشتقاق بمعنی گرفتن کلمه از کلمه من حرف جار ه ضمیر واحد مذکر غائب راجع بجانب اسم محلا مجرور
متعلق اشتق و الفعل مفعول مالم لیسیم فاعله و متعلق جمله فعلیه خبریه گشته صفت شد موصوف با صفت خبر مبتدا با خبر جمله اسمیه خبریه معطوفه گردید ۱۲ -
فل ضمیر واحد مذکر غائب راجع بفعل ۱۲ -

وقال الكوفيون ان الفعل اصل والمصدر فرع لاعلال

مضاف مضاف اليه مجرور ۱۲

المصدر باعلاله وصحته بصحته نحو قام قيا ما وقاوم

قوا ما اعل قيا ما بقلب الوا وفيه ياء لقلب الوا والفاء في

قام وصح قوا ما الصحة قاوم ولا شك ان دليل البصريين

تركيبش از تركيب ما قبل ظاهر ۱۲

يدل على اصالة المصدر مطلقا ودليل الكوفيين يدل

على اصالة الفعل في الاعلال فلا تلزم منه اصالة مطلقا

مفعول يا حال ۱۲

فاعل ۱۲

متعلق اصالة مصدر ۱۲

ولو كان هذا القدر يقتضى الاصالة يلزم ان يكون

له وكوفيان می گویند که مصدر از ان نامند که مصدر اصل از فعل است پس ظرف بمعنی مفعول باشد چنانچه و مشرب عذب ای مشروب و بصریان این را از مجاز و مبالغه شمارند چون جری النهر چه جاری آب است نه نهرا که از ان المراح ۱۲ ۵۲ قوله ولا شك الخ تقدیر عبارت لا شك موجود فی ان دلیل البصریین آه و او حرف عطف لا برای نفی جنس شك اسم ان بالفتح حرف مشبه بفعل اسم منصوب و خبر مرفوع میخواید دلیل مضاف بسوئی البصریین اسم يدل فعل مضارع معروف به ضمیر واحد مذکر غائب در مستتر راجع بجانب دلیل فاعل علی حرف جار اصالة مضاف بجانب المصدر ذو الحال با مطلقا حال مجرور جار با مجرور متعلق فعل وفعل با فاعل متعلق جمله فعلیه خبریه خبر ان شدن با اسم و خبر بتاویل مفرد مجرور جار مقدّر که لفظی باشد و جار با مجرور متعلق موجود مقدّر و او با متعلق خبر لا با اسم و خبر جمله اسمیه خبریه معطوفه شد ۱۲ که از ان الشرح ۵۳ قوله ولو كان هذا القدر آه و او حرف عطف لو حرف شرط برای ماضی اگر چه بر مضارع رود برای انتفاع ثانی باشد بسبب انتفاع اول دو جمله را میخواید کان فعلی از افعال ناقصه مقتضی اسم مرفوع و خبر منصوب هذا اسم اشاره بمعنی اشی و انبه با مشار الیه القدر اسم کان یقتضی فعل مضارع معروف و به ضمیر واحد مذکر غائب راجع بجانب هذا القدر در مستتر فاعل الاصلالة ذو الحال با مطلقا حال مفعول به فعل با فاعل و مفعول به جمله فعلیه خبریه گشته خبر شد کان با اسم و خبر جمله فعلیه خبریه خبریه گردیده شرط شد یلزم فعل مضارع معروف ان حرف ناصب فعل مضارع یكون فعلی از افعال ناقصه اسم مرفوع و خبر منصوب میخواید یعود ذو الحال با حرف جار الیاء مجرور متعلق ثابتاً مقدر و او حال ذو الحال با حال معطوف علیه و او حرف عطف اگر م ذو الحال متکماً حال با حرف جار الهمزة مجرور متعلق ثابتاً مقدر و آن حال بعد حال از اگر م درین صورت حال مرادف باشد یا حال است از ضمیر که در متکماً است راجع بجانب اگر م برین تقدیر حال متداخل باشد و حال مرادف آنکه از یک ذو الحال دو حال باشد و حال متداخل آنکه از ضمیر ذو الحال که در حال آن بود حال باشد الحاصل ذو الحال با حال خود معطوف معطوف علیه با معطوف اسم یكون و اصلاً خبر یكون با اسم و خبر جمله فعلیه خبریه خبریه بتاویل مفرد فاعل فعل شد فعل با فاعل جمله فعلیه خبریه گشته جز اگر دید شرط با جزا جمله شرطیه معطوفه گشت و عطف باقی الا مثله بر بعد فر عابراً اصلاً از قبیل عطف بر دو معمول مختلف باشد ۱۲ حل ۵۵ اعل قیا ما بقلب الوا و اعل فعل ماضی مجهول از اعلال بمعنی تغیر دادن حرف علت برای تخفیف قیاماً محلاً مرفوع مفعول مالم لیم فاعله با حرف جار قلب مصدر مضاف بجانب الوا و که فاعل او ست فی حرف جار ه ضمیر واحد مذکر غائب متصل محلاً مجرور متعلق بالقلب و یاء مفعول به مصدر با فاعل که مضاف الیه است و متعلق و مفعول به مجرور جار با مجرور متعلق اعل لام حرف جار قلب مصدر مضاف بجانب الوا و که فاعل است و الف مفعول به فی حرف جار با قام محلاً مجرور متعلق بقلب مصدر و او با فاعل و مفعول به متعلق مجرور جار با مجرور متعلق بفعل فعل با مفعول مالم لیم فاعله و متعلقات جمله فعلیه خبریه مبنیه گشت ۱۲ حل

يَعْدُ بِالْيَاءِ وَ أَكْرَمُ مُتَكَلِّمًا بِالْهَمْزَةِ أَصْلًا وَ بَاقِيَ الْأَمْثَلَةِ فِرْعَاوُ

جمله فعلیه ۱۲

لَا قَائِلَ بِهِ أَحَدٌ أَعْلَمُ أَنَّ الْمَصْدَرَ يَعْمَلُ عَمَلَهُ

مفعول مطلق يعمل ۱۲

جمله مفعول به خبر ۱۲

فاعل ۱۲

متعلق فعل ۱۲

فَإِنْ كَانَ فَعْلُهُ لَا زِمًا فَيَرْفَعُ الْفَاعِلُ فَقَطْ مِثْلَ أَعْجَبَنِي

مفعول به ۱۲

ضمير فاعل ۱۲

شرط ۱۲

قِيَامُ زَيْدٍ وَأَنْ كَانَ مُتَعَدِّيًا فَيَرْفَعُ الْفَاعِلُ وَيَنْصَبُ

خبر ۱۲

شرط ۱۲

مضاف بامضاف اليه فاعل ۱۲

الْمَفْعُولُ نَحْوَ أَعْجَبَنِي ضَرْبُ زَيْدٍ عَمْرًا فَزَيْدٌ فِي الْمَثَالَيْنِ

فعلیه جمله مثل سابق ۱۲

مَجْرُورٌ لِفَتْحِ الْأَضَافَةِ الْمَصْدَرُ إِلَيْهِ وَمَرْفُوعٌ مَعْنَى لَدُنْهُ

مفعول ۱۲ مضاف اليه ۱۲

متعلق اضافة ۱۲

خبر معطوف ۱۲

فَاعِلٌ وَهُوَ عَلَى خَمْسَةِ أَنْوَاعٍ أَحَدُهَا أَنْ يَكُونَ مُضَافًا

جمله بتاویل مفرد خبر ۱۲

مبتدا ۱۲

متعلق محذوف خبر ۱۲

مبتدا على مصدر ۱۲

إِلَى الْفَاعِلِ وَيَذَكَّرُ الْمَفْعُولُ مَنْصُوبًا كَالْمَثَالِ الْمَذْكُورِ

نائب فاعل ۱۲

فعل مجهول ۱۲

متعلق خبر ۱۲

ثَانِيهَا أَنْ يَكُونَ مُضَافًا إِلَى الْفَاعِلِ وَلَمْ يَذَكَّرْ الْمَفْعُولُ نَحْوَ

تركيب مثل سابق ۱۲

۱۵ زیرا که مصدر بتقدير فعل است با حرف مصدر ے پس عمل نمیکند هرگاه متاخر باشد زیرا که مصدر وقت عمل فعل مقدر با حرف مصدر باشد و حرف مصدر حرف موصول است و معمول مصدر در حقیقت معمول فعل است که او صله حرف است و معمول و صله مقدم بر موصول نمی باشد مگر وقتی که معمول مصدر ظرف باشد درین صورت با وجود تاخر مصدر عمل می نماید زیرا که ظرف را راجع فعل نیز معمول بودن کافی بود تا اینکه بعضی گفته اند که در ظرف ضمیر مصدر عمل می نماید و این برخلاف جهل است مثل و ما هو عنها بالحديث الرجم که عنها باضمیر ے که راجع بجانب تحریث و از سیاق کلام مفهوم میشود علاقه دارد ای و ما تحدیثی عنها بالحديث الرجم و راء جماعت این است که در منع تقدیم معمول مصدر که در حقیقت فعل است با حرف مصدر ے در میان ظرف و غیر او فرقی نیست و آنکه برخلاف وارد است و او را بر حذف عامل مقدم بر ظرف تاویل میکنند نیز مصدر عامل نمیشود و وقتی که مصغر باشد بجهت زوال مصدر از صیغه اصلی و شکست معنی بعلت تصغیر ابن مالک گفته که بهمین جهت مصدر مجموع بجمع تکثیر عامل می باشد اگر چه صورت اصلی بسبب تکثیر زائل شد لیکن معنی باقی است بلکه بجهت جمعیت متضاعف است و این مسئله فیست جماعت بجواز قائل شدن و بقول عرب استدلال آوردند ترکته بملا جس بقرا و لاد باملا جس جمع ملجس بمعنی لیسیدن است و دیگر بجانب منع رفتن کذا فی الرضی ۱۲ -

عجبت من ضرب زيد وثالثها ان يكون مضافا الى
متعلق بعجت ۱۲

المفعول حال كونه مبنيا للمفعول القائم مقام الفاعل

نحو عجبت من ضرب زيد اي من ان يضرب زيد و
متعلق بعجت ۱۲ جملة تفسير ۱۲ فعل مجهول ۱۲

رابعها ان يكون مضافا الى المفعول ويذكر الفاعل مرفوعا
تركيبش ظاهر ۱۲ حال ۱۲

نحو عجبت من ضرب اللص الجلاد وخامسها ان يكون
مفعول مضاف اليه ۱۲ فاعل مصدر ۱۲

مضافا الى المفعول ويحذف الفاعل نحو قوله تعالى لا
جملة معترضة ۱۲

يسأم الانسان من دعاء الخير اي من دعائه الخير اعلم
فعل ۱۲ نفي گذارد آدمي از طلب نكوي ۱۲

ان هذه الصور جارية في مصدر الفعل المتعدي واما
اسم اشاره مشار اليه اسم ان ۱۲ متعلق جارية ۱۲

في مصدر الفعل اللازم فصورة واحدة وهي ان يضاف
متعلق محذوف خبر مقدم در صورت شرط ۱۲ مبتدا موصوفه در صورت خبر ۱۲ خبر بتاويل مفرد ۱۲

الى الفاعل نحو اعجبني قعود زيد و فاعل المصدر
مبتدا ۱۲

اي قوله وثالثها ان يكون اه واد حرف عطف ثالث مضاف بجانب باضمير واحد مؤنث غائب مبتدا وان ناصب فعل مضارع يكون فعل از افعال ناقصة
مقتضى اسم مرفوع وخبر منصوب به وضمير واحد مذكر راجع بسوي مصدر درو مستتر ذو الحال مضافا اسم مفعول الى حرف جار المفعول مجرور متعلق مضافا واد
خبر حال مضاف كون مصدر فعلة از افعال ناقصة اسم مرفوع وخبر منصوب مثل فعل خود ميخواهد ومضاف بجانب ضمير واحد مذكر غائب كه اسم اوست
مبنيا اسم مفعول لام حرف جار مفعول موصوف القائم اسم فاعل مفعول فيه لقائم واد با مفعول فيه صفت موصوف با صفت مجرور
جار با مجرور متعلق خبر كون واد با اسم وخبر مضاف اليه حال ذو الحال باحال اسم يكون واد با اسم وخبر جملة فعلية خبرية بتاويل مفرد خبر مبتدا با خبر جملة
اسمية خبرية معطوفة گردید ۱۲ -

لا يكون مستترا ولا يتقدم معموله عليه والثالث اسم
جمله خبر ۱۲ جمله صفت ۱۲ مبتدا ۱۲ خبر ۱۲

الفاعل وهو كل اسم اشتق من فعل لذات من قام
متعلق اشتق ۱۲ موصول ۱۲

به الفعل وهو يعمل عمل فعله كالمصدر فان كان
صلة ۱۲ فاعل ۱۲ مبتدا ۱۲ جمله خبر ۱۲ متعلق يعمل ۱۲

مشتقا من الفعل اللازم فيرفع الفاعل فقط مثل زيد
تركيب او بالاگذشت ۱۲ مبتدا ۱۲

قائم ابوه وان كان مشتقا من الفعل المتعدي فيرفع
خبر ۱۲

الفاعل وينصب المفعول به ايضا مثل زيد ضارب غلامه
جمله خبر ۱۲ مبتدا ۱۲ فاعل ۱۲

عمرو او شرط عمله ان يكون بمعنى الحال
مفعول به ۱۲ مبتدا ۱۲ خبر بتاويل مفرد ۱۲

او الاستقبال وانما اشترط باحد هما ليكمل مشابهته

بالفعل المضارع لانه لما كان مشابها بالفعل المضارع

له بدانه اسم فاعل واسم مفعول باوصف مشابهت بافعل از روت لفظ ومعنى جائز نیست که ابتداء در فاعل و مفعول مثل فعل عمل کنند زیرا که طلب فاعل و مفعول و عمل در آنها خلاف وضع اینها است زیرا که اینها برای ذاتیکه متصف بامصدر باشند موضوع اند و آن مصدر با قائم با آن ذات یا واقع بر آن بود و ذاتیکه حال او چنین باشد فاعل و مفعول را چه گونه خواهد لهذا برای عمل او از شرط ضرور باشد یا برای قوت به سبب ذکر چیزی قبل اینها که از روت و وضع بسوئے او محتاج هستند و آن چیزی است که آن هر دو را مخصوص سازد و مثل رجل ضارب و رجل مضروب و برای قوت به سبب آمدن اینها پس حروفیکه او بفعل اولی باشد مثل حرف نفی و حرف استفهام و مبتدا خواه بالفعل باشد خواه در اصل بود مثل زید ضارب اخوه و کان زید ضارب با اخوه و ظننتک ضارباً اخاک و ان زید ضارب غلاما و ابن مالک گفته که وقت بودن اسم فاعل خبر مبتدا و حال نیز معتمد بر موصوف بود لیکن موصوف مقدار است درین قول تکلف است خصوصاً در وقتیکه حال نبود ۲ کذا فی الرضی ۳ قوله لانه لما کان آه لام حرف جار ان حرف مشبه بالفعل اسم منصوب و خبر مرفوع میخوابد هو ضمیر واحد مذکر غائب متصل راجع بجانب اسم فاعل اسم لما از کلمه مجاز است غیر جازم فعل مضارع بر دو جمله که اول شرط باشد و دوم جزا می رود کان فعله از افعال ناقصه مقتضی اسم مرفوع و خبر منصوب هو ضمیر واحد مذکر غائب راجع بجانب اسم فاعل در مستتر اسم مشابها اسم فاعل با حرف جار با مجرور بالفعل موصوف المضارع صفت متعلق مشابها با حرف جار با حسب مضاف بجانب اللفظ متعلق مشابها مذکور فی حرف جار عدد مضاف بجانب الحروف معطوف علیه و او حرف عطف الحركات معطوف و همچنین (بقیه حاشیه ص ۵۷ پر و کجین)

15/5/71

۱۱۲ ای جیٹنڈ

فـاـلـےـ

اللام بمعنى الذي ١٢

مفعول بہ

جملہ فعلیہ ۱۲

فاعل ضارب ۱۴

موصوف ۱۲

جملہ صفت ۱۲

فعل با فاعل ۱۲

فاعِل رَاكِبًا ۱۲

۱۲۔ متعلق متلباً محذوف خبر کیون ۱۲ حمد -

۲ صفت بحال متعلق موصوف ۱۲ -

۱۲

فقد فی اسم الفاعل احد الشرطین المذكورین فلا یعمل
فاعل فقد ۱۲
 که بودن او در معنی حال و استقبال اعتماد بر یکی از امور مذکوره باشد ۱۲

اصلا بل یكون حينئذ مضافا الى ما بعده مثل مررت
از نسبت تمیز است ۱۲ بمعنی هیچ وجهی عمل نخواهند کرد ۱۲ خبر یکنون ۱۲ مفعول فیہ موصولہ ۱۲

بزید ضارب عمر وامس وان کان اسم الفاعل معرفا
روز گذشته ۱۲ شرط ۱۲

باللام یعمل فی ما بعده فی کل حال سواء کان بمعنی
متعلق یعمل جمله جزا ۱۲

الماضی او الحال او الاستقبال و سواء کان معتمدا علی
ترکیبش از سوار کان الخ که قبل او است ظاهر است ۱۲

احد الامور المذكورة او غیر معتمد مثل الضارب
 عمر و الان او امس او غدا هو زید اعلم ان اسم

۱۵ و این همه که مذکور شد نزد بصیرتین است و نزد کوفیه و انخفش پس تعبیر اعتماد برین اشیا مذکور عمل می نمایند و درین هنگام برای ماضی بود و اضافت بسوئے مفعول واجب گردد مثل زید ضارب عمر و امس کسائی گفته که اضافت واجب نیست زیرا که نزد او اسم فاعل عامل است خواه بمعنی ماضی است خواه حال و استقبال اگر چه ماضی است لیکن مراد از وحاکیت حال است و اگر برای اسم فاعل معمول دیگر باشد سوائے معمولی که اسم فاعل بجانب او مضاف است در ختم کلام مقدر است منصوب بود مثل زید معطی عمر و درهما امس درین جا منصوب است با عطی مقدر زیرا که هرگاه گفته شد زید عطا کننده عمر و است پس گفته شد ما عطا ده یعنی زید چه چیز عطا کرد عمر و پس گفته شد درهما ای اعطا ده درهما یعنی عطا کرد و درهم ۱۲ ترکیب قوله سواء آه مبتدا کان فعله از افعال ناقصه مقضی اسم مرفوع و خبر منصوب هو ضمیر واحد مذکر غائب راجع بجانب اسم فاعل در مستتر اسم با حرف جار معنی مضاف الماضی که معطوف علیه است و او الحال و او الاستقبال معطوف و مضایف و مضاف باضا الیه مجرور جار با مجرور متعلق ثابتاً مقدر و او با متعلق خبر کان با اسم و خبر جمله فعلیه خبر یگشته خبر شد مبتدا با خبر جمله اسمیه خبریه مبنیه گشت درین صورت عائد در خبر تفسیر بودن خبر است مرئوس را و اگر قوله کان بمعنی الماضی آه بتاویل کونه للماضی آه مبتدا مؤخر گویند و سواء را خبر او برای تقدیر احتیاج بجانب عائد نخواهد افتاد و نزد بعضی جمله که بعد سوار واقع است بمنزله شرط است و سوار درین صورت خبر مبتدا محذوف است که فالامور الثلاثة باشد و مجموع مبتدا و خبر جزا و لفظ سواء چونکه مصدر بمعنی اسم فاعل لهذا بلحاظ مبتدائی مجموع بودنش ضرور نیست تقدیر عبارت اینکه ان کان اسم الفاعل بمعنی الماضی او الحال او الاستقبال فالامور الثلاثة سواء ای مستوی و مختار شارح رضی اینکه خبر مبتدائی محذوف است و جمله که بعد سواء واقع است بیان است مرئوس را ای الامور الثلاثة سواء مستوی و همی کونه بمعنی الماضی او الحال او الاستقبال و این احسن است زیرا که برین تقدیر قلت حذف است به نسبت صورت ثالث درین صورت بمعنی الماضی آه جمله مبنیه خواهد بود ۱۲ قوله اعلم ان اسم الفاعل آه اعلم فعل امر حاضر انت ضمیر واحد مذکر حاضر در مستتر فاعل ان بالفتح حرف مشبه بالفعل اسم منصوب و خبر مرفوع میخوابد اسم مضاف بجانب الفاعل که موصوف است بالموضوع اسم مفعول لام حرف جار المبالغة مجرور متعلق الموضوع کاف حرف جار ضارب مجرور معطوف علیه باضروب و مضارب معطوف ذو الحال با حرف جار با معنی مضاف بجانب کثیر که مضاف است بجانب الضرب مجرور متعلق ثابتاً مقدر و همچنین قول او علامه و عظیم خا الحال با حال و بمعنی کثیر العلم متعلق ثابت مسطور حال و بهمین نهج حذر بمعنی کثیر الحذر بواسطه حرف عطف مجرور جار الحال ثابتاً مقدر با متعلق حال ذو الحال با حال مجرور جار با مجرور متعلق الموضوع و او با متعلق صفت اسم و بهمین جهت (بقیه عایشه ص) پرده بکھیں

الفاعل الموضوع للمبالغة كضرب وضروب ومضرب

بمعنى كثير الضرب وعلامة وعليه بمعنى كثير العلم و

حذر بمعنى كثير الحذر مثل اسم الفاعل الذي ليس
بفتح اول وكسر ثاني ١٢

للمبالغة في العمل وان زالت المشابهة اللفظية بالفعل
متعلق بزالت ١٢

لكنهم جعلوا ما فيها من زيادة المعنى قائما مقام ما زال
ضمير اسم ١٢ جملة خبرية ١٢ مفعول اول جعلوا ١٢ بيانية ١٢ مفعول دوم جعلوا ١٢ جملة صلة ما ١٢

من المشابهة اللفظية ورابعها اسم المفعول وهو كل

اسم اشتق لذات من وقع عليه الفعل وهو يعمل عمل فعله
مضاف اليه ١٢

المجهول فيرفع اسما واحدا بانه قائم مقام فاعله وشرط عمله
متعلق فيرفع ١٢ مفعول ١٢

(بقية حاشية ص) الموضوع به نصب خوانده میشود وموصوف كه اسم الفاعل باشد صفت اسم آن مثل مضاف اسم مضاف اليه مضاف بالفاعل مضاف اليه معطوف
الذی اسم موصول ليس فعلة از افعال ناقصة مقتضى اسم مرفوع وخبر منصوب هو ضمير واحد مذکر غائب راجع بجانب اسم فاعل المبالغة وفي العمل هر دو جار با مجرور اول متعلق
ثابتا مقدر واو خبر ليس وليس با اسم وخبر جملة فعلية خبرية صلة شد موصول با صله صفت موصوف كه الفاعل باشد با صفت مضاف اليه مضاف با مضاف اليه ومتعلق
خبر ان با اسم وخبر جملة اسمية خبرية بتاويل مفرد مفعول به فعل با فاعل ومفعول به جملة فعلية انشائية معطوفة شد ١٢ حل ف تركيب بهم مثل آن است كه پیش ازین گذشت
(حاشیه صفحه هذا) ١٢ قوله الذی ليس الخ صفة قوله مثل كه مضاف بجانب معرف بلام است نیست زیرا كه قطع نظر از فساد معنى لفظ مثل چونكه تو غل
در ابهام دارد اگر چه مضاف باضافت معنوی بجانب معرف بود معرف میشود بلکه دائما نكره باشد و اسم موصول با صله صفت الفاعل خواهد شد و تقریر فساد یعنی مستغنی
از بیان است ١٢ ١٢ قوله شرط عمله كونه الخ واو حرف عطف شرط مضاف بجانب عمل كه مضاف است بجانب ضمير واحد مذکر غائب راجع بجانب اسم مفعول
مبتدا كونه مصدر فعل ناقص اسم مرفوع وخبر منصوب مثل فعل خود میخواهد ومضاف است بسوئی ضمير واحد مذکر غائب كه عائد بسوئی اسم مفعول واسم او ست با حرف
جار معنى مضاف بجانب الحال كه معطوف عليه است والاستقبال كه معطوف او ست مجرور جار با مجرور متعلق ثابتا مقدر واو خبر كونه وكون با اسم وخبر خبر مبتدا بالخبر
جملة اسمية خبرية معطوفة شد وبجنيين قول او واعتماد آه واو حرف عطف اعتماد مصدر مضاف بجانب ضمير واحد مذکر غائب راجع بجانب اسم مفعول كه فاعل است
على حرف جار المبتدا مجرور متعلق اعتماد مذكوره وبجنيين كاف حرف جار با اسم موصول فی حرف جار با اسم مضاف بسوئی الفاعل مجرور متعلق ثبت مقدر كه هو ضمير
فاعل دروستر پس فعل با فاعل ومتعلق جملة فعلية خبرية شده صله گشت موصول با صله مجرور جار با مجرور متعلق اعتماد مسطور واو با متعلقات ومضاف
باعتبار عطف خبر مبتدا مرقوم است كه شرط جملة باشد ١٢ حل -

کونه بسعنی الحال او الاستقبال واعتماداً على المبتدأ كما

في اسم الفاعل مثل زيد مضروب غلامه الان او غداً او

الموصول نحو المضروب غلامه زيد او الموصوف مثل

جاءني رجل مضروب غلامه او ذي الحال مثل جاءني

زيد مضروباً غلامه او حرف النفي والاستفهام مثل ما

مضروب غلامه و امضروب غلامه واذا انتفى فيه احد

الشرطين المذكورين^ف ينتفى عمله^{جزا ۱۲} وحينئذ يلزم اضافته^{متركيبة غير مرة ۱۲}

الى ما بعده واذا دخل عليه^ه الالف واللام يكون مستغنياً^{اسم مفعول ۱۲}

عن الشرطين في العمل مثل جاءني المضروب غلامه

له واسم فاعل عمل فعل مي كذا اگر چه مؤخر باشد باشد از معمول مثل انازيد اضارب يا اسم فاعل مقدر بود نحو اضارب يا برائے مبالغه مثل زيد شراب العسل يا مثني مثل الزيدان ضاربان عمرو يا مجموع بجمع سلامت يا بجمع مكسر مثل الزيدون ضاربون العمرو وضارب خالداً وحذف نون تشنيه جمع باعمل ودخول لام موصول برائے تخفيف از طول صله جائز است مثل هما الضاربان زيد او هم الضاربون عمرو برائے فعل اسم فاعل از مرفوع ظرف وحال ومفعول مشتق اقتران استقبال شرط نيست زيرا كه برائے عمل رفع در ظروف ادني مشابهت با فعل كافي است وحال مثل ظرف است در معنى مفعول مطلق عين مصدر راست كه اسم فاعل متضمن اوست پس برائے اوقات اختصاص است با اسم فاعل ۱۲ كذا في المنهل ۱۲ تركيب ۲هـ قوله اذا دخل عليه الالف آه واد حرف عطف اذا از ظروف مبنيه متضمن معنى شرط دخل فعل ماضى معروف على حرف جاره ضمير واحد مذكر غائب محلاً مجرور متعلق دخل الالف واللام معطوف عليه ومعطوف فاعل فعل با فاعل ومتعلق جمله فعليه خبر بشرط شديكون فعلى از افعال ناقصه مقتضى اسم مرفوع وخبر منصوب هو ضمير واحد مذكر غائب در مستتر اسم مستغنياً اسم فاعل عن حرف جار الشرطين مجرور متعلق مستغنياً في حرف جار العمل مجرور متعلق مستغنياً مسطور مستغنياً كذا بامتلاقات خبر يكون باسم وخبر جمله فعليه خبريه گردیده جزا شد شرط با جزا جمله شرطيه معطوفه گردید جل ۱۲ ف۱ كه يکے بودش بمعنى حال يا استقبال است وديگر اعتماد او بر يکے از امور ششگانه ۱۲ ف۲ همان هر دو شرط كه اکنون مذکور شد ۱۲ -

وخامسها الصفة المشبهة وهي مشابهة باسم الفاعل في

مبتدأ ١٢ خبر ١٢

التصريف وفي كون كل منهما صفة مثل حسن حسان

موصوف ١٢ متعلق محذوف صفت ١٢

حسنون حسنة حسنان حسنات على قياس ضارب

متعلق محذوف خبر مبتدأ محذوف ١٢

ضاربان ضاربون ضاربة ضاربتان ضاربات وهي

مشتقة من الفعل اللازم دالة على ثبوت مصدرها

٢٢

لفاعلها على سبيل الاستمرار والدوام بحسب الوضع

وتعمل عمل فعلها من غير اشتراط زمان لكونها

خبر متضمن جزأ ١٢

بمعنى الثبوت واما اشتراط الاعتماد فمعتبر فيها لا

مبتدأ متضمن معتمد شرط ١٢

له قوله صفت مشبهة اسم است كه از فعل لازم مشتق است برائے ذاتيكه آن فعل لازم قائم با دوست بر معنی ثبوت وصيغها تے صفت مشبهة سماعی اندرو قیاس را مجال نیست لیکن هرگاه از الوان یا عیوب باشد بر وزن افعّل از روتے قیاس آید مثل ابيض واسود واعور واعی ١٢ کذا فی المنہل ١٢ تے ترکیب قوله وہی مشتقة من الفعل آه واو حرف عطف ہی مبتدأ مشتقة اسم مفعول من حرف جار الفعل موصوف باللازم صفت مجرور جار با مجرور متعلق مشتقة واو خبر اول دالة اسم فاعل از دلالت كه معنی لزوم علم معنی از علم لفظ است علی حرف جار ثبوت مصدر و مضاف بجانب مصدر كه مضاف است بجانب ضمیر واحد مؤنث غائبه لام حرف جار فاعل مضاف بجانب ضمیر واحد مؤنث غائبه مجرور جار با مجرور متعلق ثبوت علی حرف جار سبیل مضاف بجانب الاستمرار كه معطوف علیہ است والدوام معطوف مجرور جار با مجرور متعلق ثبوت مذکور با حرف جار حسب مضاف بسوئی الوضع مجرور جار با مجرور متعلق ثبوت مسطور ثبوت مرقوم بامضاف الیه ومتعلقات مجرور جار با مجرور متعلق دالة كه خبر ثانی مبتدأ است مبتدأ با هر دو خبر جملة اسمیه خبریه معطوفه شد ١٢ قوله وتعمل عمل فعلها آه واو حرف عطف تعمل فعل مضارع معروف وہی ضمیر واحد مؤنث غائبه راجع بجانب الصفة المشبهة در مستتر فاعل عمل مضاف بجانب فعل كه مضاف است بسوئی ضمیر واحد مؤنث غائبه وعائد بسوئی صفت مشبهة یعنی لفظ عمل بامضاف الیه مفعول مطلق شدن من حرف جار غیر مجرور مضاف بجانب اشتراط كه مضافا است بسوئی زمان جار با مجرور متعلق فعل لام حرف جار كون مصدر فعل ناقص اسم مرفوع وخبر منصوب میخا اهد مضاف بجانب ضمیر واحد مؤنث غائبه كه اسم اوست با حرف جار معنی مجرور و مضاف بسوئی ثبوت جار با مجرور متعلق ثابتاً مقدر گشته خبر كون با اسم وخبر مجرور متعلق فعل با فاعل ومفعول مطلق بمتعلقات خود جمله فعلیه خبریه معطوفه گشت ١٢ حل ف ل همه متعلقات مشابه اند ١٢ شس -

ان الاعتماد على الموصول لا يتأتى فيها لان اللام الداخلة
مستثنى منه محذوف اسم ان ١٢
جمله خبر ١٢
سكنه انى المنتخب ١٢
تاتى حاصل شدن ومهبيا شدن كار ١٢

عليها ليست بموصول بالاتفاق وقد يكون معمولها منصوبا
اسم يكون ١٢
خبر يكون ١٢

على التشبيه بالمفعول في المعرفة وعلى التمييز في النكرة
متعلق تشبيه ١٢
متعلق خبر ١٢

ومجرور على الاضافة وتكون صيغة اسم الفاعل قياسية
اسم مضاف ١٢
مضاف اليه ١٢
خبر ١٢

وصيغها اسماعية مثل حسن وصعب وشديد وسادسها
مبتدا ١٢
خبر ١٢

المضاف كل اسم اضعف الى اسم اخر فيجر الاول الثانى

مجردا عن اللام والتنوين وما يقوم مقامه من نونى

له فصل در میان معرفه ونكره مذهب بصريين است وكوفيين در نكره هر دو نصب بنا بر تميزى گویند از يرا كه از تميز معرفه باك ندارند و بعض نحا مى گویند نصب هر دو جمع بنا بر تشبيه بمفعول به است و اين قول جيد نيست زيرا كه قول تشبيه بالمفعول در معرفه بنا بر ضرورت بود و هر گاه نصب بنا بر تميز در نكره كه وجه جارى بر قياس است ممكن باشد پس ضرورتى نيست كه نصب بنا بر تشبيه بمفعول گفته شود ١٢ كذا فى المنهل ١٢ عه قوله وسادسها آه واو حرف عطف سادس مضاف بجانب ضمير واحد مؤنث غائبه راجع بسوئى عوامل قياسيه مبتدا كل مضاف با اسم مضاف اليه موصوف اضعف فعل ماضى مجهول هو ضمير واحد مذكر غائب راجع بجانب اسم مفعول مالم لسم فاعله الى حرف جار با مجرور كه اسم موصوف واخر صفت او ست متعلق فعل بالمفعول مالم لسم فاعله و متعلق جمله فعلية خبريه صفت شد موصوف با صفت مبتدا متضمن معنى شرط فابراى جزايجر فعل مضارع معروف الاسم موصوف بالاول صفت ذوالحال و فاعل الثانى مفعول به مجرد اسم مفعول عن حرف جار اللام معطوف عليه واو حرف عطف التنوين معطوف و بچينى واو حرف عطف ما اسم موصول يقوم فعل مضارع معروف و هو ضمير واحد مذكر غائب در مستتر راجع بجانب المقدم مضاف با مضاف اليه كه ضمير واحد مذكر غائب راجع بجانب تنوين است مفعول فيه من حرف جار نونى كه در اصل نونين بود نون بسبب اضافت افتاد مضاف بجانب التثنيه والجمع مضاف اليه باعتبار حرف عطف با مضاف اليه مجرور جار با مجرور متعلق يقوم واو با فاعل ومفعول فيه و متعلق جمله فعلية خبريه صله شد موصول با صله معطوف ومعطوف عليه با معطوفات مجرور جار با مجرور متعلق بمجرد واو متعلق ذوالحال كه الاسم الاول باشد با حال فاعل لام حرف جار اجل بفتح اول وسكون ثنائى بمعنى برائى مجرور كه مضاف است بجانب الاضافه جار با مجرور متعلق بفعل فعل با فاعل ومفعول و متعلق جمله فعلية خبريه قائم مقام جزا مبتدا با خبر جمله اسميه خبريه گرديده باز خبر شد مبتدا كه سادسها باشد و با خبر كه جمله است جمله اسميه خبريه معطوفه گرديده ١٢ حل عه قوله كل اسم آه بايد دانست كه هر مبتدا كه متضمن معنى شرط باشد آمدن فابر جزاء صحيح بود و آن مبتدا كه متضمن معنى شرط است يا اسم موصول است كه صله او فعل بود يا ظرف يا نكره موصوفه است كه صفت او يكى از فعل ظرف آيد مثل الذى ياتينى او فى الدار فله در هم وكل رجل ياتينى او فى الدار فله در هم ١٢ ف مضاف اليه مضاف ١٢ -

التثنية والجمع لأجل الإضافة^{١٢} والإضافة^{١٢} أما بمعنى^{١٢}
 جملة خبر متضمن بمعنى جزءا كـ مقدم است بشرط^{١٢}

اللام المقدرة أن لم يكن المضاف إليه من جنس^{١٢}
 شرط مؤخر^{١٢}

المضاف ولا يكون ظرفا له مثل غلام زيد وأما بمعنى^{١٢}
 أي غلام لزيد^{١٢} جزاء مقدم^{١٢} ٥٢

من أن كان من جنسه مثل خاتم فضة وأما بمعنى^{١٢}
 أي خاتم من فضة^{١٢} جزاء مقدم^{١٢}

أن كان ظرفا له نحو ضرب اليوم وسابعها الاسم التام كل^{١٢}
 أي ضرب في اليوم^{١٢} مبتدأ^{١٢} خبر^{١٢}

اسم تم فاستغنى عن الإضافة بأن يكون في آخره^{١٢}
 متعلق باستغنى^{١٢} جار مجرور خبر يكون^{١٢}

تنوين أو ما يقوم مقامه من نوني التثنية والجمع أو^{١٢}
 مقدر^{١٢}

يكون في آخره مضاف إليه وهو ينصب النكرة على^{١٢}
 خبر يكون^{١٢} اسم^{١٢} مبتدأ^{١٢} مفعول^{١٢}

أنها تميز له فيرفع منه الأبهام مثل عندى رطل^{١٢}
 ضمير اسم^{١٢} خبر^{١٢} مثال اسم تام به تنوين^{١٢}

زيتا ومنوان سبنا وعشرون درهما ولي ملو^{١٢}
 روغن زيتون^{١٢} روغن ومسك^{١٢} مثال وزن جمع^{١٢} وخاتم زيد ذهبيا^{١٢}

له وإضافت عبارت است از نسبت چیزی به بواسطه حرف جر ملفوظ چون مررت بزید و یا مقدر مثل غلام زید و آنکه بر تقدیر حرف جر است اگر اضافت غیر صفت بجانب معمول او باشد معنویست ورنه لفظی و معنوی بر سه گونه باشد چنانکه در کتاب است ۱۲ کذا فی المنهیل ۱۲ ۵۲ بجانب اضافت معنی فی اکثر خاچه رفته اند و نزد محققان آن هم اضافت معنی لام است زیرا که ادنی ملائمت است و اختصاص درین اضافت کافی باشد کذا فی المنهیل و اضافت معنوی در نکره مفید قلت شرکت است چنانکه در غلام زید لیکن در استعمال اقل احدا مت و عند یعفو باینکه بجانب معرفه مضاف باضافت معنوی است نکره است اسمائے که توغل در تنکیر دارند مثل غیر و مثل و نظیر و شبه و سوائے اگر چه بجانب معرفه مضاف باضافت معنوی شوند نکره باشند باین وقت اضافت بر بنیاد دخول لام ممنوع است آری اگر موصوف بامغایرت یا مماثلت یا مشابهت مضاف الیه شهرت داشته باشد معرفه باشد درو شرط اضافت معنوی تنکیر مضاف است و در عدد خلاف کوفیه است پس ایشان ثلثه الابواب را اجازت داده اند بسبب اتحاد مضاف و مضاف الیه و صیغه معرفه را مضاف نمایند اول نکره دانند باین معنی که مضاف (بقیه عاشره ص) پر و کھیں

عسلا واما المعنوية فمنها عددان المراد من العامل
در بعض نسخ بجای این علی التمره مثلها زید ثابت است ۱۲ مبتدا با شرط ۱۲ خبر ۱۲ متضمن معنی جزا ۱۲

المعنوی ما يعرف بالقلب وليس للسان حظ فيه

أحدهما العامل في المبتدأ والخبر وهو الابتداء ای
مبتدا ۱۲ خبر ۱۲

خلوا الاسم عن العوامل اللفظية نحو زيد منطلق و
تفسیر ابتدا ۱۲ خبر باعتبار تفسیر ۱۲ متعلق خلو مصدر ۱۲

ثانيهما العامل في الفعل المضارع وهو صحة وقوع
مبتدا ۱۲ خبر ۱۲ مضاف اليه موصوف ۱۲

الفعل المضارع موقع الاسم مثل زيد يعلم فيعلم
صفت ۱۲ مفعول فيه وقوع ۱۲ مبتدا ۱۲ جملة خبر ۱۲

مرفوع لصحة وقوعه موقع الاسم اذ يصح ان يقال
متعلق خبر ۱۲ وفي بعض النسخ في موقع اعلام ۱۲

(بقية حاشية ص) يكى شمول این فقط بود ۱۲ كذا في المنهل ۱۲ تركيب ۳ قوله ولي ملوه الخ واو حرف عطف لام حرف جار باضمير واحد متعلق ثابت
مقدر خبر مقدم ملو مضاف باضمير واحد مذكر غائب مضاف اليه ميميز يا تميز مبتدأ في مؤخر بالخبر جملة اسمية خبرية كه مضاف اليه مثل شد باعتبار حرف عطف ۱۲ حل -
(حاشية صفحہ ہذا) ۴ بتحقيق پیوسته جرب خبر مارا با مسكه تجوزند چنانكه می گویند اطیب من الزید بالتمر یعنی خوشتر است از مسكه خرماء و كسانيكه خرماء با مسكه می فروشند
برائے ترغیب مردم باین جمله ندا كنند تركيب ۱۲ ۵ قوله المراد من العامل آه المراد اسم مفعول من حرف جار با مجرور خود العامل كه موصوف است والمعنوی صفت او متعلق
المراد واو با متعلق مبتدا ما اسم موصول يعرف فعل مضارع مجهول هو ضمير واحد مذكر غائب در مستتر راجع بجانب مامفعول مالم سیم فاعله با حرف جار بالقلب مجرور متعلق
بفعل فعل مامفعول مالم سیم فاعله و متعلق جملة فعلية خبرية صلة كشت موصول با صله خبر مبتدا بالخبر جملة اسمية خبرية معطوفه گردید ۱۲ ۶ قوله وليس آه واو حرف عطف ليس
فعله از افعال ناقصة مقتضى اسم مرفوع وخبر منصوب لام حرف جار باللسان مجرور متعلق ثابتاً مقدر كه خبر است حظ اسم او في حرف جار با مجرور ضمير واحد مذكر غائب راجع بجانب
اسم موصول متعلق فعل وليس با اسم وخبر متعلق جملة فعلية خبرية صلة موصول شد بواسطه حرف عطف ۱۲ ۷ قوله احدهما العامل في المبتدأ الخ احد مضاف بجانب ضمير
تشبيه مذكر غائب عائد بسوئے عددان مبتدا العامل اسم فاعل في حرف جار المبتدأ معطوف عليه باو الخبر معطوف مجرور جار با مجرور متعلق العامل واو با متعلق خبر مبتدأ
بالخبر جملة اسمية خبرية مقطوعة كشت و همچنین ثانیها مبتدا والعامل في الفعل المضارع خبر لیکن این جمله معطوفه خواهد بود ۱۲ ۸ بدانكه رافع مبتدا وخبر ابتدا است و
این نزدیک بصیرین است و نزد غیر اینها پس نزد بعضی ابتدا در مبتدا عامل است و مبتدا در خبر درین صورت عامل مبتدا معنوی باشد و عامل خبر لفظی و بعضی
گویند عامل مبتدا خبر است و عامل خبر مبتدا یعنی هر یک در دیگر عامل است و هر یک را دیگر معمول و برین تقدیر هیچ یک مجرد از عوامل تقدیر نیست و بعضی
گویند كه ابتدا و مبتدا هر دو در خبر عامل است و این مذهب مشهور نیست ۱۲ كذا فی شرح نحو میر ۱۲ ۹ قوله اذ یصح ان یقال الخ اذا از ظروف مبنیه برائے تعلیل
یصح فعل مضارع معروف ان حرف ناصب فعل مضارع یقال فعل مضارع مجهول فی حرف جار مجرور موقع كه مضاف است بسوئے یعلم متعلق فعل عالم
مفعول مالم سیم فاعله فعل مامفعول مالم سیم فاعله و متعلق جملة فعلية خبرية بتاویل مفرد فاعل شد فعل با فاعل جملة فعلية خبرية معلله گردید زیرا كه علت ما قبل
واقع است ۱۲ -

موقع يعلم عالم فعامله معنوی وعند الکو فیہین

در بعض نسخ لفظ اکثر بعد از این مذکور است ۱۲

ان عامل الفعل المضارع تجردا عن العامل الناصب

والجازه وهو مختار ابن مالك

مبتدا ۱۲

مضاف مضاف اليه خبر ١٢

۱۵ قوله و عند اکثر الکوفیین الخ و او حرف عطف عند مضاف بسوئی اکثر که مضاف است بجانب الکوفیین ظرف ان حرف مشبه بالفعل مقتضی اسم منصوب و خبر مرفوع عامل مضاف بجانب الفعل که موصوف است و المضارع صفت اتم تجرد مصدر مضاف بجانب ضمیر واحد مذکر غائب عائد بسوئی فعل مضارع که فاعل او است عن حرف جار با مجرور العامل که موصوف است و الناصب صفت و الحجاز م صفت او بواسطه حرف عطف متعلق تجرد و او با فاعل و متعلق خبر ان با اسم و خبر جمله اسمیه خبریه بتاویل مفرد ظرف با فاعل جمله ظرفیه معطوفه شد ۱۲ ۱۳ و نزد بعضی عامل معنوی ۳ قسم است در مذکور سوم عامل صفت نیز معنوی است یعنی صفت بودن از مرفوع رافع صفت است در پنچین صفت بودن از منصوب ناصب صفت بودن از مجرور جار صفت ۱۲ کذا فی شرح نحو میر ۱۳ ❖

ترکیب اصل الجملہ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

نَحْمَدُهُ وَنُصَلِّي عَلَى حَبِيبِهِ خَيْرُ الْأَنَامِ وَعَلَى آلِهِ الْعِظَامِ وَأَصْحَابِهِ الْكِرَامِ

مُقَدِّمَةٌ : جو انسان کے بولنے میں آوے وہ لفظ ہے اور (لفظ بمعنی) عرب میں دو قسم پر ہے مفرد اور مرکب۔ مفرد وہ لفظ ہے کہ اس سے ایک ہی معنی مفہوم ہوں اسے کلمہ بھی کہتے ہیں کلمہ تین قسم پر ہے اسم اور فعل اور حرف، اسم وہ کلمہ ہے کہ معنی مستقل رکھتا ہو یعنی اس کے ساتھ بدون ملائے اور کسی کلمے کے اس کے معنی سمجھے جاویں اور مقترن ساتھ کسی زمانے کے نہ ہو جیسے زید اور باغ۔ فعل وہ کلمہ ہے کہ معنی مستقل رکھے اور اس کے معنی میں کوئی زمانہ مفہوم ہو اور زمانے تین ہیں ماضی اور مستقبل اور حال جیسے نَصَرَ يَنْصُرُ نَصْرًا۔ حرف وہ کلمہ ہے کہ معنی مستقل نہ رکھتا ہو یعنی بغیر ملائے اور کسی کلمے کے اس سے کوئی معنی حاصل نہ ہوں جیسے من اور الی فائدہ۔ ترکیب کے معنی آپس میں دو کلمے یا اکثر کو ملانا اور جو دو کلمے یا اکثر آپس میں ملے ہوئے ہوں انہیں مرکب کہتے ہیں۔ مرکب دو قسم پر ہے مفید اور غیر مفید۔ مفید وہ مرکب ہے کہ کلام تام ہو اور سامع کو اس سے پورا فائدہ حاصل ہو اور نخاعہ کی اصطلاح میں اسے مرکب اسنادی اور کلام تام اور جملہ بھی کہتے ہیں۔ غیر مفید اس کا عکس ہے۔ فائدہ جملہ اور کلام کے مترادف اور عمومیت اور خصوصیت میں اختلاف ہے۔ فائدہ مخفی نہ رہے جملہ اولاً منقسم دو قسم پر ہے خبریہ اور انشائیہ اور ثانیاً منقسم چار قسم پر ہے اسمیہ اور فعلیہ اور ظرفیہ اور شرطیہ کیونکہ جملے کا پہلا جزو اگر اسم ہو تو اسے اسمیہ کہتے ہیں جیسے زید قائم اور اگر فعل ہو فعلیہ کہتے ہیں جیسے فَتَحَ زَيْدٌ اور اگر ظرف ہو ظرفیہ کہتے ہیں جیسے عِنْدِي مَالٌ اور اگر مصدر کلمہ شرط سے ہو شرطیہ کہتے ہیں جیسے اِنْ تَكْرُمْنِي اُكْرِمَكَ اور ان ہی چار کو مصنف نے اِنْ اَصْلَ الْجُمْلَةِ اَرْبَعَةٌ اور اس کے مقابل میں صِفَةُ الْجُمْلَةِ تِسْعَةٌ کہلے۔ فائدہ کوئی جملہ دو کلمے سے کم نہیں ایک کو مسند الیہ دوسرے کو مسند کہتے ہیں جیسے زَيْدٌ قَائِمٌ زید مبتدا کہ مسند الیہ ہے قائم خبر کہ مسند ہے۔ مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا فَتَحَ زَيْدٌ فتح فعل کہ مسند ہے زید اس کا فاعل کہ مسند الیہ ہے فعل ساتھ فاعل کے جملہ فعلیہ ہوا جب دو کلمے سے زائد ہو جائے تین کرنا چاہیے کہ آپس میں کلموں کا علاقہ کس طرح پر ہے تاکہ مسند الیہ اور مسند واضح ہو فائدہ جاننا چاہیے کہ ترکیب میں جار مجرور اور ظرف ہمیشہ دوسری چیز کے متعلق ہوتے ہیں اور ان کے متعلق اکثر فعل یا شبہ فعل اور کبھی اسم جامد معنی ہوا کرتا ہے اور دیکھنا چاہیے کہ وہ فعل اور شبہ فعل عبارت میں مذکور ہیں یا محذوف اگر مذکور ہیں تو اس صورت میں ان کے ساتھ علاقہ پکڑے گا اور اگر عبارت میں نہ ہوں اس صورت میں ایسا لفظ مقرر ماننا چاہیے کہ جس سے معنی مقصود حاصل ہوں اور اکثر چند لفظیں مقرر ہوتی ہیں۔ ثَابِتٌ كَائِنٌ نَازِلٌ حَاصِلٌ مَوْجُودٌ مُسْتَقَرٌّ قَائِمٌ وَغَيْرُهُ الْحَمْدُ لِلَّهِ اَوَّلًا وَاٰخِرًا وَالصَّلٰوةُ عَلٰی مُحَمَّدٍ وَآلِ مُحَمَّدٍ وَالرِّضْوَانُ عَلٰی مَنْ قَبِلَ الْهُدٰی :- بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(با) حرف جار (اسم) مضاف لفظ (اللہ) موصوف (الرحمن) صفت اول (الرحیم) صفت ثانی موصوف ساتھ دونوں صفت کے مضاف الیہ ہوا مضاف کا مضاف ساتھ مضاف الیہ کے مجرور ہوا جار کا جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا اَبْتَدِیُّ فعل محذوف کا کہ انا ضمیر متکلم مستتر اس میں فاعل ہے فعل محذوف ساتھ فاعل اور متعلق کے جملہ فعلیہ ابتدائیہ ہوا۔ نَحْمَدُهُ مُصَبَّحًا سَلَامًا بِاَفْتِتَاحِ (نحمد) فعل ضمیر متکلم مستتر اس میں ذوالحال (کا) ضمیر مفعول کی (مُصَبِّحًا) معطوف علیہ (واو) حرف عطف (سَلَامًا) معطوف معطوف علیہ ساتھ معطوف کے حال ہوا ذوالحال کا ذوالحال ساتھ حال کے فاعل ہوا فعل کا (با) حرف جار (افتتاح) مجرور جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا فعل کا فعل ساتھ فاعل اور مفعول اور متعلق کے جملہ فعلیہ ہوا (هو المستغاث) (هو) مبتدا (المستغاث) خبر مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا یہ جملہ حال ہے ضمیر مفعول سے۔ اَعْلَمَنَّ اَصْلَ الْجُمْلَةِ عَلٰی اَرْبَعَةِ اَوْجِهٍ اَسْمِيَّةٍ وَفَعْلِيَّةٍ وَظَرْفِيَّةٍ وَشَرْطِيَّةٍ (اعلم) فعل ضمیر مخاطب مستتر

اس میں فاعل (ان) حرف مشبہ بالفعل اسم منصوب اور خبر مرفوع چاہتا ہے (اصل) مضاف (الجملة) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے ان کا اسم ہوا (علی) جار (اربعة) مضاف (اوجه) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے مبدل منہ (اسمیۃ) معطوف علیہ (واو) حرف عطف (فعلیۃ) معطوف (واو) حرف عطف (ظرفیۃ) معطوف (واو) حرف عطف (شرطیۃ) معطوف معطوف علیہ ساتھ معطوفوں کے بدل ہوا مبدل منہ کا مبدل منہ ساتھ بدل کے مجرور ہوا جار کا جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا ثابت کا ثابت ساتھ متعلق کے خبر ہوئی ان کی ان ساتھ اسم اور خبر کے بتاویل مفرد مفعول ہوا فعل کا فعل ساتھ فاعل اور مفعول کے جملہ فعلیہ انشائیہ ہوا۔ یہ ترکیب بر تقدیر مجرور پر پڑھنے اسمیۃ و فعلیۃ الخ کے ہے اور جائز ہے کہ منصوب پڑھیں اس تقدیر میں ترکیب اس طور پر ہوگی۔ (رأسمیۃ) معطوف علیہ (واو) حرف عطف (فعلیۃ) معطوف (واو) حرف عطف (ظرفیۃ) معطوف (واو) حرف عطف (شرطیۃ) معطوف معطوف علیہ ساتھ معطوفوں کے مفعول ہوا یعنی فعل محذوف کا کہ ضمیر متکلم مستتر اس میں فاعل ہے فعل محذوف ساتھ فاعل اور مفعول کے جملہ فعلیہ مبینہ ہوا۔ اور جائز ہے کہ مرفوع پڑھیں۔ بتقدیر احدى اوتانیہا الخ (احد) مضاف (ها) ضمیر مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے مبتدا محذوف (اسمیۃ) اس کی خبر مبتدا محذوف ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہو کے معطوف علیہ ہوا ثانیہا (ثانی) مضاف (ها) ضمیر مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے مبتدا محذوف (فعلیۃ) اس کی خبر مبتدا محذوف ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ معطوف ہوا (ثالثہا) (ثالث) مضاف (ها) ضمیر مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے مبتدا محذوف (ظرفیۃ) خبر مبتدا محذوف ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ معطوف ہوا (رابعہا) (رابع) مضاف (ها) ضمیر مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے مبتدا محذوف (شرطیۃ) اس کی خبر مبتدا محذوف ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ معطوف ہوا۔ فائدہ :- پہلی تقدیر پر ایک جملہ دوسری تقدیر پر دو جملے تیسری تقدیر پر پانچ جملے حاصل ہوئے **فَا لِرَأْسَمِيَّةٍ مَا يَتَرَكَّبُ مِنَ الْمُبْتَدَأِ وَالْخَبَرِ (فا) واسطے تفصیل کے (الرأسمیۃ) مبتدا (ما) اسم موصول (يتركَّب) فعل ضمیر غائب مستتر اس میں فاعل راجع طرف ما کے (من) حرف جار (المبتدا) معطوف علیہ (واو) حرف عطف (الْخَبَرِ) معطوف معطوف علیہ ساتھ معطوف کے مجرور ہوا جار کا جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا فعل کا فعل ساتھ فاعل اور متعلق کے جملہ فعلیہ ہو کے صلہ ہوا موصول کا موصول ساتھ صلہ کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا (مِثْلُ زَيْدٍ قَائِمٌ) (نظیرۃ) مبتدا محذوف (نظیر) مضاف (ه) ضمیر مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے مبتدا محذوف (مِثْل) مضاف (زَيْدٌ قَائِمٌ) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے خبر ہوئی مبتدا محذوف کی مبتدا محذوف ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔ **وَالْفَعْلِيَّةُ مَا يَتَرَكَّبُ مِنَ الْفِعْلِ وَفَاعِلِهِ (واو) حرف عطف (الْفَعْلِيَّة) مبتدا (ما) اسم موصول (يتركَّب) فعل ضمیر غائب مستتر کہ راجع ہے ما کی طرف فاعل ہے (من) حرف جار (الفعل) معطوف علیہ (واو) حرف عطف (فاعل) مضاف (ه) ضمیر مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے معطوف ہوا معطوف علیہ کا معطوف علیہ ساتھ معطوف کے مجرور ہوا جار کا جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا فعل کا فعل ساتھ فاعل اور متعلق کے جملہ فعلیہ ہو کے صلہ ہوا موصول کا موصول ساتھ صلہ کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا (مِثْل) مضاف (قَامَ زَيْدٌ) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے خبر ہوئی مبتدا محذوف کی مبتدا محذوف ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔ **وَالظَّرْفِيَّةُ مَا يَتَرَكَّبُ مِنَ الظَّرْفِ وَفَاعِلِهِ (واو) حرف عطف (الظَّرْفِيَّة) مبتدا (ما) اسم موصول (يتركَّب) فعل ضمیر غائب مستتر فاعل راجع ہے ما کی طرف (من) حرف جار (الظَّرْفِ) معطوف علیہ (واو) حرف عطف (فاعل) مضاف (ه) ضمیر مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے معطوف ہوا معطوف علیہ کا معطوف علیہ ساتھ معطوف کے مجرور ہوا جار کا جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا فعل کا فعل ساتھ فاعل اور متعلق کے جملہ فعلیہ ہو کے صلہ ہوا موصول کا موصول ساتھ صلہ کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔ **مِثْلُ عِنْدِي مَالٌ (نظیرۃ) مبتدا محذوف (مِثْل) مضاف (عِنْدِي مَالٌ) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا (عند) مضاف (بیائی) متکلم مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے ظرف ہوا (مَالٌ) فاعل ظرف طرف اپنے فاعل کے ساتھ جملہ ظرفیہ ہوا۔ فائدہ :- اور یہ بھی جائز ہے کہ جملہ فعلیہ بتقدیر استفہ کے ہو۔ ترکیب یوں ہوگی عند مضاف (بیائی) متکلم مضاف********

الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے ظرف متعلق ہے استقر کا استقر فعل محذوف مآل اس فاعل فعل محذوف ساتھ فاعل اور متعلق کے جملہ فعلیہ ہوا اور یہ بھی ممکن ہے کہ جملہ اسمیہ ہو بتقدیر مستقر (وَالشَّرْطِيَّةُ مَا يَتَرَكَّبُ مِنَ الشَّرْطِ وَالْجَزَاءِ) (واو) حرف عطف (الشروط) معطوف علیہ (الجزاء) معطوف معطوف علیہ ساتھ معطوف کے مجرور ہوا جار کا جار صلہ ساتھ مجرور کے متعلق ہوا فعل کا فعل ساتھ فاعل اور متعلق کے جملہ فعلیہ ہو کے صلہ ہوا موصول کا موصول ساتھ صلہ کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ معطوف ہوا۔ نَحْوَانِ تُكْرِمُنِي أَكْرِمُكَ وَنَظِيرُهُ مَبْتَدَا مَحْذُوف (نحو) مضاف (إِنْ تُكْرِمُنِي أَكْرِمُكَ) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے خبر ہوئی مبتدا محذوف کی مبتدا محذوف ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔ (ان) حرف شرط (تُكْرِمُ) فعل ضمیر مخاطب مستتر اس میں فاعل (نون) وقایہ (یای) متکلم مفعول بہ فعل ساتھ فاعل اور مفعول بہ کے جملہ فعلیہ ہو کے شرط ہوا (اگر) فعل ضمیر واحد متکلم مستتر اس میں فاعل (کاف) خطاب مفعول فعل ساتھ فاعل اور مفعول بہ کے جملہ فعلیہ ہو کے جزا ہوئی شرط کی شرط ساتھ جزا کے جملہ شرطیہ ہوا وَصِفَةُ الْجُمْلَةِ تِسْعَةٌ (واو) حرف عطف (صفة) مضاف (الجملة) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے مبتدا (تسعة) اس کی خبر مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔ (الْمُبَيِّنَةُ مَا يُبَيِّنُ الْكَلَامَ السَّابِقَ الْمُجْمَلُ) (اَوَّلُهَا) مبتدایہ محذوف (الْمُبَيِّنَةُ) مبدل منہ (ما) اسم موصول (يُبَيِّنُ) فعل ضمیر غائب مستتر اس میں فاعل راجع ہے ما کی طرف (الكلام) موصوف (السابق) صفت اول (المجمل) صفت ثانی موصوف ساتھ صفتین کے مفعول ہوا فعل کا فعل ساتھ فاعل اور مفعول کے جملہ فعلیہ ہو کے صلہ ہوا موصول کا موصول ساتھ صلہ کے بدل ہوا مبدل منہ کا مبدل مشابہ بدل کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا ترکیب مشہور سے یہ اولیٰ ہے ترکیب مشہور یہ ہے (أَحَدُهَا) مبتدا محذوف (الْمُبَيِّنَةُ) مبتدا (ما) اسم موصول مابعدہ الخ صلہ موصول ساتھ صلہ کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔ فائدہ :- اس جگہ دو نسخے ہیں ایک جو لکھا گیا دوسرا (الْمُبَيِّنَةُ وَهِيَ مَا الْخ) اور اس تقدیر پر دو جملے ہوتے (مثل الكلمة على ثلاثة اقسام اسم وفعل وحرف) (نظیرہ) مبتدا محذوف (مثل) مضاف (الكلمة على ثلاثة الخ) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا محذوف ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا (الكلمة) مبتدا (على) حرف جار (ثلاثة) مینر مضاف (اقسام) تینر مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے مبدل منہ (اسم) معطوف علیہ (واو) حرف عطف (فعل) معطوف (واو) حرف عطف (حرف) معطوف معطوف علیہ ساتھ معطوفین کے بدل مبدل منہ ساتھ بدل کے مجرور ہوا جار کا جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا ثابتہ کا ثابتہ ساتھ متعلق کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔ یا (أَحَدُهَا) مبتدا محذوف (اسم) اس کی خبر مبتدا محذوف ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا (واو) حرف عطف (ثانیہا) مبتدا محذوف (فعل) خبر مبتدا محذوف ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔ (ثالثا) مبتدا محذوف (حرف) خبر مبتدا محذوف ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔

الْمُعَلَّلَةُ مَا هِيَ عِلَّةٌ لِمَا قَبْلَهَا (ثانیہا) مبتدا محذوف (المعلة) مبدل منہ (ما) اسم موصول (هی) مبتدا (علة) شبه فعل (لام) حرف جار (ما) اسم موصول (قبل) مضاف (ها) ضمیر مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے ظرف متعلق ہوا (ثبت) مقدر کا ثبت فعل ضمیر غائب مستتر اس میں فاعل فعل ساتھ فاعل اور متعلق کے جملہ فعلیہ ہو کے صلہ ہوا موصول کا موصول ساتھ صلہ کے مجرور ہوا جار کا جار ساتھ مجرور کے متعلق شبه فعل کا شبه فعل ساتھ متعلق کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہو کے صلہ ہوا موصول کا موصول ساتھ صلہ کے بدل ہوا مبدل منہ کا مبدل منہ ساتھ بدل کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا محذوف ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔ مَثَلُ قَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ لَا تَصُومُوا فِي هَذِهِ الْأَيَّامِ فَإِنَّهَا أَيَّامُ أَكْلِ وَشُرْبٍ وَبِعَالٍ (نظیرہ) مبتدا محذوف (مثل) مضاف (قول) مضاف (ه) ضمیر مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے قول (على) حرف جار (ه) ضمیر مجرور جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا نازل کا نازل ساتھ متعلق کے خبر مقدم (السلام) مبتدایہ مؤخر مبتدایہ مؤخر ساتھ خبر مقدم کے جملہ معترضہ دعائیہ ہوا (لَا تَصُومُوا فِي هَذِهِ الخ) مقولہ قول ساتھ مقولہ کے مضاف الیہ ہوا مضاف کا مضاف ساتھ مضاف الیہ کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔ (لَا تَصُومُوا) فعل ضمیر مخاطب اس میں فاعل (فی) حرف جار (هذه) اسم اشارہ (الایام) مشار الیہ اسم اشارہ ساتھ مشار الیہ کے مجرور ہوا جار کا جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا فعل کا فعل ساتھ فاعل اور متعلق کے جملہ فعلیہ ہوا (فا) واسطی علت کے (ان) حرف مشبہ بالفعل اسم منصوب خبر مرفوع چاہتا ہے۔

(ہا) ضمیر اسم (ایام) مضاف (اکل) معطوف علیہ (واو) حرف عطف (شرب) معطوف (واو) حرف عطف (بعال) معطوف معطوف علیہ
 ساتھ معطوفین کے مضاف الیہ ہوا مضاف کا مضاف ساتھ مضاف الیہ کے خبر ہوئی (ان) کی (ان) ساتھ اسم اور خبر کے جملہ اسمیہ معللہ ہوا۔ المعتبرۃ
 ما وقعت بین الکلامین بلا تعلق بینہما (ثالثا) مبتدا محذوف (المعتبرۃ) بدل منہ (ما) اسم موصول (وقعت) فعل
 ضمیر غائب مستتر اس میں فاعل کہ راجع ہے طرف ما کے (بین) مضاف (الکلامین) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے ظرف متعلق
 ہوا فعل کا (با) حرف جار (لا تعلق) شبہ فعل (بین) مضاف (ہما) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے ظرف متعلق ہوا شبہ فعل کا
 شبہ فعل ساتھ متعلق کے مجرور ہوا جار کا جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا فعل کا فعل ساتھ فاعل اور متعلق کے جملہ فعلیہ ہو کر صلہ ہوا موصول کا
 موصول ساتھ صلہ کے بدل ہوا مبدل منہ کا مبدل منہ ساتھ بدل کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا (مَثَلُ قَالَ أَبُو
 حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ النَّيَّةُ فِي الْوُضُوءِ لَيْسَتْ بِشَرْطٍ) (نظیر ۵) مبتدا محذوف (مثل) مضاف (قال ابو حنیفۃ الخ)
 مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے خبر ہوئی مبتدا محذوف کی مبتدا محذوف ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا (قال) فعل (ابو) مضاف
 (حنیفۃ) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے فاعل ہوا فعل کا فعل ساتھ فاعل کے جملہ فعلیہ ہو کے قول ہوا (رحم) فعل (۵)
 ضمیر مفعول لفظ (اللہ) فاعل فعل ساتھ فاعل اور مفعول کے جملہ فعلیہ معترضہ دعائیہ ہوا۔ (النیۃ) شبہ فعل (فی) حرف جار (الوضوء)
 مجرور جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا شبہ فعل کا شبہ فعل ساتھ متعلق کے مبتدا (لیست) فعل ناقص ضمیر غائب مستتر اس میں اسم (با) حرف
 جار (شروط) مجرور جار ساتھ مجرور کے خبر ہوئی فعل ناقص ساتھ اسم اور خبر کے جملہ فعلیہ ہو کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ
 اسمیہ ہو کے مقولہ ہوا۔ (الْمُسْتَانِفَةُ مَا يُبَيِّنُ سُؤَالَ السَّائِلِ) (رابعہا) مبتدا محذوف (الْمُسْتَانِفَةُ) بدل منہ (ما) اسم
 موصول (یبین) فعل ضمیر غائب مستتر اس میں فاعل کہ راجع ہے ما کی طرف (سؤال) مضاف (السائل) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف
 الیہ کے مفعول ہوا فعل کا فعل ساتھ فاعل اور مفعول کے جملہ فعلیہ ہو کے صلہ ہوا موصول کا موصول ساتھ صلہ کے بدل ہوا مبدل منہ کا
 مبدل منہ ساتھ بدل کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔ (مَثَلُ لَمَّا رَفَعْتَ زَيْدًا إِلَهُ فَاعِلٌ) (نظیر ۶) مبتدا
 محذوف (مثل) مضاف (لَمَّا رَفَعْتَ الخ) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے خبر ہوئی مبتدا محذوف کی مبتدا محذوف ساتھ خبر کے
 جملہ اسمیہ ہوا (لام) حرف جار (میسر) استفہامیہ مجرور جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا رفعت کا رفعت فعل ضمیر مخاطب اس میں فاعل
 (زید) مفعول فعل ساتھ فاعل اور مفعول کے جملہ فعلیہ ہوا (لام) حرف جار (ان) حرف مشبہ بالفعل مقتضی اسم منصوب خبر مرفوع
 کا ہے (۵) ضمیر اسم (فاعل) اس کی خبر ان ساتھ اسم اور خبر کے جملہ اسمیہ ہو کر بتاویل مفرد مجرور ہوا جار کا جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا رفعت
 مقدر کا رفعت فعل ضمیر متکلم اس میں فاعل فعل ساتھ فاعل اور متعلق کے جملہ فعلیہ متانفہ ہوا۔ فائدہ :- جاننا چاہیے کہ جب مائے استفہام
 پر حرف جارہ داخل ہو الف اس کے آخر کا کتابتہ ساقط ہوتا ہے جیسا لَمَّا رَفَعْتَ ہے دو نسخے دو ترکیب ہے النَّتِيجِيَّةُ هِيَ مَا
 يَتَوَلَّدُ مِنَ الْكَلَامِ السَّابِقِ (خامسہا) مبتدا محذوف (النَّتِيجِيَّةُ) مبتدا اول (ہی) مبتدا ثانی (ما) اسم موصول (یتولد) فعل
 ضمیر غائب مستتر اس میں فاعل کہ راجع ہے ما کی طرف (من) حرف جار (الکلام) موصوف (السابق) صفت موصوف ساتھ صفت کے مجرور ہوا
 جار کا جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا فعل کا فعل ساتھ فاعل اور متعلق کے جملہ فعلیہ ہو کے صلہ ہوا موصول کا موصول ساتھ صلہ کے خبر ہوئی مبتدا
 ثانی کی مبتدا ثانی ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہو کے خبر ہوئی مبتدا اول کی مبتدا اول ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا (نَحْوُ الْجَزْمِ مُخْتَصٌّ بِالْأَفْعَالِ
 وَالْخَفْضِ مُخْتَصٌّ بِالْأَسْمَاءِ فَلَيْسَ فِي الْأَفْعَالِ خَفْضٌ وَلَا فِي الْأَسْمَاءِ جَزْمٌ) (نظیر ۶) مبتدا محذوف (نحو) مضاف
 (الجزم مختص الخ) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے خبر ہوئی مبتدا محذوف کی مبتدا محذوف ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔
 (الجزم) مبتدا (مختص) شبہ فعل (با) حرف جار (الافعال) مجرور جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا شبہ فعل کا شبہ فعل ساتھ متعلق کے خبر ہوئی
 مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہو کے معطوف علیہ ہوا (واو) حرف عطف (الخفض) مبتدا (مختص) شبہ فعل (با) حرف جار

(الاسماء) مجرور جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا شبہ فعل کا شبہ فعل ساتھ متعلق کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ معطوف ہوا۔
(فا) واسطے نتیجہ کے (لیس) فعل ناقص مقتضی اسم مرفوع و خبر منصوب کا ہے (فی) حرف جار (الافعال) مجرور جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا ثابتاً کا
ثابتاً ساتھ متعلق خبر مقدم فعل ناقص کی (خفص) اسم مؤخر فعل ناقص ساتھ خبر مقدم اور اسم مؤخر کے جملہ فعلیہ نتیجہ ہوا (واو) حرف عطف (لا)
مشبہ بلیس مقتضی اسم مرفوع و خبر منصوب کا ہے (فی) حرف جار (الاسماء) مجرور جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا ثابتاً کا ثابتاً ساتھ متعلق کے خبر
مقدم (جزء) اسم مؤخر (لا) ساتھ اسم مؤخر اور خبر مقدم کے جملہ اسمیہ نتیجہ ہوا۔ (الابتداءئیۃ ما وقعت فی اَوَّلِ الْكَلَامِ) (سادسہا) مبتدا محذوف
(الابتداءئیۃ) مبدل منہ (ما) اسم موصول (وقعت) فعل ضمیر غائب مستتر اس میں فاعل کہ راجع ہے مآ کی طرف (فی) حرف جار (اَوَّلِ)
مضاف (الکلام) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے مجرور ہوا جار کا جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا فعل کا فعل ساتھ فاعل اور متعلق کے جملہ
فعلیہ ہو کر صلہ ہوا موصول کا موصول ساتھ صلہ کے بدل مبدل منہ ساتھ بدل کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔ (مِثْلُ الْكَلِمَةِ
عَلَى ثَلَاثَةِ أَضْرِبٍ) (نظیرہ) مبتدا محذوف (مثل) مضاف (الكلمة على ثلاثة اضرب) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ
کے خبر ہوئی مبتدا محذوف کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا (الكلمة) مبتدا (على) حرف جار (ثلاثة) مضاف (اضرب) مضاف الیہ
مضاف ساتھ مضاف الیہ کے مجرور ہوا جار کا جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا ثابت کا ثابت ساتھ متعلق کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے
جملہ اسمیہ ابتدائیہ ہوا۔ (المقطوعة ما وقعت بلا ارتباط شئ بالتعداد) (سابعہا) مبتدا محذوف (المقطوعة) مبدل منہ (ما) اسم
موصول (وقعت) فعل ضمیر غائب مستتر فاعل کہ راجع ہے مآ کی طرف (یا) حرف جار (لا) نافیہ (ارتباط) مصدر مضاف (شئ) مضاف الیہ
(یا) حرف جار (التعداد) مجرور جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا مصدر مضاف کا مصدر مضاف ساتھ مضاف الیہ اور متعلق کے مجرور ہوا جار کا جار ساتھ
مجرور کے متعلق ہوا فعل کا فعل ساتھ فاعل اور متعلق کے جملہ فعلیہ ہو کر صلہ ہوا موصول کا موصول ساتھ صلہ کے بدل مبدل منہ ساتھ بدل کے خبر
ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔ (مِثْلُ الْبَابِ الثَّانِي فِي الْعَوَامِلِ اللَّفْظِيَّةِ الْقِيَاسِيَّةِ) (نظیرہ) مبتدا محذوف (مثل)
مضاف (الباب الثاني الخ) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا (الباب) موصو (الثاني)
صفت موصوف ساتھ صفت کے مبتدا (فی) حرف جار (العوامل) موصوف (اللفظية) صفت اول (القياسية) صفت ثانی موصوف
ساتھ دونوں صفتوں کے مجرور ہوا جار کا جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا ثابت کا ثابت ساتھ متعلق کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ
ہوا۔ (الحالية ما وقعت حالا) (ثامنہا) مبتدا محذوف (الحالية) مبدل منہ (ما) اسم موصول (وقعت) فعل ضمیر غائب مستتر
ذوالحال (حالا) حال ذوالحال ساتھ حال کے فاعل ہوا فعل کا فعل ساتھ فاعل کے جملہ فعلیہ ہو کر صلہ ہوا موصول کا موصول ساتھ صلہ کے
بدل مبدل منہ ساتھ بدل کے خبر ہوئی مبتدا محذوف کی مبتدا محذوف ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔ (مِثْلُ جَاءَنِي زَيْدٌ وَأَبُوهُ رَاكِبٌ) (نظیرہ)
مبتدا محذوف (مثل) مضاف (جاء فی الخ) مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے خبر ہوئی مبتدا محذوف کی مبتدا محذوف ساتھ خبر
کے جملہ اسمیہ ہوا (جاء) فعل (نون) وقایہ (یائی) متکلم مفعول (زید) ذوالحال (واو) حالیہ (ابو) مضاف (ه) ضمیر مضاف الیہ مضاف
ساتھ مضاف الیہ کے مبتدا (راکب) خبر مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہو کر صلہ ہوا ذوالحال کا ذوالحال ساتھ حال کے فاعل ہوا فعل کا فعل
ساتھ فاعل اور مفعول کے جملہ فعلیہ ہوا۔ (الْمُعْطُوفَةُ مَا عُطِفَ عَلَى سَابِقِهِ) (تاسعہا) مبتدا محذوف (المعطوفة) مبدل منہ
(ما) اسم موصول (عطف) فعل مجہول ضمیر غائب مفعول مالم یسم فاعلہ (على) حرف جار (سابق) مضاف (ه) ضمیر مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف
الیہ کے مجرور ہوا جار کا جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا فعل کا فعل مجہول ساتھ مفعول مالم یسم فاعلہ اور متعلق کے جملہ فعلیہ ہو کر صلہ ہوا موصول کا موصول
ساتھ صلہ کے بدل ہوا مبدل منہ کا مبدل منہ ساتھ بدل کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔ (وَنَظَائِرُهَا كَثِيرَةٌ فِي الْعِبَارَاتِ
الْعَرَبِيَّةِ) (واو) حرف عطف (نظائر) مضاف (ه) ضمیر مضاف الیہ مضاف ساتھ مضاف الیہ کے مبتدا (کثیرہ) شبہ فعل (فی) حرف جار
(العبارات) موصوف (العربية) صفت موصوف ساتھ صفت کے مجرور ہوا جار کا جار ساتھ مجرور کے متعلق ہوا شبہ فعل کا شبہ فعل

ساتھ متعلق کے خبر ہوئی مبتدا کی مبتدا ساتھ خبر کے جملہ اسمیہ ہوا۔

تتمت الجمل

(تتمت) فعل (الجمل) فاعل فعل ساتھ فاعل کے جملہ فعلیہ خبریہ ہوا۔

بیان عوامل النحو والنواع

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بعد توجید خداوند ورود مصطفیٰ ہست مدح خسرو غازی معین الدین حسین بر خلائق واجب و بر بندہ باشد فرض عین نصرت و فتح و ظفر اقبال و جاہ و سلطنت عامل اندر نحو مستند باشد چنین فرمودہ اند معنوی از وے دو باشد جملہ دیگر لفظی اند زاں نو دیک داں سماعی ہفت دیگر بر قیاس	نعت آل پاک پیغمبر رسول مجتبے حامی دین آفتاب معدلت ظلّ خدا چوں دُعائے شاہزادہ سال و مہ صبح و مسا باد باقی ہر دورا تا بہست امکان ہفتا شیخ عبد الفتا ہر جہر جانی پیر ہدا باز لفظی شد سماعی و قیاسی اے فتا آن سماعی سینزدہ نوعست بے روتے وریا
--	---

النوع الاول

نوع اول ہفکدہ حرف جبر بود میداں یقین باؤ، تاؤ، کاف، ولام، وواو، مُنْذُ، وْمُنْذُ، خلا	کاندریں یک بیت آمد جملہ بے چون و چہرا رُبَّ، حَاشَا، مَرْنُ، عَدَا، فِی، عَن، عَلٰی، حَتّٰی، الی
--	---

النوع الثانی والثالث

ان، با ان، کان، لیت، لکن، لعل	ناصر اسمند و رافع در خبر ضد ما و لا
-------------------------------	-------------------------------------

النوع الرابع

واو، یاو، ہمزہ، والا، ایا، ولے، ہیا	ناصر اسمند پس ایل ہفت حرف اے مقتدا
-------------------------------------	------------------------------------

النوع الخامس

اَنْ وَلَنْ پس گئی، اِذَنْ ایں چار حرف معتبر	نصب مستقبل کنند ایں جملہ دائم اقتضا
--	-------------------------------------

النوع السادس

اِنْ، وَلَمْ، لَمَّا، ولام امر ولاتے نہیں نیز	پنج حرف جازم فعلت ہر یک بے دغا
---	--------------------------------

النوع السابع

مَنْ وَمَا، مَهْمَا وَاَيُّ، حَيْثُمَا، اِذْمَا، مَتٰی	اینها، ائی، نُه اسم جازم آمد فعل را
--	-------------------------------------

النوع الثامن

ناصب اسم منکر نوع ہشتم چار اسم اولین لفظ عشر باشد مرکب با أَحَدُ باز ثانی کم چو استفہام باشد نے خبر!	ہست چون تمیز باشد آن منکر ہر کجا ہچنین تا تسع تسعین بر شمر این حکم را! ثالث ایشاں کایین رابع ایشاں کذا
--	--

النوع التاسع

نہ بود اسمائے افعال کزان شش ناصبند! پس روید باز رافع اسم را ہیہات دان	دونک بلہ علیک حیہل باشد و ہا باز شتان ست و سرعان یاد گیر این بیتہا
--	---

النوع العاشر

نوع عاشر سیزدہ فعلند کایشاں ناقصند کان صار اصبح امسای واضحی ظل بات مابرح مازال افعالے کزینہا مشتقند!	رافع اسمند و ناصب در خبر چوں ما و لا مافتی مادام ما انفک لیس باشد از قفا ہر کجا بینی ہمیں حکم ست در جملہ روا
--	--

النوع الحادی عشر

دیگر افعال مقارب در عمل چوں ناقصند!	ہست آل کاد کرب باؤ شک دیگر عسی
-------------------------------------	--------------------------------

النوع الثاني عشر

دیگر افعال یقین و شک بود کاں بر دو اسم خَلَّتْ باشد با عَلِمْتُ پس حَسِبْتُ باز عَمْتُ	چوں در آید ہر یک منصوب سازد ہر دورا پس ظَنَنْتُ بَارَأَيْتُ پس وَجَدْتُ بے خطا
---	---

النوع الثالث عشر

رافع اسمائے جنس افعال مدح و ذم بود	چار باشد نِعْمَ بِئْسَ سَاءَ انکہ حَبَّذَا
------------------------------------	--

عوامل قیاسیۃ

بعد از ان ہفت قیاسی اسم فاعل مصدر ست پس صفت باشد کہ آن مانند اسم فاعل ست	اسم مفعول و مضاف و فعل باشد مطلقاً ہفتم اسم تام باشد ناصب تمیز را
---	--

عوامل معنویۃ

عامل فعل مضارع معنوی باشد بدان! دولت و اقبال و جاہ و شاہزادہ بر کمال	ہچنین معنی بود عامل یقین در مبتدا در تضاعف باد دایم ختم کردم بردعاً
---	--

تَمَامٌ شَدُّ